

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Π.Μ.Σ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το περιοδικό *Η Γυναίκα και το σπίτι* (1950),

Αποτυπώσεις θηλυκότητας την εποχή της ανασυγκρότησης.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΜΑΡΙΑ ΡΑΠΤΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 1116M038

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΤΣΑΠΗΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος..... σ.3

Εισαγωγή.....σ. 4

1. «Είσθε καλό ή κακό κορίτσι;»: Σωστή και λάθος γυναικεία συμπεριφορά πριν και μετά τον γάμο.....σ.18
2. «Ξέρετε να αναθρέψετε παιδιά;»: Όψεις γονεϊκότητας.....σ.36
3. «Ούτε πολύ θηλυκότητα, ούτε να αντροφέρνετε»: Προσλήψεις θηλυκότητας.....σ.55
4. «Έχει τα μέσα της ζωής;»: Γυναικείες φιγούρες στον εργασιακό χώρο.....σ.71
5. «Πώς να είσθε καλή νοικοκυρά»: Πολλαπλοί γυναικείοι ρόλοι στη σφαίρα του οικιακού.....σ.89

Συμπεράσματα.....σ.101

Παράρτημα.....σ.106

Βιβλιογραφία.....σ.110

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Πριν από την παρουσίαση της παρούσας εργασίας αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω πρωτίστως τον καθηγητή μου Κώστα Κατσάπη για την πολύτιμη υποστήριξή του, τις παραγωγικές υποδείξεις του και το πολύ καλό κλίμα που διαμόρφωσε συμβάλλοντας τα μέγιστα για την κατάρτιση της διπλωματικής μου εργασίας. Ευχαριστίες οφείλονται και στην τριμελή επιτροπή για την επιμέλεια της εργασίας.

Ευχαριστώ τους ερευνητές του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Δημήτρη Δημητρόπουλο και Κατερίνα Δέδε για την πολύτιμη βοήθεια και τη συζήτηση. Στη συνέχεια οφείλω να ευχαριστήσω τη Βάλλια Ράπτη και τον Χρήστο Χρυσανθόπουλο για τον χρόνο και την ανεκτίμητη βοήθεια και καθοδήγησή τους. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου που μου πρόσφερε την απαραίτητη συμπαράσταση για την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής μου εργασίας.

Εισαγωγή

Το θέμα της εργασίας αφορά την αναζήτηση γυναικείων αναπαραστάσεων μέσα από το γυναικείο περιοδικό *Η Γυναίκα και το σπίτι*, η περίοδος που εξετάζεται είναι το έτος 1950 μέσα από τα πρώτα τεύχη κυκλοφορίας του περιοδικού που ξεκινά την έκδοση του στις 2/02/1950 στην Αθήνα.

Η δεκαετία του 1950 παρουσιάζει ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον, καθώς η χώρα βρίσκεται σε διαδικασία ανάκαμψης και ανασυγκρότησης αμέσως μετά τη λήξη του Εμφυλίου Πολέμου¹ όπου ο Δημοκρατικός Στρατός και οι δυνάμεις της Αριστεράς έχουν ηττηθεί σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο, ενώ αρκετές χιλιάδες αντιστασιακών βρίσκονται ακόμα εκτοπισμένοι ή φυλακισμένοι σε τόπους εξορίας, έως το 1952 επικρατεί ασφυκτικός συνωστισμός στις φυλακές της χώρας και παρά τις δεσμεύσεις τις Ελλάδας στον ΟΗΕ για παύση των διώξεων οι διωγμοί και οι φυλακίσεις συνεχίστηκαν για όλη την επόμενη δεκαετία.² Συγκεκριμένα, σύμφωνα με πηγές του Νίκου Αλιβιζάτου³ ο αριθμός των εκτοπισμένων που παρέμεναν εξόριστοι το 1950 ανερχόταν στους 2.815. Σύμφωνα με υπολογισμούς, που έχουν προταθεί, το έτος 1950 το ελληνικό εισόδημα έχει επανέλθει στα προπολεμικά επίπεδα και η οικονομία της χώρας οικοδομείται με γνώμονα την ανάπτυξη και τη σταθερότητα. Σταδιακά συντελούνται αλλαγές στον τομέα της αγροτικής παραγωγής (εκμηχάνιση παραγωγής) της

¹ Υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία για την περίοδο του Εμφυλίου. Ενδεικτικά βλέπε στο Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, τ. 2, Αθήνα 2001-2002 αλλά και στα L. Baerentzen / Γ. Ιατρίδης / O. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο, 1945-1949*, Αθήνα 1992. Ν. Κλόουζ (επιμ.), *Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος, 1943-1950: Μελέτες για την πόλωση*, Αθήνα 1998. J. Baev, *Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα. Διεθνείς διαστάσεις*, Αθήνα 1997.

² Κ. Καμαρινού, *Τα «Πέτρινα» Πανεπιστήμια. Ο αγώνας για τη μόρφωση στις φυλακές και τις εξορίες, 1924-1974*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005 σ. 145-146. Καθώς υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία για το ζήτημα των διώξεων βλέπε ενδεικτικά στο συλλογικό έργο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Γ.Ο. Ιατρίδης (επιμ.), Θεμέλιο, Αθήνα 1984 αλλά και στο Π. Βόγλης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας. Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον Εμφύλιο πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.

³ Ν. Κ. Αλιβιζάτος, «Καραμανλής και Αριστερά», *Αρχειοτάξιο* 10, (Ιούνιος 2008), σ. 180.

μεταποιητικής και βαριάς βιομηχανίας (κατασκευάζονται θερμοηλεκτρικές μονάδες), και στον τομέα του τουρισμού (επενδυτικά προγράμματα του ΕΟΤ).⁴

Με το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου συμπληρώνεται μια δεκαετία καταστροφών με τρομακτικές συνέπειες για την Ελλάδα, η χώρα έχασε το 7-8% του συνολικού πληθυσμού, η οικονομία υπέστη καθίζηση, η υποδομή και το συγκοινωνιακό δίκτυο καταστράφηκαν και 2,5 εκατομμύρια Έλληνες είχαν ανάγκη από κρατική περίθαλψη.⁵ Ο πόλεμος και η κατοχή στοίχισαν 8,5 εκατομμύρια δολάρια και ο Εμφύλιος πρόσθεσε καταστροφές ύψους 3,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων.⁶ Η απελπιστική αυτή κατάσταση ώθησε τις κυβερνήσεις της εποχής να στραφούν στις ΗΠΑ για βοήθεια. Η χώρα λοιπόν εξαρτιόταν οικονομικά από τις ΗΠΑ που χρησιμοποιούσαν την οικονομική βοήθεια ως μοχλό πίεσης προς την ελληνική κυβέρνηση.⁷ Η παύση της αιματοχυσίας του Εμφυλίου τοποθετείται στο έτος 1949, η έκβαση του πολέμου όρισε νικήτρια την παράταξη των εθνικοφρόνων και ως ηττημένη την παράταξη των κομμουνιστών, η έννοια της «εθνικοφροσύνης» και το δίπολο εθνικοφροσύνης-κομμουνισμού χρησιμοποιείται για να συνεχιστεί η διαμάχη μεταξύ των πολιτών καθ' όλη τη δεκαετία που ακολούθησε.⁸

Η ελληνική οικονομία κατά τα έτη 1949-1951 στηρίζεται αποκλειστικά στην αμερικανική βοήθεια μέσω του σχεδίου Μάρσαλ⁹. Το 1950 το εθνικό εισόδημα μπορεί να

⁴ Χ. Ιορδάνογλου, «Η οικονομία 1949-1979, ανάπτυξη και νομισματική σταθερότητα», Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Νικητές και ηττημένοι, 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη*, τ. 9, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 59-86.

⁵ Ν. Σβορώνος, *Επισκόπηση της ελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 1976, σ. 145-146.

⁶ Δ. Μπένας, *Η εισβολή του ξένου κεφαλαίου στην Ελλάδα*, Αθήνα 1978, σ. 33.

⁷ Γ. Βαλινάκης, *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 44.

⁸ Κ. Κατσάπης, *Ήχοι και απόηχοι. Κοινωνική Ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956-1967*, Αθήνα 2007, σ. 269-270. Ενδεικτικά βλέπε για τον Εμφύλιο Πόλεμο στο Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, 2 τ., Αθήνα 2001-2002.

⁹ Για την αμερικανική βοήθεια και το σχέδιο Μάρσαλ βλέπε ενδεικτικά στο Γιώργος Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Αθήνα 2004. Θ. Σφήκας, *Το σχέδιο Marshall. Ανασυγκρότηση και Διαίρεση της Ευρώπης*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2011.

επιστρέφει στα ίδια προπολεμικά επίπεδα, η Ελλάδα παραμένει όμως μια φτωχή χώρα και η πρόοδός της εύθραυστη.¹⁰ Ξεκινά μια δεκαετία που την χαρακτηρίζουν έντονες ιδεολογικές αντιθέσεις¹¹ συνάμα όμως οικονομική και πολεοδομική ανάπτυξη, παρατηρείται το φαινόμενο της αστυφιλίας¹² καθώς οι νέοι άνθρωποι εγκαταλείπουν την επαρχία και επιλέγουν τις πόλεις για να εργαστούν και να ξεκινήσουν μια νέα ζωή. Σε πολιτισμικό επίπεδο παρατηρούνται σημαντικές εξελίξεις αλλά και ελπίδες για εκσυγχρονισμό.¹³ Μέσα στο γενικότερο κλίμα του Ψυχρού Πολέμου¹⁴ που επικρατούσε στη διεθνή πολιτική σκηνή¹⁵ η Ελλάδα προσπαθεί να ανασηκωθεί έπειτα από τις δοκιμασίες της Κατοχής και του Εμφυλίου¹⁶, το ίδιο και οι Έλληνες.

Το έτος 1950 είναι πλούσιο σε πολιτικά γεγονότα σημειώνεται η ίδρυση δύο καινούριων πολιτικών κομμάτων στον πολιτικό στίβο, τον Ιανουάριο ιδρύεται η Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου¹⁷ (ΕΠΕΚ) και τον Φεβρουάριο η Δημοκρατική Παράταξη¹⁸ (ΔΠ). Οι εκλογές του Μαρτίου οδηγούν σε κυβέρνηση Σοφοκλή Βενιζέλου με την στήριξη του Λαϊκού κόμματος. Η παραίτηση του Βενιζέλου οδηγεί σε κυβέρνηση Πλαστήρα και κατόπιν τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου σχηματίζει κυβέρνηση ο Σοφοκλής Βενιζέλος με την σύμπραξη Γ. Παπανδρέου και

¹⁰ Χ. Ιορδάνογλου, ό.π., σ. 63.

¹¹ Ι. Λαμπήρη Δημάκη, «Κοινωνική αλλαγή 1949-1974. Η κοινωνιολογική οπτική του ιστορικού φαινομένου» στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Νικητές και ηττημένοι, 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη*, τ. 9, σ. 182.

¹² Στο ίδιο, σ. 181-195.

¹³ Στο ίδιο, σ. 181-195.

¹⁴ Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου χαρακτηρίζεται από την έντονη αντιπαλότητα σε γεωπολιτικό, στρατιωτικό και οικονομικό επίπεδο μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ αλλά και των χωρών που εντάσσονταν στη σφαίρα επιρροής τους. Υπάρχει αρκετά εκτεταμένη βιβλιογραφία, ενδεικτικά βλέπε στο Γ. Γιαννουλόπουλος, *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία 1945-1963*, Αθήνα 1992, και στο Ν. Μαραντζίδης, Ι. Δ. Μιχαηλίδης, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η Ελλάδα και ο ψυχρός πόλεμος. Επεκτείνοντας τις ερμηνείες*, Επίκεντρο, Αθήνα 2018.

¹⁵ Στο ίδιο, σ. 181-195.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 181-195.

¹⁷ Ενδεικτικά για την ίδρυση και την πολιτική διαδρομή της ΕΠΕΚ βλέπε στο Κατερίνα Δέδε, *Ο σύντομος πολιτικός βίος της ΕΠΕΚ*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, 2016.

¹⁸ Ενδεικτικά για την παράταξη που συσπείρωσε τον χώρο της Αριστεράς στις εκλογές του Μαρτίου βλέπε στο Ηλίας Νικολακόπουλος, *Κόμματα και Βουλευτικές Εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964: Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 2000.

Τσαλδάρη. Ο Νοέμβριος φέρνει νέα διάλυση της κυβέρνησης του Σοφοκλή Βενιζέλου και σύσταση νέου σχήματος υπό τον ίδιο.¹⁹

Οι παραπάνω διαδοχικές αλλαγές δείχνουν μια αστάθεια στις κοινοβουλευτικές ισορροπίες της εποχής καθώς σχηματίστηκαν πέντε διαδοχικές κυβερνήσεις συνεργαζόμενων κομμάτων. Τα παραδοσιακά κόμματα εξουσίας χάνουν την κεκτημένη δυναμική τους και επιπλέον εμφανίζονται νέες δυνάμεις στο πολιτικό προσκήνιο.²⁰

Στον χώρο του Τύπου της δεκαετίας του 1950 σημειώνονται αλλαγές. Σχετική βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι ο Τύπος της δεκαετίας του 1950 έχει έντονο «λαϊκό»²¹ προφίλ,²² αρκετά από τα κύρια άρθρα των αμιγώς πολιτικών εφημερίδων όπως η *Βραδυνή*, δεν έχουν πολιτικό περιεχόμενο, ενώ οι ειδήσεις περιγράφονται με υπερβολή προκειμένου να εντυπωσιάσουν. Η θεματολογία των εφημερίδων ανοίγει σε μια ευρύτερη κατηγορία και ποικιλία θεμάτων. Κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο η επιλογή της εφημερίδας ταυτιζόταν με την πολιτική τοποθέτηση του αναγνώστη, ενώ το περιοδικό θεωρούνταν περισσότερο ουδέτερο μέσο, καθώς συμμετείχε λιγότερο στην πολιτική συζήτηση της περιόδου. Το περιθώριο διάδοσης και πώλησης τέτοιων εντύπων ήταν πολύ μεγαλύτερο, άρα και τα ποσοστά κέρδους των επιχειρηματιών. Η αστυφιλία ως φαινόμενο αλλά και το γεγονός ότι ο περιοδικός τύπος δεν στιγμάτιζε τον αναγνώστη βοηθούν την αύξηση της κυκλοφορίας των περιοδικών.

¹⁹ Ν. Σταματάκης, Χρονολόγιο, στο *Ελλάδα 20ός αιώνας 1950-1960*, τ. Β', Η Καθημερινή, σ. 120.

²⁰ Κ. Σβολόπουλος (επιμ.) *Κωνσταντίνος Καραμανλής Αρχείο: Γεγονότα και Κείμενα*, Η ανοδική πορεία τ. 1, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1997, σ. 119.

²¹ Η έννοια χρησιμοποιείται εδώ προκειμένου να χαρακτηριστεί η στροφή του Τύπου στην ψυχαγωγία, τα κοινωνικά θέματα ή και εγκλήματα με εντυπωσιακούς τίτλους που συχνά υπερβάλλουν.

²² Δ. Παπαδημητρίου, «Ο Αθηναϊκός Τύπος στον 20ό αιώνα», στο Λουκία Δρούλια (επιμ.), *Ο ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*, Αθήνα 2005, σ. 71-80, «Αντικρουόμενες βεβαιότητες και νέοι τρόποι στον πολιτισμό του εντύπου 1940-1974», στο Λουκία Δρούλια / Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Α', Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2008, σ. 46-53.

Στον περιοδικό Τύπο της εποχής κυριαρχούν τα οικογενειακά κυρίως περιοδικά, όπως το Ρομάντσο²³ και το Πάνθεον τα οποία και αποτέλεσαν εκδοτικές επιτυχίες, αφού τα τираζ τους έφτασαν σε πολύ μεγάλα νούμερα, ενώ αξιοποίησαν τις νέες τεχνολογίες (μηχανές όφσετ) και την έγχρωμη εκτύπωση. Ο λόγος των μέσων, (π.χ οι πρακτικές και οι μηχανισμοί κατασκευής των ειδήσεων, οι θεματογραφικές επιλογές, η δομή της γλώσσας, η εικονογράφηση, η τιτλοφόρηση, η σελιδοποίηση, η οπτικοποίηση) συνιστά μια διαδικασία συγκρότησης ενός συστήματος κοινωνικών σχέσεων που ταξινομεί τις γυναίκες ως διαφορετικές και άνισες κατηγορίες.²⁴

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθεί το περιοδικό ως πολιτισμικό προϊόν²⁵ συγκεκριμένα να διερευνηθούν οι αναπαραστάσεις των δύο φύλων και η νοσηματοδότηση της έννοιας της θηλυκότητας και της ανδρικότητας. Ο δημόσιος λόγος που παράγεται και ορίζει την ταυτότητα της γυναίκας της περιόδου, η αντίληψη και τα πρότυπα για το γυναικείο φύλο αποτελούν πεδίο διερεύνησης της παρούσας εργασίας. Επίσης ζητούμενο είναι να οριστούν οι κανόνες διαμόρφωσης του προϊόντος σε σχέση με τους ρυθμιστικούς κανόνες της αγοράς της πολιτισμικής βιομηχανίας, δηλαδή το κόστος του τεύχους, το τираζ, τον τίτλο, το εξώφυλλο²⁶, προκειμένου να οριστεί κατά το δυνατόν το προφίλ του αγοραστικού κοινού της εποχής.

²³ Π. Μηλιώρη, «Ρομάντσο» (λήμμα) στο Λουκία Δρούλια / Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Δ', Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2008, σ. 41-43, *Από το Ρομάντσο στο Πάνθεον, ένα χρονικό του ελληνικού περιοδικού Τύπου*, Αθήνα 1993.

²⁴ Χ. Κωνσταντινίδου, «Φεμινιστικές προσεγγίσεις των μέσων επικοινωνίας. Από τη βεβαιότητα στη θεωρητική και μεθοδολογική αμηχανία», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 123 Β (2007), σ. 79-112.

²⁵ Για την έννοια του όρου βλέπε στο Άννα Ταμπάκη, «Εφημερίς ή περιοδικό; Προς μια τυπολογία του περιοδικού Τύπου εν τη γενέσει», στο Λουκία Δρούλια, *Ο ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*, Αθήνα 2005, σ. 92-99.

²⁶ Όπως σημειώνει και η Mc Cracken το εξώφυλλο ενός περιοδικού έχει μεγάλη σημασία καθώς αποτελεί το περιτύλιγμα, τη διαφήμιση του περιοδικού ως προϊόντος αλλά και των αγαθών που διαφημίζονται εντός. Επιπλέον το εξώφυλλο είναι αυτό που βοηθά τον αγοραστή να επιλέξει μεταξύ των άλλων ανταγωνιστικών τίτλων, Ellen McCracken, *From mademoiselle to Ms*, Palgrave MacMillan, Λονδίνο 1993, σ. 14.

Στα πλαίσια της εργασίας μελετήθηκαν τα πρώτα 24 τεύχη του πρώτου έτους κυκλοφορίας του περιοδικού καθώς το έτος 1950 είναι το πρώτο έτος ειρήνευσης έπειτα από τον εμφύλιο και ταυτόχρονα σηματοδοτεί την αρχή μιας δεκαετίας ανασυγκρότησης και της ανασύνταξης της χώρας και των ανθρώπων της. Ζητούμενο της παρούσας εργασίας είναι διερευνηθεί κατά πόσο το περιοδικό συμβάλλει στην συγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητας, μιας έννοιας που δεν μένει αναλλοίωτη στο χρόνο καθώς είναι προϊόν κατασκευής και συνεχούς διαμόρφωσης.²⁷ Απόψεις στο χώρο της διεθνούς βιβλιογραφίας υποστηρίζουν ότι τα περιοδικά έχουν συγκεκριμένη δομή και παρουσιάζουν τις αποδεκτές πολιτισμικές εκδοχές της θηλυκότητας ως μέσο περιορισμού των γυναικών. Προβάλλονται μέσα από τις σελίδες τους γυναίκες που ενδιαφέρονται για την εμφάνισή τους και φροντίζουν οι σχέσεις τους με τους άλλους να είναι ανέφελες. Μέσα από τα πρότυπα αυτά διαφαίνονται οι απαιτήσεις της κοινωνίας από το γυναικείο φύλο.²⁸

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο το κοινό διαμορφώνει την αντίληψη του για την αποδεκτή γυναικεία ή ανδρική συμπεριφορά.²⁹ Διαβάζοντας ένα περιοδικό που αποτελεί πολιτισμικό προϊόν ο αναγνώστης μαθαίνει πώς να είναι ή να γίνει άνδρας ή γυναίκα της εποχής του με βάση τα πρότυπα που προβάλλει το περιοδικό. Η ανάλυση και η κατανόηση των κειμένων ενός περιοδικού θα πρέπει να εντάσσεται στα πλαίσια και τις συνθήκες της εποχής.³⁰ Ποιο ήταν το κλίμα της εποχής για τις γυναίκες, τις νεαρές, τις μητέρες,

²⁷ L. H. Skalli, *Through a local prism: gender, globalization, and identity in Moroccan women's magazines*, Lexington Books, Λάνχαμ / Μέριλαντ 2006, σ. 42.

²⁸ Βλέπε σχετικά στο L. McLoughlin, *A critical discourse analysis of South-Asian Women's magazines*, Palgrave MacMillan, Λονδίνο 2017.

²⁹ D. Kellner, «Cultural studies, Multiculturalism and Media Culture» στο Gail Dines / Jean M. Humez / Bill Yousman / Lori Bindig Yousman (επιμ.), *Gender, race and class in media*, εκδ. Sage, 2017. σ. 5.

³⁰ A. Gough-Yates, *Understanding Women's Magazines. Publishing, Markets and Readership*, Routledge, Λονδίνο 2003, σ. 26.

τις εργαζόμενες; Όπως σημειώνει η Έφη Αβδελά³¹ οι Ελληνίδες αποκτούν πολιτικά δικαιώματα μόλις το 1952. Απόψεις της σχετικής βιβλιογραφίας υποστηρίζουν πως αυτή η υποχώρηση των ελληνικών κυβερνητικών σχηματισμών ήταν απαραίτητη και μάλλον τυπική προκειμένου να προχωρήσει η Ελλάδα στο δυτικοευρωπαϊκό πολιτικό στρατόπεδο.³² Από την απογραφή του 1951 διαφαίνεται μια τεράστια ανισότητα στην απασχόληση των δύο φύλων, οι άνδρες στο σύνολο τους είναι 3.721.600 και απασχολούνται οι 2.328.900, ενώ από τις 3.911.200 γυναίκες εργάζονται μόνο οι 510.000.³³ Επίσης οι γυναίκες ήταν πολύ λιγότερο μορφωμένες από τους άνδρες στις αρχές της δεκαετίας.³⁴

Στην προσπάθεια να οριστεί, κατά το δυνατόν, το προφίλ των αναγνωστριών προκύπτουν αρκετά ερωτήματα. Ποια είναι η αναγνώστρια το περιοδικού; Πρόκειται άραγε για το κορίτσι που δεν ξέρει και θέλει να μάθει, ή απλά για μια παντρεμένη κυρία που απλώς περνά ευχάριστα ξεφυλλίζοντας τη *Γυναίκα και το σπίτι*; Σε ποιες γυναίκες απευθύνεται το περιοδικό στις νέες, στις εργαζόμενες, στις αγρότισσες, στις μητέρες; Οι γυναίκες που ασχολούνται με το σπίτι τους και χρειάζονται βοήθεια ή περισσότερη πληροφόρηση για τις οικιακές ασχολίες ίσως αποτέλεσαν ένα κομμάτι του αγοραστικού κοινού. Ένα ακόμα κριτήριο ίσως αποτελεί η δυνατότητα πρόσβασης της αναγνώστριας στον Τύπο όπως και η τιμή του προϊόντος. Μια γυναίκα χωρίς εισόδημα ίσως δυσκολευόταν να εξασφαλίσει τις πέντε χιλιάδες δραχμές που απαιτούνταν για την αγορά του περιοδικού όπως και μία αναλφάβητη αγρότισσα σε κάποιο απομακρυσμένο χωριό της Ελληνικής επαρχίας δεν θα μπορούσε να το διαβάσει. Το κόστος μιας

³¹ Έ. Αβδελά, *Δημόσιοι Υπάλληλοι Γένους Θηλυκού. Καταμερισμός της εργασίας κατά φύλα στον Δημόσιο Τομέα, 1908-1955*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1999, σ. 11.

³² Δ. Σαμίου, «Οι γυναίκες στον Εμφύλιο. Πολιτικοί Αγώνες και ισότητα» στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 8, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 261-270.

³³ Ι. Λαμπίρη Δημάκη, ό.π., σ. 188. Δεν έχει υπολογιστεί ο αριθμός των γυναικών που ασχολούνται με τα οικιακά.

³⁴ Ι. Λαμπίρη Δημάκη, ό.π., σ. 188. Ειδικότερα το ποσοστό των κοριτσιών άνω των δέκα ετών που δήλωναν αναλφάβητες ήταν τρεισήμισι φορές μεγαλύτερο από το ποσοστό των ανδρών.

εφημερίδας της εποχής έφθανε τις 500 δραχμές³⁵ άρα το περιοδικό ήταν αρκετά ακριβότερο, δεν ήταν όμως ένα καθημερινό έξοδο καθώς κυκλοφορούσε ανά δεκαπενθήμερο και διέθετε πολύ πλουσιότερο υλικό σε σύγκριση με μια εφημερίδα.

Εμπνευστής και εκδότης του περιοδικού υπήρξε ο Ευάγγελος Τερζόπουλος, ο οποίος εντόπισε την απουσία ενός ελληνικού γυναικείου περιοδικού στον εγχώριο Τύπο και εξασφαλίζοντας την συνδρομή της διαφημιστικής Γκρέκα και του πράκτορα Γιάννη Αναγνωστόπουλου προχωρά στην έκδοση.³⁶ Το πρώτο τεύχος του περιοδικού εκδίδεται στην Αθήνα, τον Φεβρουάριο του 1950, με αρχισυντάκτη τον Αλ. Μακρόπουλο.³⁷ Ο Ευάγγελος Τερζόπουλος υπήρξε σημαντική φυσιογνωμία του εκδοτικού χώρου εργάστηκε μεταξύ άλλων ως τυπογράφος, σκιτσογράφος και μετέπειτα εκδότης, που προωθούσε έμπρακτα την εκπαίδευση γυναικών δημοσιογράφων³⁸. *Η Γυναίκα και το σπίτι* είναι ένα γυναικείο περιοδικό ποικίλης ύλης, δεκαπενθήμερο που απευθύνεται στην «κυρία του σπιτιού» με θέματα μόδας, μαγειρικής, ζαχαροπλαστικής αλλά ενημέρωση για τα εγχώρια καλλιτεχνικά γεγονότα και για τους αστέρες του Χόλλυγουντ.³⁹ Το σημείωμα της διεύθυνσης στο πρώτο, προγραμματικό τεύχος του εντύπου διαπιστώνει την απουσία γυναικείων περιοδικών στην ελληνική γλώσσα ενώ αντιθέτως κυκλοφορούσαν στην Ελλάδα ξένα περιοδικά τα οποία όμως μπορούσαν να διαβάσουν μόνο οι Ελληνίδες που γνώριζαν ξένες γλώσσες, οπότε *Η Γυναίκα και το σπίτι*

³⁵ Οι τιμές των εφημερίδων *Ελευθερία* (28/02/1950), και *Εμπρός* (15/01/1950) ορίζονται στις 500 δραχμές. Πηγή, Εθνική βιβλιοθήκη της Ελλάδος, Ψηφιακή βιβλιοθήκη εφημερίδων και Τύπου. <http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html>. Τελευταία επίσκεψη: 17.1.2019.

³⁶ Σύμφωνα με πηγές του Κ. Τριπολιτσιώτη στο *Ο γυναικείος περιοδικός Τύπος και η ένδυση στην Ελλάδα κατά την Μεταπολεμική περίοδο. Η περίπτωση του περιοδικού ΓΥΝΑΙΚΑ 1950-1975*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας, Ιωάννινα 2015, σ. 54. Συγκεκριμένα από συνέντευξη του Ευάγγελου Τερζόπουλου στην Όλγα Μπακομάρου στο αφιέρωμα *50 χρόνια ΓΥΝΑΙΚΑ* «Με αγάπη προς τη γυναίκα» (1176) Μάρτιος 2000, σ. 58-76.

³⁷ *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/02/1950) σ. 3.

³⁸ Σύμφωνα με πηγές του Κ. Τριπολιτσιώτη, ό.π., σ. 50-60, συγκεκριμένα από συνέντευξη του Ευάγγελου Τερζόπουλου στην Όλγα Μπακομάρου στο αφιέρωμα *50 χρόνια ΓΥΝΑΙΚΑ* «Με αγάπη προς τη γυναίκα» (1176) Μάρτιος 2000, σ. 58-76.

³⁹ Ρ. Γεωργιάδου, «Souvenirs», *Γυναίκα*, 7, Περίοδος Γ', Δεκέμβριος 2014, σ. 26.

φιλοδοξεί να γίνει το πρώτο ελληνικό αποκλειστικά γυναικείο περιοδικό. Στο κείμενο βρίσκει κανείς την διαπίστωση πως οι περισσότερες Ελληνίδες περνούν τον χρόνο τους στο σπίτι: «μοχθούν για την οικογένεια και το νοικοκυριό» και ο στόχος του περιοδικού είναι να στηρίζει όλες τις γυναίκες «σ' όλα τα θέματα τους».⁴⁰

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία τα γυναικεία περιοδικά ανέκαθεν απαντούσαν στην ανάγκη των αναγνωστριών να βελτιώσουν τον εαυτό τους.⁴¹ Στις ΗΠΑ τα γυναικεία περιοδικά των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα περιλάμβαναν συμβουλευτικού τύπου άρθρα για το νοικοκυριό, την εξοικονόμηση χρημάτων, την φροντίδα των παιδιών, τις τάσεις της μόδας αλλά και για το πώς μπορεί μια γυναίκα να κρατήσει έναν άνδρα. Οι κοινωνικές αλλαγές φαίνεται πως επιφέρουν και αλλαγές στον προσανατολισμό των εντύπων. Ενώ την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου τα γυναικεία περιοδικά προωθούσαν την έξοδο της γυναίκας από το σπίτι (προκειμένου να καλυφθούν οι κενές θέσεις εργασίας που άφησαν πίσω τους οι άνδρες) κατά τη δεκαετία του 1950 και μετά την επιστροφή της γυναίκας στα οικιακά η θεματολογία μετατοπίστηκε ξανά στα οικοκυρικά καθήκοντα.⁴² Ο προσανατολισμός κάποιων δημοφιλών περιοδικών φαίνεται και από τους τίτλους τους: *Ladies Home Journal*, *Good Housekeeping*, *Better Homes and Gardens*, *Family Circle*, *Woman's Day* αλλά και *Vogue*⁴³. Η είσοδος της τηλεόρασης την δεκαετία του 1950 σε κάθε αμερικανικό σαλόνι κλυδώνισε τα ποσοστά κερδοφορίας των γυναικείων περιοδικών που αναγκάστηκαν να συμπεριλάβουν άρθρα συμβουλευτικού χαρακτήρα (τα λεγόμενα How-to's) στην προσπάθεια τους να προσελκύσουν το αγοραστικό κοινό. Τα αφιερώματα αυτά έχουν ποικίλα θέματα («How to Manage your

⁴⁰ Η διεύθυνσις, «Η έκδοσι μας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/2/1950), σ. 4.

⁴¹ J. Nelson, *Airbrushed Nation. The Lure and Loathing of Women's Magazines*, Seal Press, Berkeley 2012, σ. 1.

⁴² Στο ίδιο, σ. 12-16.

⁴³ Το περιοδικό *Vogue* κυκλοφόρησε το 1892 και αρχικά απευθυνόταν στην «αψηλή κοινωνία» της Νέας Υόρκης, κατά την δεκαετία του 1960 εστιάζει στη μόδα και στην προβολή της γυναίκας-φωτομοντέλο. Στο ίδιο, σ. 5, 12-16.

Household Chores», «Six ways to Make the Dinner Hour More Relaxing for your Husband»)⁴⁴, οι αναγνώστριες απέκτησαν τη συνήθεια να αποδελτιώνουν το αγαπημένο τους περιοδικό και να δημιουργούν την δική τους συλλογή από χρήσιμα για αυτές άρθρα έτσι ώστε να μπορούν να επανέρχονται όσες φορές το επιθυμούν, κάτι που συμβαίνει μέχρι και σήμερα.⁴⁵ Σε μια δεκαετία που χαρακτηρίστηκε από τον καταναλωτισμό, τον Ψυχρό Πόλεμο και το κυνήγι του κομμουνιστικού κινδύνου τα αμερικανικά γυναικεία περιοδικά μπορούν να αποκαλύψουν τι απαιτούσε η κοινωνία από τις γυναίκες αλλά και τις ελπίδες των γυναικών από την κοινωνία. Αρκετά από τα γυναικεία περιοδικά που υπήρξαν εκδοτικές επιτυχίες του 1950 συνέχισαν την επιτυχημένη τους πορεία για πολλές δεκαετίες μετά.⁴⁶

Το ίδιο φαίνεται πως συνέβη και με τη *Γυναίκα και το σπίτι*. Το περιοδικό έχει διανύσει αρκετές δεκαετίες κυκλοφορίας. Τον Δεκέμβριο του 1957 αλλάζει εμφάνιση αποκτώντας μεγαλύτερο σχήμα, και όφσεν εκτύπωση. Κατά την δεκαετία του 1960 αποκτά μεγαλύτερη κυκλοφορία.⁴⁷ Κατά τη δεκαετία του 1970 το περιοδικό ασχολείται με την επικαιρότητα και τις κοινωνικές αλλαγές ενώ την δεκαετία του 1980 ακολουθεί την εποχή του καταναλωτισμού και η μόδα αποκτά πρωτεύουσα σημασία.⁴⁸ Η δεκαετία του 1990 χαρακτηρίζεται από μόδα, ξένους φωτογράφους αλλά και συνεντεύξεις προσώπων.⁴⁹ Το έτος 2000 το περιοδικό συμπληρώνει μισό αιώνα κυκλοφορίας και συνεχίζει να προσφέρει άρθρα για την μόδα, για αξιόλογες γυναικείες προσωπικότητες, πρόσωπα της τηλεόρασης και κοσμικά γεγονότα.⁵⁰ Κάθε δεκαετία αφήνει το στίγμα της σε ένα προϊόν που όπως φαίνεται είχε αδιάληπτη παρουσία στον ελληνικό Τύπο. Η

⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 12-16.

⁴⁵ J. Nelson, ό. π., σ. 14-15.

⁴⁶ Nancy Walker, *Women's Magazines 1940-1960. Gender roles and the Popular Press*, Bedford, Βοστώνη 1998, σ. 17-18.

⁴⁷ Ρ. Γεωργιάδου, «Souvenirs», *Γυναίκα*, 7, Περίοδος Γ', Δεκέμβριος 2014, σ. 30.

⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 42.

⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 48.

⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 52.

συγκεκριμένη εργασία αφορά το πρώτο έτος κυκλοφορίας του καθώς το έτος 1950 πραγματοποιείται η πρώτη επαφή του περιοδικού με το αναγνωστικό κοινό σε μια ιδιαίτερη ιστορική συγκυρία όπως ήταν για την Ελλάδα η περίοδος μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο και συγκεκριμένα το πρώτο έτος ειρήνευσης.

Ένα ολόκληρο περιοδικό αφιερωμένο στη γυναίκα της εποχής υπό τον τίτλο *Η Γυναίκα και το σπίτι* τοποθετεί αρχικά τη γυναίκα στο χώρο του σπιτιού. Πλήθος άρθρων αφιερωμένων στη μόδα, την ομορφιά αλλά και στη συμπεριφορά μιας συζύγου, μιας μητέρας, μιας νοικοκυράς αλλά και όλων των ρόλων που καλείται να υπερασπιστεί μια γυναίκα στα διάφορα στάδια της ζωής της. Φαίνεται πως προτείνονται κανόνες συμπεριφοράς για την ιδανική σύζυγο, νοικοκυρά, οικοδέσποινα ή ακόμα και φιλοξενούμενη σε όποια αναγνώστρια ενδιαφέρεται να τους ακολουθήσει.

Οι αναγνώστριες μπορούν να περνούν την ώρα τους απαντώντας σε ερωτηματολόγια που υπόσχονται να τις βοηθήσουν να μάθουν καλύτερα τον εαυτό τους αλλά και να οργανώσουν τη ζωή τους με πρακτικούς τρόπους. Μαθαίνουν όμως και πώς να καλλωπίζονται, να μακιγιάρονται με βάση τις επιταγές της ευρωπαϊκής και αμερικανικής μόδας, πρόσωπο, μάτια, φρύδια όλα τονίζονται με ιδιαίτερο τρόπο και σχηματίζουν το πρόσωπο του 1950, όποια θέλει ακολουθεί.⁵¹ Τα θέματα εναλλάσσονται στις σελίδες του περιοδικού, δίπλα σε άρθρο για τον έρωτα και τον γάμο στην ίδια σελίδα δεσπόζει ολόσωμη φωτογραφία ενός μοντέλου που φορά ένα κομψό αγγλικό ταγέρ⁵², ακριβώς κάτω από ένα κομμάτι για τις διαφορές ανδρικής και γυναικείας ψυχосύνθεσης υπάρχει μια μικρή παράγραφος με μυστικά της καλής νοικοκυράς.⁵³

⁵¹ *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/3/1950) σ. 25.

⁵² *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/3/1950), σ. 3.

⁵³ *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/3/1950), σ. 15.

⁵³ *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/02/1950), σ. 3.

Το περιοδικό διαμορφώνει ειδικές στήλες που θα ασχολούνται σταθερά με συγκεκριμένα θέματα. Στο σημείωμα του εκδότη σημειώνονται τα παρακάτω: « Φροντίσαμε να πλουτίσουμε το περιοδικό μας με ύλη καθαρά γυναικεία. Να περιέχει δηλαδή σχέδια για τη Μόδα, διαλεγμένα με γούστο και προσοχή από ειδικές συνεργάτριες μας. Θέματα για την Ομορφιά, για το Νοικοκυριό, για τη Μητέρα και το Παιδί, για το Εργόχειρο, τη Γυμναστική, τη Μαγειρική, την Αγωγή, τις Τέχνες...» αλλά και ειδικότερα θα ακολουθήσουν η πρακτική «Μέθοδος Κοπτικής Ραπτικής» και η «Εγκυκλοπαίδεια Κεντημάτων και Πλεκτικής». Το περιοδικό θα ασχοληθεί και με τον τομέα της «Αναψυχής» προσφέροντας λογοτεχνικά διηγήματα προς τέρψιν των αναγνωστριών του.⁵⁴

Το περιοδικό προσφέρει τη δυνατότητα στους αναγνώστες του να επικοινωνήσουν γραπτώς με τη συντακτική ομάδα. Στο πρώτο τεύχος εισάγεται η στήλη «Τα μυστικά μας» με υπογράφουσα τη «Μυρτώ»⁵⁵ Η «Μυρτώ» υπόσχεται να βρει λύση στα ζητήματα των αναγνωστριών που αφορούν είτε αισθηματικά ζητήματα, οικογενειακά προβλήματα, θέματα υγείας, την ανατροφή των παιδιών αλλά και το νοικοκυριό. Οι αναγνώστριες το μόνο που χρειάζεται να κάνουν είναι να γράψουν στο περιοδικό εκθέτοντας το πρόβλημα που τις βασανίζει και η υπεύθυνη της στήλης θα απαντήσει με απόλυτη εχεμύθεια προσφέροντας την καθοδήγησή της ως μια πολύτιμη φίλη.

Το περιοδικό δεν αγνοεί την επικαιρότητα της εποχής μέσω της στήλης «Σημειώματα» γίνονται σχόλια για διάφορες στιγμές επικαιρότητας δείχνουν κατά την άποψη του γράφοντος τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν τότε οι Ελληνίδες.⁵⁶

⁵⁴ «Η έκδοσις μας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/02/1950), σ. 4.

⁵⁵ Σε σχετική διδακτορική διατριβή έχει μελετηθεί η στήλη της Μυρτώ μέσα από την οποία οι αναγνώστριες επικοινωνούν με το περιοδικό και λαμβάνουν συμβουλές για τα προβλήματά τους. Βλέπε σχετικά στο Κ. Τριπολιτσιώτης, *ό.π.*, σ. 176-185.

⁵⁶ Ενδεικτικά σημειώνεται η αναφορά για τις αυτοκτονίες γυναικών που καταγράφηκαν στο αστυνομικό δελτίο από τις 6 ως τις 20 Ιουνίου 1950 · οι γυναίκες που προέβησαν σε αυτοκτονία ήταν μία

Κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες οι αναγνώστες στα αστικά κέντρα περιορίζονταν στην αγορά ενός μόνο περιοδικού λόγω περιορισμένης οικονομικής δυνατότητας, αναφέρει χαρακτηριστικά η Πόλυ Μηλιώρη⁵⁷: «Οι αναγνώστες αγόραζαν τα περιοδικά από το υστέρημα τους και συνήθως περιορίζονταν στη τακτική ανάγνωση ενός από αυτά.»⁵⁸ Η τιμή του περιοδικού *Η Γυναίκα και το σπίτι* ορίζεται αρχικά στις πέντε χιλιάδες δραχμές. Οι αναγνώστες είχαν τη δυνατότητα να γίνουν και συνδρομητές του περιοδικού πληρώνοντας 130.000 δραχμές για μια ετήσια συνδρομή, 70.000 δραχμές για εξάμηνη συνδρομή και 30.000 δραχμές για τρίμηνη συνδρομή. Οι αναγνώστριες της επαρχίας που θα εγγράφονταν ως συνδρομήτριες θα λάμβαναν το περιοδικό στο σπίτι τους πριν ακόμα κυκλοφορήσει στα περίπτερα.⁵⁹ Η πρώτη επιτυχία του περιοδικού θα σημάνει και τη μείωση της τιμής τεύχους. Από το ένατο φύλλο (1/06/1950) και έπειτα λόγω της μεγάλης επιτυχίας και της εισροής σημαντικών κεφαλαίων η τιμή μειώνεται στις τρεις χιλιάδες δραχμές⁶⁰ ανάλογα διαμορφώνεται και το κόστος των συνδρομών.

Τα παραπάνω στοιχεία σε συνδυασμό με πληροφορίες του εκδότη σε σχετική συνέντευξη δείχνουν ότι το περιοδικό σημείωσε κερδοφορία τους πρώτους μήνες κυκλοφορίας⁶¹ του. Η προσέλκυση επενδυτικών κεφαλαίων ίσως σήμαινε πως διαφάνηκε αυξητική τάση των ποσοστών κερδοφορίας της επιχείρησης στο μέλλον. Η τιμή του περιοδικού από το 16^ο τεύχος

δυστυχισμένη υπηρέτρια, μία ψυχικά ασταθής μητέρα, μία γιατρός με οικονομικά προβλήματα αλλά και μία μοδίστρα που επιθυμούσε να συναντήσει τη νεκρή μητέρα της. «Σημειώματα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 11, (1/07/1950), σ. 4.

⁵⁷ Πρόκειται για δημοσιογράφο, κόρη του εκδότη Νίκου Θεοφανίδη. Η Πόλυ Μηλιώρη εργαζόταν στην εκδοτική επιχείρηση του πατέρα της και το 1970 αναλαμβάνει την διεύθυνση σύνταξης του περιοδικού *Πάνθεον* το οποίο μετατρέπεται από περιοδικό ποικίλης ύλης σε γυναικείο περιοδικό. Βλέπε σχετικά Πόλυ Μηλιώρη, «Από το Ρομάντσο στο Πάνθεον. Ένα χρονικό του Ελληνικού Περιοδικού Τύπου», Οδυσσέας, Αθήνα 1993.

⁵⁸ Π. Μηλιώρη, ό.π., σ. 59.

⁵⁹ «Η έκδοσις μας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/02/1950), σ. 4.

⁶⁰ Αναγγελία του εκδότη, *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 8, (15/5/1950), σ. 5.

⁶¹ Σύμφωνα με πηγές του Κ. Τριπολιτσιώτη, ό.π., σ.81. Σύμφωνα με συνέντευξη του εκδότη Ευάγγελου Τερζόπουλου το 1^ο τεύχος κυκλοφόρησε σε 9.000 αντίτυπα ενώ το 500^ο τεύχος σε 150.000 φύλλα. «Γενέθλια : *Η ΓΥΝΑΙΚΑ* έγινε 20 χρονών», 500, σ. 13.

(6/09/1950) αυξάνεται κατά 500 δραχμές και ορίζεται στις 3.500 δραχμές ο λόγος είναι η έλλειψη χαρτιού στην ελληνική αγορά, οι λόγοι αναφέρονται αναλυτικά στο περιοδικό προς ενημέρωση των αναγνωστών.⁶² Να σημειωθεί ότι στα πλαίσια της παρούσας εργασίας δεν στάθηκε δυνατό να βρεθούν πληροφορίες για το τιράζ του περιοδικού, σύμφωνα με τα λεγόμενα του εκδότη και την μείωση της τιμής του θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι πρόκειται για ένα επιτυχημένο περιοδικό.

Στο εξώφυλλο του 19^{ου} τεύχους (18/10/1950) για πρώτη φορά παρουσιάζονται τα περιεχόμενα του περιοδικού, ίσως κατ' αυτόν τον τρόπο δελεάζονται οι περαστικοί και επιλέγουν ευκολότερα να αγοράσουν το περιοδικό. Τα εξώφυλλα για το έτος 1950 παρουσιάζουν μία ή δύο νέες φορώντας ρούχα και αξεσουάρ (καπέλα, γάντια, παλτό) ανάλογα με την εποχή.

⁶² Εμείς και εσείς , *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 15, (1/9/1950)

Κεφάλαιο 1.

«Είσθε καλό ή κακό κορίτσι;» Σωστή και λάθος γυναικεία συμπεριφορά πριν και μετά τον γάμο.

Το ζήτημα της ηθικής δεν θα μπορούσε να μην απασχολεί ένα περιοδικό που απευθύνεται στην νέα γυναίκα, στο άρθρο «Πώς να εξακριβώσετε εάν είσθε καλό ή κακό κορίτσι»⁶³ βρίσκεται μια γλαφυρή και αισιόδοξη περιγραφή των αλλαγών που βιώνει ο Έλληνας του 1950: «Οι καιροί πια έχουν αλλάξει. Και δεν έχουν αλλάξει μόνο στον εξωτερικό τρόπο ζωής των ανθρώπων, μα και στον εσωτερικό. Παράλληλα με τις νέες κατακτήσεις της επιστήμης, το αεροπλάνο, το ραδιόφωνο, την τηλεόρασι, την τελειοποιημένη μηχανική και τη διάσπασι του ατόμου, σημειώθηκε μία ριζική επίσης αλλαγή στη νοοτροπία και στα ήθη μας». Το κείμενο κάνει τις ακόλουθες διαπιστώσεις για τις αλλαγές στην επικοινωνία των δύο φύλων: «Ο νέος του σημερινού καιρού δεν μακαρίζει πιά τον εαυτό του επειδή φύσηξε το μαϊστράλι και τον άφησε να δή τον ποδόγυρο της όμορφης κοπέλλας. Έχει την ευκαιρία να δή πολύ περισσότερα. Ούτε και η σημερινή νέα παραφυλάει πιά πίσω από την πόρτα να δή πότε θα περάση ο νέος των ονείρων της. Τα δύο φύλα απολαμβάνουν σήμερα ελευθερίες που ούτε να ονειρευθούν δεν τολμούσαν οι γιαγιάδες και οι παππούδες μας».⁶⁴

Η διαπίστωση του γράφοντος είναι ότι οι εποχές έχουν αλλάξει και τα δύο φύλα επικοινωνούν πια με διαφορετικό τρόπο. Η συναναστροφή με το άλλο φύλο έχει γίνει πιο εύκολη, γεγονός που εγκυμονεί και κάποιους κινδύνους. Οι κοπέλες στην προσπάθειά τους να «εξομοιωθούν» με τους άνδρες προχώρησαν στις ερωτικές σχέσεις εκτός γάμου και με αυτό τον τρόπο κινδυνεύουν να χάσουν την εκτίμηση του συντρόφου τους και έτσι να δυστυχήσουν εν

⁶³ «Πώς θα εξακριβώσετε αν είσθε καλό ή κακό κορίτσι.», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950) σ. 64.

⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 64.

τέλει.⁶⁵ Η σύναψη προγαμιαίων σχέσεων ίσως φέρει μελλοντικά εμπόδια στην τελική αποκατάσταση της κοπέλας μέσω του γάμου. Σε σχετική μελέτη για την πρώτη μεταπολεμική περίοδο προτείνεται η διαπίστωση ότι προϋπόθεση για έναν καλό γάμο ήταν εκτός από την προίκα και η αναμφισβήτητη αγνότητα της κοπέλας.⁶⁶

Στο άρθρο ο συγγραφέας διαπιστώνει την αλλαγή στο τρόπο επικοινωνίας των δύο φύλων σε σχέση με το παρελθόν και θέτει το δίπολο καλό/κακό στην αναγνώστρια που με ένα τεστ θα κατατάξει τον εαυτό της σε μια από τις δύο κατηγορίες. Ο συγγραφέας δεν επιμένει στην εξωτερική εμφάνιση αλλά στην συμπεριφορά της: «Ασφαλώς η ηθική μιας νέας δεν μπορεί να κριθεί από το κοντό φουστάνι ή το μεγάλο ντεκολτέ, που θα έκαναν τις γιαγιάδες μας να κρύψουν με ντροπή το πρόσωπό τους. Ούτε και από την έλλειψη συναναστροφής με νέους που χαρακτηρίζει σήμερα πια όχι το νοικοκυροκόριτσο, αλλά την ακοινώνητη και μονόχρωτη κοπέλα». Το άρθρο υποστηρίζει ότι οι άνδρες αξιολογούν μια κοπέλα μέσω της συμπεριφοράς της κατά την συναναστροφή με το άλλο φύλο: «Εκείνο που κρίνει τη στάση μιας νέας, από την πλευρά των ανδρών τουλάχιστον, είναι η στάσι της. Και τη στάσι αυτή μπορεί να την ελέγξει μόνη της η κάθε κοπέλλα αν βάλει στον εαυτό της μερικά ερωτήματα και απάντηση με ειλικρίνεια σ' αυτά».⁶⁷

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι εξαρτάται από την κοπέλα να προστατεύσει τον εαυτό της και την ηθική της υπόσταση απέναντι στους άνδρες. Έχει ξεπεραστεί το πρότυπο του υπερβολικά ντροπαλού κοριτσιού, που θεωρείται πλέον απλά ανίκανο να κοινωνικοποιηθεί παραμένοντας κλεισμένο στον εαυτό του πίσω από την εποχή της και τις εξελίξεις. Η νέα κατάσταση απαιτεί άλλη συμπεριφορά από μέρους των δύο φύλων και θέτει τη συναναστροφή

⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 64.

⁶⁶ Ι. Λαμπίρη Δημάκη, ό.π., σ. 190.

⁶⁷ «Πώς θα εξακριβώσετε αν είσθε καλό ή κακό κορίτσι;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950) σ. 64.

σε νέες για την εποχή ισορροπίες. Η σάρκα που αποκαλύπτει η κάθε κοπέλα στις εξόδους της δεν συνδέεται με την ηθική της, είναι αντιθέτως κυρίως ζήτημα συμπεριφοράς.

Οι ερωτήσεις αφορούν τη συμπεριφορά της κοπέλας που συναναστρέφεται νεαρούς φίλους πριν και μετά το γάμο. Η αναγνώστρια καλείται να σημειώσει ποια πρόταση συμπληρώνει καλύτερα τις απόψεις της.⁶⁸ Οι ερωτήσεις αφορούν το πρώτο φιλί, τη διάρκεια ενός ραντεβού, το εάν μπορεί μια αρραβωνιασμένη να βγαίνει ραντεβού με άλλους νέους, εάν επιτρέπεται η απιστία στις παντρεμένες γυναίκες, αν επιτρέπεται ο εναγκαλισμός,⁶⁹ Οι αναγνώστριες ερωτώνται εάν θα πήγαιναν στο σπίτι ενός άνδρα, εάν θα έβγαιναν με παντρεμένο ακόμα και εάν θα δέχονταν χρηματικό δώρο από κάποιον άνδρα. Απουσιάζει από το άρθρο κάποια ευθεία ερώτηση για την πιθανότητα σεξουαλικής συνεύρεσης. Σε μελέτη σχετική με τις κωμωδίες του ελληνικού κινηματογράφου κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1950 επίσης απουσιάζουν οι ξεκάθαρες αναφορές σε προγαμιαίες σχέσεις.⁷⁰

Φαίνεται πως τα κορίτσια που τοποθετούνται στις δύο ακραίες καταστάσεις χρειάζονται διορθωτικές κινήσεις ως προς τα ζητήματα ηθικής καθώς ούτε η ατολμία αλλά μήτε και η χαλαρότητα ηθικών κανόνων είναι επιθυμητές καταστάσεις. Οι ενδιάμεσες φάσεις θα τολμούσε κανείς να υποθέσει πως είναι μάλλον ανεκτές. Ένας συμβιβασμός ίσως; Η νέα εποχή και οι καινούριες αντιλήψεις δεν χρειάζεται να κοστίσουν στα κορίτσια την απώλεια της ηθικής τους. Μονολεκτική απάντηση για το πόσο καλό ή κακό κορίτσι είναι η κάθε κοπέλα δεν δίδεται. Η ευθύνη και οι συνέπειες εξάλλου βαραίνουν αποκλειστικά την ίδια. Οι συνθήκες έχουν αλλάξει αλλά τα κορίτσια χρειάζεται να προσέχουν και να αποφεύγουν τις ακρότητες.

⁶⁸ Το φιλί επιτρέπεται:

α. Μετά το πρώτο ραντεβού.

β. Όταν είμαι σίγουρη ότι έχω να κάνω με καλό τύπο.

γ. Όταν τον αγαπώ πραγματικά.

δ. Όταν είμαστε αρραβωνιασμένοι. Στο ίδιο, σ. 64.

⁶⁹ «Πώς θα εξακριβώσετε αν είστε καλό ή κακό κορίτσι.», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950), σ. 64.

⁷⁰ Ε. Α. Δελβερούδη, *Οι νέοι στις κωμωδίες του ελληνικού κινηματογράφου*, Αθήνα 2004, σ. 171.

Η φιλαρέσκεια στη γυναίκα σύμφωνα με το περιοδικό «ευτυχώς» συνυπάρχει με την έμφυτη αποκλειστικότητα της στον ένα άνδρα έτσι περιορίζεται κάποτε η τάση της να αρέσει σε όλους. Το φλερτ σε υπερβολικό βαθμό μπορεί να αποθαρρύνει ακόμα και τους άνδρες από την ιδέα της συζυγικής ζωής γεγονός που πάλι φέρνει τις γυναίκες σε δύσκολη θέση «Τα διαζύγια και τα εργενιλίκια είναι κακά που στρέφονται εναντίον της γυναίκας».⁷¹

Να υποθεθεί ότι η εξωστρέφεια στο φλερτ που υπερβαίνει το μέτρο –κατά τα γραφόμενα– επηρεάζει αρνητικά την αντίληψη για το σύνολο των γυναικών και δυσκολεύει έτσι την εύρεση συζύγου; «Οι περισσότερες γυναίκες έχουν φοβερή αντιπάθεια για κείνες που φλερτάρουν κι ας είναι κι οι ίδιες κορτετζούδες· επίσης υποφέρουν πολύ να βλέπουν τις άλλες να κορτετζάρουν μπροστά τους, αν και οι ίδιες κάνουν την ίδια δουλειά τον ίδιο καιρό. »⁷²

Κατά τη γνώμη του γράφοντος οι γυναίκες όπως φαίνεται φλερτάρουν και μάλιστα κάποιες παραπάνω από το κανονικό. Οι ίδιες όμως που αρέσκονται στο φλερτ δεν ανέχονται τον ανταγωνισμό από άλλες γυναίκες που συμπεριφέρονται με παρόμοιο τρόπο. Η διαδικασία του φλερτ δεν βρίσκει τις γυναίκες αλληλέγγυες αλλά μάλλον ανταγωνιστικές.

Η πορεία προς το γάμο φαίνεται πως συμπεριλαμβάνει και το στάδιο των αρραβώνων για τους νέους και τις νέες της εποχής. Το χρονικό διάστημα των αρραβώνων απασχολεί το περιοδικό,⁷³ οι απόψεις περί διάρκειας των αρραβώνων δίστανται και το συγκεκριμένο άρθρο παρουσιάζει τις διαφορετικές απόψεις. Να σημειωθεί εδώ πως πρόκειται για αναδημοσίευση των βασικών απόψεων γαλλικού περιοδικού. Στόχος των αρραβώνων είναι να γνωριστούν οι δύο νέοι και να προετοιμαστούν για τον έγγαμο βίο, οι γονείς θα είναι αυτοί που θα προγραμματίζουν τις συναντήσεις των αρραβωνιασμένων προκειμένου οι μελλόνυμφοι να

⁷¹ «Για να γνωρίσετε καλύτερα τον εαυτό σας. Η ψυχολογία της γυναίκας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 5, (1/04/1950), σ. 33.

⁷² Στο ίδιο, σ. 33.

⁷³ «Οι αρραβώνες, πρέπει να διαρκούν πολύν καιρό ή λίγο;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 12, (15/07/1980), σ. 48.

μάθουν ο ένας τα προτερήματα και τα ελαττώματα του άλλου και να μην υπάρξουν δυσάρεστες εκπλήξεις στο γάμο.

Μια μακρά περίοδος λοιπόν είναι προτιμητέα για κάποιους, εναλλακτικά όμως υπάρχει και η αντίθετη άποψη που προτείνει σύντομους αρραβώνες καθώς η παράταση της μνηστείας μπορεί να έχει δυσάρεστα αποτελέσματα μέχρι και την ματαίωση του ίδιου του γάμου. Επιπλέον ο συγγραφέας υποστηρίζει πως δεν υπάρχει χρυσός κανόνας, και σημασία έχει η καλή επικοινωνία του ζευγαριού. Απ' ό,τι φαίνεται η περίοδος της μνηστείας ήταν σε κάθε περίπτωση απαραίτητη.

Τα πρώτα χρόνια που ακολούθησαν τον πόλεμο καταγράφηκε η τάση των νέων για δημιουργία οικογένειας σε μικρή ηλικία. Συγκεκριμένα από σχετικές έρευνες προκύπτει ότι κατά τη περίοδο έκδοσης του περιοδικού η μέση ηλικία γάμου για τις κοπέλες ήταν τα 24,5 χρόνια ενώ για τους άνδρες τα 28,8 χρόνια.⁷⁴

Η σωστή ηλικία γάμου είναι το θέμα σε συγκεκριμένο άρθρο όπου δύο νέοι, ένας άνδρας και μια γυναίκα καταθέτουν τις απόψεις τους. Κατά την άποψη της κοπέλας η ιδανική στιγμή για γάμο είναι όταν το ζευγάρι είναι νέο –πριν τα 25 έτη – έτσι ώστε να υπάρχει καλή επικοινωνία μεταξύ των συζύγων και επιπλέον να μπορούν να διορθώσουν τυχόν ελαττώματα του χαρακτήρα. Επιπλέον έχουν μεγαλύτερες σωματικές αντοχές. Τα παιδιά καλό είναι να είναι περισσότερα του ενός και να αποκτηθούν στην αρχή του γάμου, καθώς δένουν περισσότερο το ζευγάρι. Η κοπέλα ούσα παιδί νέων γονιών μαρτυρεί στο περιοδικό πως βίωσε μια ευτυχισμένη οικογενειακή ζωή καθώς οι γονείς της ήταν αρκετά κοντά στα τρία παιδιά τους με μεγάλες σωματικές και ψυχικές αντοχές.⁷⁵ «Ο πατέρας μου και η μητέρα μου παντρεύτηκαν τότε που και

⁷⁴ Α. Κώτση, *Η νοσολογία των παιδικών ηλικιών και της νεολαίας (20ός αιώνας)*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 2008, σ. 49-50.

⁷⁵ «Πρέπει κανείς να παντρεύεται νέος;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 10, (15/06/1950) σ. 33.

των δύο τα χρόνια δεν ξεπερνούσαν τα σαράντα πέντε, έχω ένα αδελφό δεκατεσσάρων ετών και μία αδελφή οκτώμιση ετών.»

Ο νεαρός αντιθέτως υποστηρίζει πως η ιδανική ηλικία για τους άνδρες είναι μεταξύ των 30 και 35 ετών καθώς τότε μόνο ο άνδρας έχει την απαραίτητη εμπειρία, ωριμότητα και οικονομική επιφάνεια που απαιτεί ο γάμος. «Μου φαίνεται πολύ προτιμότερο, για τους άνδρες ιδίως, να παντρεύονται ανάμεσα στα τριάντα και τριάντα πέντε χρόνια.» Η απειρία του άνδρα και τα οικονομικά προβλήματα μπορεί να οδηγήσουν σε διάλυση του γάμου. Ο κύριος που καταθέτει τις απόψεις του στον αρθρογράφο ανησυχεί για το υψηλό ποσοστό των διαζυγίων και για το μετέπειτα μεγάλωμα των παιδιών. Παρατηρείται ότι ο άνδρας του άρθρου προτάσσει τη λογική και θεωρεί ότι ο γάμος δεν είναι «... μονάχα συναισθηματική υπόθεση. Είναι προπάντων υπόθεση λογικής.».⁷⁶

Σε άλλο σχετικό άρθρο υποστηρίζεται η άποψη ότι η γυναίκα θα πρέπει να γνωρίζει τον έρωτα όσο πιο νέα επιθυμήσει να παντρευτεί, ενώ ο άνδρας έχει περισσότερα χρονικά περιθώρια και μάλιστα όσο ηλικιωμένος και να είναι μπορεί να γίνει ένας ευχάριστος σύντροφος. Οι νέοι σύζυγοι έχουν ελαττώματα και ευμετάβλητο χαρακτήρα. Ένα ανδρόγυνο νέων δεν ζει μια μετρημένη και ζωή ενώ όταν υπάρχει διαφορά ηλικίας στο ζευγάρι όλα είναι ευκολότερα.⁷⁷

Εκτός από γυναικείες αναπαραστάσεις διαφαίνονται και αντίστοιχες ανδρικές όψεις μέσα από τα κείμενα. Η ιδανική εικόνα του άνδρα συζύγου προτείνεται μέσα από σχετικό άρθρο. Ένας τέτοιος άνδρας θα πρέπει να είναι «ώριμος» για να είναι κατασταλαγμένος, να έχει κάποια οικονομική άνεση, με καλό χαρακτήρα, εργατικός και επιπλέον να ταιριάζει με τη σύζυγο σε

⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 33.

⁷⁷ Δηλαδή ο σύζυγος είναι μεγαλύτερος από τη σύζυγο κατά δέκα με δεκαπέντε έτη.

γούστα προτιμήσεις και ιδιοσυγκρασία. Πάντα υπάρχει ο παράγοντας τύχη και δεν υπάρχει η αλάνθαστη συνταγή.⁷⁸

Στο άρθρο με τίτλο «*Μη παντρευτήτε έναν άγνωστο*»⁷⁹ ο συντάκτης υποστηρίζει ότι η άγνοια για τον χαρακτήρα του συζύγου μπορεί να αποβεί καταστροφική για μία κοπέλα, επισημαίνεται η σημασία μιας σοβαρής και όχι επιπόλαιης επιλογής συντρόφου. Η γυναίκα οφείλει να ζητήσει πληροφορίες για τον μέλλοντα σύζυγό της χωρίς να φοβάται ότι κάτι τέτοιο φανερώνει έλλειψη τακτ και μάλιστα αυτό θα πρέπει να γίνει μέσω των γονιών της. Οι γονείς μπορούν να ζητήσουν πληροφορίες από κάποιον γνωστό, ή δι' αλληλογραφίας να ζητήσουν στοιχεία από τον δήμαρχο, πρόεδρο του χωριού ή και τον παπά της ενορίας του ενδιαφερομένου και να ζητήσουν συστάσεις πάντα βέβαια με τακτ, για υπαλλήλους υπάρχει ο προϊστάμενος και για στρατιωτικούς ο ανώτερος διοικητής. Η πηγή των πληροφοριών θα πρέπει να διατηρηθεί μυστική και σε περίπτωση άσχημων ειδήσεων και μη σύναψης γάμου οι λόγοι να μην γίνονται γνωστοί. Οι ερωτήσεις καλό είναι να αφορούν τον χαρακτήρα του γαμπρού, το ποιόν και την υγεία αυτού και της οικογένειάς του. Καθώς η νέα είναι ερωτευμένη -άρα ανίκανη να δει καθαρά- οι γονείς της θα πρέπει να εντοπίσουν τυχόν ελαττώματα στη συμπεριφορά του υποψηφίου απέναντι στην κοπέλα αλλά και στον κοινωνικό περίγυρο.

Σχολιάζοντας τα παραπάνω είναι προφανής η πεποίθηση του αρθρογράφου ότι η δύναμη του ερωτικού συναισθήματος απογυμνώνει τη νεαρή από την κριτική της ικανότητα και την εμποδίζει να κρίνει τον πραγματικό χαρακτήρα του μέλλοντα συζύγου της. Το ίδιο δεν φαίνεται να ισχύει για τον νέο καθώς ακόμα και στην περίπτωση που θα είναι και αυτός ερωτευμένος με την κοπέλα μπορεί να πάρει μέρος στην κρίσιμη συζήτηση με τον πατέρα της.

⁷⁸ Αναμπέλα, «Δέκα εντολές για την γυναίκα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 2, (16/02/1950) σ. 33.

⁷⁹ «Μη παντρευτήτε έναν άγνωστο», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/03/1950), σ. 32.

Στην προσπάθεια του αρθρογράφου να θέσει με λεπτομέρεια το πλαίσιο της συζήτησης καταγράφονται βήμα-βήμα οι καίριες ερωτήσεις που πρέπει να γίνουν στον μέλλοντα σύζυγο της κοπέλας. Ειδικότερα αναφέρονται τα παρακάτω: «Τι ερωτήσεις πρέπει να κάνουμε; Αν ο γαμβρός ανήκει σε έντιμη οικογένεια. Αν είναι σοβαρός, τίμιος. Αν χαίρη εκτιμήσεως στην κοινωνία. Αν στην οικογένειά του ήταν όλοι υγιείς. Αν έχει καλό χαρακτήρα κλπ. Επίσης οι γονείς πρέπει να παρατηρήσουν πως συμπεριφέρεται στην μνηστή του και στον άλλο κόσμο, γιατί την κοπέλα ο έρωτας την κάνει τυφλή ».⁸⁰

Αντιθέτως το συναισθηματικό παρελθόν του άνδρα δεν θα πρέπει να γίνει αντικείμενο έρευνας. «Είναι εντελώς άστοχο και περιττό να ρωτήσετε για το αισθηματικό παρελθόν του υποψηφίου. Αν πρόκειται για έναν έντιμο άνθρωπο με καλό χαρακτήρα και πολλά προτερήματα, ποιος ο λόγος να ερευνήσουμε μια εποχή που δεν μας ανήκει; Ούτε μπορείτε να έχετε την αξίωση να μην αγάπησε ποτέ στη ζωή του».⁸¹

Οι σχέσεις του μέλλοντα συζύγου με άλλες γυναίκες δεν φαίνεται να έχουν σημασία για την οικογένεια της κοπέλας, καθώς δεν θα αποκαλύψουν κάτι επιλήψιμο για τον χαρακτήρα του που θα μπορούσε να εμποδίσει τον γάμο. Το γεγονός ότι είναι άνδρας αρκεί για να υποθέσει η ενδιαφερόμενη οικογένεια ότι διαθέτει παρελθόν.

Τέλος λίγο πριν επισφραγιστεί η συμφωνία, καλό είναι να ακολουθήσει και μια εξονυχιστική συζήτηση μεταξύ γαμπρού και πεθερού, μεταξύ δύο ανδρών, όπου ο πατέρας της νύφης θα σιγουρευτεί πια ότι δίνει την κόρη του σε καλά χέρια. Η κοπέλα δεν θα πρέπει να είναι παρούσα. Η καλή έκβαση της συζήτησης εξασφαλίζει τρόπον τινά το μέλλον της κόρης και ησυχάζει τους γονείς από ένα σοβαρό καθήκον. Η τελική κουβέντα που θα ορίσει την τύχη της κοπέλας γίνεται λοιπόν μεταξύ ανδρών, είναι προφανής εδώ η βαρύτητα που δίνεται εδώ στην

⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 32.

⁸¹ Στο ίδιο, σ. 32.

πατρική γνώμη που πηγάζει από την υποχρέωση του πατέρα να εξασφαλίσει το γάμο της κόρης, μια κατάσταση που ίσχυε στην χώρα από τον 19ο αιώνα.⁸² «Αν όλα αυτά γίνουν, μπορούν οι γονείς να είναι βέβαιοι ότι θα δώσουν στην κόρη τους ένα καλό σύντροφο κι ότι εξεπλήρωσαν έναν από τους σκοπούς της ζωής τους».⁸³

Η αποκατάσταση της κόρης μέσω του γάμου αποτελεί βασικό στόχο των γονιών. Ίσως λοιπόν το άρθρο πρόσφερε λύσεις σε ένα υπαρκτό πρόβλημα της εποχής. Πόσο πιθανόν ήταν να «κακοπέσει» μια νεαρή σε απατεώνα, καταχραστή, δίγαμο ή ακόμα και προαγωγό; Μια ερωτευμένη νέα κατά τον συγγραφέα δεν μπορεί να δει τα σημάδια ενός κακού χαρακτήρα ευτυχώς όμως η οικογένειά της την προστατεύει, ώσπου να βρεθεί το απάνεμο λιμάνι ενός αξιόλογου γάμου και να εξασφαλιστεί.

Το περιοδικό προσφέρει αρκετά σύντομα τεστ στις αναγνώστριες που επιθυμούν να ανακαλύψουν και να γνωρίσουν καλύτερα τον εαυτό τους. Πρόκειται για ερωτηματολόγια που υπόσχονται να αποκαλύψουν στην αναγνώστρια πλευρές του εαυτού της που αγνοεί, αρκεί μόνο να είναι ειλικρινής στις απαντήσεις της. «Είστε καλή νοικοκυρά;»⁸⁴ Οι ερωτήσεις αφορούν την καθημερινή πρακτική του νοικοκυριού αλλά και τις οργανωτικές ικανότητες της συζύγου να διαχειρίζεται τα οικονομικά και να προνοεί για τις ανάγκες του συζύγου, των παιδιών αλλά και των καλεσμένων. Σε περίπτωση που κάποια αναγνώστρια με βάση το τεστ αποδειχθεί κακή νοικοκυρά, η προτροπή του γράφοντος είναι να μην χάσει καιρό και να βελτιωθεί καθώς είναι κάτι που μπορεί να της κοστίσει τη συζυγική ευτυχία. Η έννοια της σωστής νοικοκυράς φαίνεται να συνδέεται με την επιτυχημένη συζυγική ζωή.

⁸² Ν. Σκουτέρη Διδασκάλου, *Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1991, σ. 254.

⁸³ «Μη παντρευτήτε έναν άγνωστο», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/03/1950), σ. 32.

⁸⁴ Νινόν, «Γνωρίσετε τον εαυτόν σας: Είστε καλή νοικοκυρά», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/2/1950), σ. 24.

Το τεστ «Δοκιμάστε εάν θα είστε μια καλή σύζυγος» απευθύνεται σε ανύπανδρες αναγνώστριες και υπόσχεται να αποκαλύψει κατά πόσο είναι κατάλληλες σύζυγοι. Οι ερωτήσεις αφορούν τη συμπεριφορά και τις αντιδράσεις μιας κοπέλας στο οικογενειακό της περιβάλλον και τις σχέσεις της με τους γονείς και τα αδέρφια της. Τα χαρακτηριστικά της γυναίκας, σύμφωνα με το περιοδικό θα ισχύουν και όταν θα ξεκινήσει το δικό της νοικοκυριό με τον σύζυγο της.

Ειδικότερα γίνεται αναφορά στα ενοχλητικά προς το άλλο φύλο «γυναικεία» ελαττώματα. Οι άνδρες δεν συμπαθούν τις ακατάστατες, τις φλύαρες, τις ξιπασμένες, τις απεριποίητες και μια σειρά από διάφορα ελαττώματα. Χαρακτηριστικά, σημειώνει ο αρθρογράφος, δεν αγαπούν τις ακατάστατες γιατί η γυναίκα από τη φύση της συμβολίζει την αρμονία και την ομορφιά, οπότε η κοπέλα που είναι ακατάστατη χάνει τη γοητεία της.⁸⁵ Έντονο σχόλιο διαβάζει ο αναγνώστης του περιοδικού και για τη γκρινιάρα γυναίκα («η γκρινιάρα γυναίκα είναι φρικτή»), καθώς ο αρθρογράφος σημειώνει πως «η ιδανική γυναίκα είναι εκείνη που τραγουδάει δουλεύοντας και χαμογελάει όταν ο άνδρας της φέρνει λάσπες μέσα στο σπίτι».⁸⁶ Η γυναικεία φύση για τον αρθρογράφο είναι συνδεδεμένη με εικόνες αρμονίας και ομορφιάς που ένας άνδρας της εποχής προφανώς έχει μάθει να αναζητά σε μια γυναίκα. Όπως έχει προταθεί και σε σχετική βιβλιογραφία, οι γυναίκες σε προηγμένες κοινωνίες διατηρούν τους ήπιους τόνους στο σπίτι και στη σχέση τους με τον σύζυγο.⁸⁷

Ξεφυλλίζοντας το περιοδικό βλέπει κανείς συχνά κείμενα με τη μορφή αριθμημένων εντολών που προσφέρουν συμβουλές στη γυναίκα σχετικά με τα μυστικά ενός επιτυχημένου γάμου. Συγκεκριμένα, στο «Δέκα εντολές για τη γυναίκα» παρουσιάζονται οι συμβουλές της

⁸⁵ «Δοκιμάστε εάν θα γίνετε μία καλή σύζυγος», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 12, (15/07/1950), σ. 23.

⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 23.

⁸⁷ Σ. Δημητρίου, «Καταγωγή και διαπραγμάτευση της ασυμμετρίας των φύλων», στο Σ. Δημητρίου κá (επιμ.), *Ανθρωπολογία των φύλων*, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα 2001, σ. 59.

«Αναμπέλας», μιας παντρεμένης σταρ του κινηματογράφου με μεγάλη συζυγική πείρα. Στόχος της συζύγου είναι να διατηρήσει την ευτυχία που απορρέει από την αγάπη και την πίστη του συζύγου της. Η γυναίκα για την «Αναμπέλα» πρέπει μάλλον να φερθεί πονηρά και μεταξύ άλλων συμβουλεύει ως εξής: «Μην έχεις στον άνδρα σου πάρα πολλή εμπιστοσύνη», «Μην του μιλάς ποτέ για χρήματα. Κοίταξε πώς θα τα βγάλεις πέρα μόνη σου» και «Μην του λες ποτέ πόσο στοίχισε το καινούριο σου φόρεμα ή το καινούριο σου καπέλο». Τα χρήματα και το ξόδεμα τους αποτελούν ένα ευαίσθητο θέμα κρίνοντας από τα παραπάνω. Να υποθέσει κανείς ότι τα έξοδα μιας γυναίκας για ρούχα και αξεσουάρ αποτελούσαν αφορμή για καβγάδες;

Το περιοδικό συμπυκνώνει τις οδηγίες προς συζύγους με δύο δεκάλογους για την γυναίκα και τον άνδρα. Οι άνδρες θα πρέπει να μην έρχονται κατσουφιασμένοι στο σπίτι, να μην φέρνουν τις έγνοιες στο οικογενειακό περιβάλλον, να μην κάνουν άδικες παρατηρήσεις στη σύζυγο αλλά και να παραδέχονται τα λάθη χωρίς όμως να ζητούν συγνώμη. Οι γυναίκες αντίστοιχα πρέπει να μην υποδέχονται τον σύζυγο τους κακοδιάθετες, να του επισημαίνουν τα λάθη του αλλά με όχι αυστηρό ύφος, να μην τον αγνοούν και να μην κλαίνε μπροστά του.

Όσον αφορά τις εξόδους και τα γεύματα, ο άνδρας θα πρέπει να είναι συνεπής και τακτικός και να περιμένει ένα τυχόν αργοπορημένο γεύμα με υπομονή και χωρίς γκρίνια. Δεν θα πρέπει να λείπει τις νύχτες, να φέρνει συχνά φίλους στο σπίτι, να μην πιστεύει τη γυναίκα του και τέλος να αποφεύγει τις παρεμβάσεις στο νοικοκυριό της. Η γυναίκα δεν θα πρέπει να απαγορεύει τις εξόδους του συζύγου, να γκρινιάζει όταν εκείνος αργεί για κάποιο γεύμα, να τον περιμένει τις νύχτες, να ζητά πληροφορίες για τις δουλειές του, να επιμένει στις απόψεις της και τέλος να μην τον πιστεύει.⁸⁸

Φαίνεται πως η ματαίωση της κοινής στιγμής του γεύματος μεταξύ δύο συζύγων αποτελεί συχνά αφορμή για προστριβές. Όπως σημειώνει η Μαρί Ελίζαμπετ Αντμάν

⁸⁸ «Δύο Δεκάλογου», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/03/1950), σ. 33.

αναφερόμενη στην Ελληνίδα νοικοκυρά «Ποια είναι, πιο απλά, εκείνη που δεν έχει νιώσει ν' αποκτά αληθινή δύναμη σερβίροντας το καθημερινό φαγητό σε καθένα από τα μέλη της οικογένειας;»⁸⁹ Να υποθέσει κανείς πως ακυρώνοντας ο σύζυγος τη στιγμή αυτή ίσως προκαλεί μια βαθιά απογοήτευση στη σύζυγο που εκείνη τη στιγμή χάνει τη ευκαιρία να κουβεντιάσει, να επικοινωνήσει, να επιβραβευθεί και να επιτελέσει τον ρόλο της δέσποινας της κουζίνας που ορίζει τα γεύματα της οικογένειας.

Το άρθρο «Μην περιορίζετε τον άνδρα σας για να τον έχετε πάντοτε δικό σας» δίνει συμβουλές προς τις παντρεμένες κοπέλες που θέλουν να κρατήσουν τον άνδρα τους. Οι συνεχείς διαμαρτυρίες για τις νυχτερινές εξόδους των συζύγων οδηγούν σε συχνές προστριβές και ακόμη και σε εξωσυζυγική σχέση από την πλευρά του συζύγου. Η γυναίκα που διατηρεί την ψυχραιμία της και σέβεται τη ελευθερία του συζύγου βγαίνει κερδισμένη, ειδικά ο σύζυγος μπορεί να νιώσει καταπιεσμένος και ίσως αναζητήσει παρηγοριά σε κάποιο τρίτο πρόσωπο. Το άρθρο ολοκληρώνει με την παρακάτω φράση: «Μην ξεχνάτε πως ο Έρωτας είναι αγόρι και πως έχει φτερά. Δώστε στον αγαπημένο σας την ελευθερία του και το κέρδος θα είναι όλο δικό σας».⁹⁰

Ο έρωτας με βάση το άρθρο είναι γένους αρσενικού και μάλιστα ένα αγόρι, φτερωτός άρα ικανός για φυγή ανά πάσα στιγμή, είναι ίσως και ανώριμος σαν ένα αγόρι ή και απερίσκεπτος; Η στέρηση της ελευθερίας του άνδρα εν τέλει γυρίζει εναντίον της ίδιας της συζύγου και του γάμου της. Η έξυπνη γυναίκα που δεν θέλει να χάσει τον σύζυγό της του προσφέρει μια ελεγχόμενη ανεξαρτησία και του επιτρέπει έτσι να μην νιώθει εγκλωβισμένος με μικρά διαλείμματα ελευθερίας που όμως θα αποδειχθούν κατά τον αρθρογράφο το κλειδί για μια μακρόχρονη συμβίωση. Το περιοδικό επισημαίνει την αξία ενός άνδρα-συζύγου και να καλεί τη

⁸⁹ Μ. Ε. Αντμάν, *Βία και πονηριά, άντρες και γυναίκες σε ένα ελληνικό χωριό*, Καστανιώτης, Αθήνα 1987, σ.254.

⁹⁰ «Μην περιορίζετε τον άνδρα σας για να τον έχετε πάντοτε δικό σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 2, (16/02/1950) σ. 15.

γυναίκα να πλαισιώσει τη συμπεριφορά του παραχωρώντας στιγμές ανεξαρτησίας στη μακρά διάρκεια ενός έγγαμου βίου με κάποιον που ίσως είναι και λίγο αφελής. Προκύπτει από τα παραπάνω πως το να επιτρέψει κάτι τέτοιο ίσως δεν θα της είναι ευχάριστο, απλά αναγκαίο για να είναι η συμβίωση των συζύγων ομαλή και μακροχρόνια.

Ίσως μπορεί να υποθέσει κανείς πως ενώ οι σύζυγοι απολάμβαναν τέτοιες εξόδους οι κυρίες τους δεν ένιωθαν κάποια τέτοια ανάγκη ή και αν είχαν τέτοιες επιθυμίες δεν τις εξέφραζαν; Η γυναίκα λοιπόν για να κρατήσει τον σύζυγό της και κατ' επέκταση τον γάμο της θα πρέπει να «επιτρέπει» ελεγχόμενη ανεξαρτησία στον άνδρα της. Γιατί όμως είναι τόσο σημαντικό να κρατηθεί ένας σύζυγος; Μήπως επειδή για μια γυναίκα ήταν δύσκολο να εργασθεί και να επιβιώσει χωρίς την ανδρική συνδρομή και την ασφάλεια που παρείχε ο γάμος; Ένας σύζυγος που λειτουργεί ως κουβαλητής και προστάτης μοιάζει ταυτόχρονα και λίγο αφελής ή έτοιμος να απιστήσει. Η σύζυγος θα πρέπει να τον χαλιναγωγεί σαν ένα ανήλικο παιδί για να συνεχίσει να την προστατεύει ως σύζυγος;

Τα συζυγικά καθήκοντα μιας γυναίκας περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων και τη φροντίδα της υγείας του συντρόφου της. Σε σχετικό άρθρο συνομιλεί το περιοδικό *Η Γυναίκα και το σπίτι* με το αμερικανικό περιοδικό Τουνταϊνς Γούμαν. Το άρθρο απαριθμεί τρόπους με τους οποίους μια σύζυγος μπορεί να φροντίσει την υγεία του συζύγου της. Η σωστή διατροφή, ο καλός ύπνος (αποφυγή συχνών βραδινών εξόδων, τακτική μεσημεριανή ξεκούραση), οι αρμονικές σχέσεις συζυγικές σχέσεις και επισκέψεις στον ιατρό (κάτι που κατά την άποψη του περιοδικού είναι κάτι που οι άνδρες γενικά αμελούν) είναι οι βασικές συμβουλές του Τουνταϊνς Γούμαν προς τη σύζυγο.⁹¹ Οι άνδρες ενώ είναι υπεύθυνοι για να κερδίσουν τα προς το ζην της οικογένειας τους μοιάζουν να αμελούν την προσωπική τους υγεία και το χρέος μάλλον βαραίνει τη σύζυγό τους.

⁹¹ «Κυρία μου προσέξτε την υγεία του συζύγου σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 9, (1/06/1950), σ. 44.

Η γυναίκα του Τουνταίης Γούμαν φαίνεται πως ενισχύει την εργασιακή ικανότητα του άνδρα της με το να μεριμνά την υγεία του.

Τα προβλήματα και οι καβγάδες στο γάμο απασχολούν το περιοδικό. Μάλλον χαριτολογώντας ο αρθρογράφος ισχυρίζεται πως ο χειρισμός των συζυγικών καβγάδων θα έπρεπε να διδάσκεται στο σχολείο, καθώς είναι πολύ σημαντικό να γνωρίζει κανείς πώς να αποφεύγει τις περιττές συγκρούσεις που μπορούν να κλονίσουν τη γαλήνη ενός νοικοκυριού. Ακολουθούν εννέα μαθήματα προς τους συζύγους για το πώς να αποφεύγουν τους ανώφελους καβγάδες. Παρουσιάζεται η στιχομυθία ανά περίπτωση και ο αρθρογράφος μας δίνει παράδειγμα σωστής και λάθος αντίδρασης σε κάθε διάλογο. Οι συζυγικοί καβγάδες παρομοιάζονται με ένα πραγματικό πεδίο μάχης όπου αναμετρώνται τα δύο φύλα. Πρώτο μάθημα η επίθεση, έπειτα η ανακωχή και η επιλογή των όπλων, συνεχίζουμε με την ειρήνη προχωράμε σε βολή, διαπραγματεύσεις, εξόρμηση και τέλος τη σύρραξη.⁹² «Έχετε ραντεβού με τον άνδρα σας. Κι εκείνος αργεί...Και θα θέλατε να μάθετε γιατί. Επί τέλους ήρθε. Τι του λέτε τότε;

- Σε περιμένω μισή ώρα.

- Αδύνατον .Τηλεφώνησα πριν από είκοσι λεπτά και δεν ήσουν εδώ...

Δεν θα μάθετε ποτέ γιατί άργησε. Η συζήτηση θα μεταφερθεί στον υπολογισμό της ώρας και στο τέλος θα βγήτε και φταίχτρα.»

Ο παραπάνω διάλογος αναφέρεται από τον αρθρογράφο για να παρουσιάσει μέσα από ένα φανταστικό διάλογο μια λανθασμένη τακτική από την πλευρά της γυναίκας που καταλήγει σε «ήττα». Προς έναν απρόσεχτο σύζυγο μια σωστή προσέγγιση της συζύγου θα ήταν η ακόλουθη: «Αν πήτε : Πρόσεξε αγάπη μου ρίχνεις χάμω τη στάχτη του τσιγάρου σου...Αυτός θα αισθανθεί το λάθος και θα ζητήσει συγγνώμη.»

⁹² Φρανσ. Ζίρου, «Η συζυγική σκηνή είναι...είναι μια μάχη. Προσέξτε μην τη χάσετε!», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/2/1950), σ. 38-39.

Το περιοδικό μέσα από γλαφυρούς διαλόγους διδάσκει με τον τρόπο του τους απαραίτητους ελιγμούς μέσα στο γάμο προς όφελος της συζύγου. Ο συντάκτης του άρθρου φαίνεται να διαλέγει το μέρος της γυναίκας στη συζυγική διαμάχη.

Το περιοδικό ασχολείται με τα ζητήματα που προκύπτουν πριν και μετά το γάμο επομένως σε κάποια άρθρα γίνεται λόγος για τα ζητήματα που προκύπτουν όταν ένας γάμος διαλύεται. Σε σχετικό άρθρο⁹³ ο «ρομαντικός έρωας» που τυφλώνει θεωρείται υπεύθυνος για τις λάθος επιλογές συζύγου. Οι γυναίκες φαίνεται να υποφέρουν από ένα διαζύγιο το οποίο θεωρείται αποτυχία κατά τον γράφοντα, ενώ υπάρχει πάντα η ελπίδα μιας διορθωτικής κίνησης προς την ευτυχία του ατόμου, ένας δεύτερος γάμος. Στη δεύτερη απόπειρά τους οι διαζευγμένοι επιλέγουν πιο προσεχτικά τον/τη σύζυγό τους με βάση τη λογική και τις περισσότερες φορές ο γάμος τους θεωρείται επιτυχημένος.

Στο «Γιατί οι άνδρες χωρίζουν» απαριθμούνται οι λόγοι που τα ζευγάρια οδηγούνται στο διαζύγιο, τη δυσάρεστη κατάληξη ενός γάμου. Ως πρώτη αιτία παρουσιάζεται η γυναικεία γκρίνια που σύμφωνα με το περιοδικό σπανίως είναι αναίτια. Συνήθως η οικονομική στενότητα και η έλλειψη τρυφερότητας από μέρους του συζύγου οδηγούν τις γυναίκες στη γκρίνια. Ο ανδρικός εγωισμός οδηγεί κατόπιν σε καβγάδες.

Άλλοι λόγοι διάλυσης του γάμου μπορεί να είναι ο υπερβολικός εγωισμός μιας συζύγου που είτε αμελεί τα οικοκυρικά της καθήκοντα (μαγείρεμα, συγύρισμα σπιτιού) είτε δεν δείχνει τον απαιτούμενο σεβασμό στον άνδρα της. Η επιμονή μιας γυναίκας για συχνές εξόδους και πολλά «λούσα» μπορεί να οδηγήσει τον γάμο σε διάλυση. Επίσης η απεριποίητη εμφάνιση της συζύγου είναι ακόμα μια αιτία διαζυγίου.

⁹³ Ζακ Μπακώλ, «Το πρόβλημα του δεύτερου γάμου», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 6, (15/04/1950), σ. 28.

Τέλος, οι γυναίκες καλούνται να δουλέψουν οι ίδιες με τους εαυτούς τους προκειμένου να αποφύγουν το διαζύγιο και να φροντίζουν την καλή διάθεσή τους παρά τις τυχόν αναποδιές του νοικοκυριού προκειμένου να υποδέχονται τον σύζυγο πάντα με το χαμόγελο.⁹⁴

Το ζήτημα της απιστίας στον γάμο θίγεται από τον Τζιοβάνι Βιάνι σε σχετικό άρθρο⁹⁵ η γυναίκα που θέλει να είναι σωστή σύζυγος οφείλει να είναι πιστή στον σύζυγό της και «...αγαπά τον άνδρα της με το σώμα την ψυχή και με την φαντασία της...». Σε περίπτωση δε που νιώσει κάποια επιθυμία για κάποιον άλλον θα πρέπει να την απωθήσει ώστε να μείνει πιστή στον σύζυγο της.

Ένας αρθρογράφος αφουγκράζεται το πρόβλημα μιας μητέρας και παίρνει αφορμή για συζήτηση μέσα από το περιοδικό. Αναγνώστρια, της οποίας η κόρη αγαπά έναν ήδη διαζευγμένο άνδρα επικοινωνεί με το περιοδικό ζητώντας συμβουλές για τον χειρισμό του ζητήματος: «Τελευταίως μια κυρία ήλθε να με επισκεφθεί. Η κόρη της- μου είπε με δάκρυα στα μάτια- ήταν ερωτευμένη με έναν ζωντοχήρο... ο άνθρωπος αυτός παραδέχεται ότι από τα δικά του λάθη διελύθη ο πρώτος του γάμος.Τι πιθανότητες έχει να γίνει ευτυχισμένη πλάϊ σ' έναν τέτοιο άνδρα;»⁹⁶ Το άρθρο ασχολείται με το ζήτημα του διαζυγίου αλλά και του δεύτερου γάμου. Ένα διαζύγιο δεν θα πρέπει να αποφεύγεται όταν είναι απαραίτητο, αλλά τονίζονται στις αναγνώστριες οι δυσκολίες της εργένικης ζωής μέσω μιας διαζευγμένης γυναίκας που δηλώνει στον αρθρογράφο : «Νόμισα ότι ο άνδρας μου είχε κάμει τη ζωή μου κόλαση...την πραγματική κόλαση τη γνώρισα αφού χώρισα.».

Η δυστυχία της κυρίας οφείλεται στις «...πίκρες της μονήρους ζωής». Η ζωή της μετά το διαζύγιο αποδείχθηκε ακόμη δυσκολότερη από έναν γάμο που κάποτε έμοιαζε αφόρητος. Η

⁹⁴ «Γιατί οι άνδρες χωρίζουν», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 9, (1/06/1950) σ. 80.

⁹⁵ Τζιοβάνι Βιάνι, «Η αγνότητα της ψυχής», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 8, (15/05/1950), σ. 2.

⁹⁶ Ζ. Μπακόλ, «Το πρόβλημα του δεύτερου γάμου», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 6, (15/04/1950) σ. 28.

μοναχική ζωή μοιάζει να θεωρείται χειρότερη κατάσταση ακόμα και από τη συμβίωση με έναν σύζυγο-τύραννο. Αιτία της δυστυχίας παρουσιάζεται η μοναξιά.

Ένα διαζύγιο μπορεί να θεωρείται αποτυχία, όμως εάν διορθωθούν τα λάθη του πρώτου γάμου δεν υπάρχει λόγος να μη πετύχει η δεύτερη προσπάθεια και ο συντάκτης του άρθρου επιδοκιμάζει αυτές που τολμούν.

Διαβάζοντας τα παραπάνω φαίνεται ότι βασικό στοιχείο μιας επιτυχημένης συμβίωσης είναι η οριοθετημένη συμπεριφορά. Ο άνδρας μοιάζει να έχει περισσότερη ελευθερία και να είναι σε πλεονεκτική θέση όσον αφορά τις εξόδους αλλά δεν θα πρέπει να εκμεταλλεύεται το δικαίωμα αυτό όμως εις βάρος της συζύγου δοκιμάζοντας έτσι την υπομονή της. Η συνέπεια του άνδρα-συζύγου δείχνει τον σεβασμό του στη σύζυγο-νοικοκυρά που έχει μάλλον κοπιάσει για την προετοιμασία του γεύματος και τη φροντίδα του σπιτιού.

Η σωστή σύζυγος, σύμφωνα με το άρθρο σίγουρα δεν γκρινιάζει άσκοπα και δεν εκφράζει έντονα τα συναισθήματά της μπροστά στον σύζυγο της. Το νοικοκυριό είναι ο χώρος που της ανήκει και εκείνη όμως οφείλει να γνωρίζει τα όρια της και να μην ανακατεύεται στις υποθέσεις του συζύγου της, η σύζυγος αναμένει υπομονετικά αλλά και εκείνος θα πρέπει να φανεί αντάξιός της εμπιστοσύνης της και να μην εξωθεί τη σχέση στα άκρα. Ίσως λοιπόν οι γυναίκες σε κάποιες περιπτώσεις να προσπαθούσαν να υπερβούν τα όρια του νοικοκυριού τους; Κεντρικός προσανατολισμός μιας συζύγου και ένας από τους βασικούς της στόχους φαίνεται να είναι η αποφυγή συγκρούσεων και η διατήρηση ήρεμου κλίματος στην οικογενειακή εστία. Το καλό κορίτσι δίνει τη σκυτάλη στη καλή σύζυγο, το περιοδικό ακολουθεί και συμβουλεύει τη γυναίκα και στις δύο φάσεις της ζωής της.

Οι διορθωτικές κινήσεις επί της γυναικείας συμπεριφοράς μπορούν να βελτιώσουν το οικογενειακό κλίμα και τις συζυγικές σχέσεις. Κατόπιν του γάμου η γυναίκα θα πρέπει να

χρησιμοποιήσει «διπλωματία» για να διατηρήσει τη συζυγική ευτυχία και μόνον αν είναι απαραίτητο να ζητήσει διαζύγιο. Οι άνδρες φαίνεται να βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση ως προς την επιλογή συζύγου και τις ελευθερίες που απολαμβάνουν ακόμα και μετά το γάμο αλλά θα είναι λάθος τους να αγνοούν τα συναισθήματα και τους κόπους της συζύγου τους. Η θέση του άνδρα εδώ θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ηγεμονική με την γυναίκα να περιορίζεται σε δευτερεύοντα ρόλο και σε «διπλωματικές» κινήσεις. Συνοψίζοντας προκύπτει ότι, στα πλαίσια των άρθρων που μελετήθηκαν, διακρίνονται αναπαραστάσεις γυναικών γύρω από το δίπολο καλό/κακό. Η εποχή μπορεί να επιτρέπει περισσότερες ευκαιρίες για κοινωνικοποίηση και στα δύο φύλα, όμως οι επιλογές των γυναικών οφείλουν ακόμα να είναι προσεκτικές. Διαφαίνονται όψεις γυναικών που έχουν μη αποδεκτή συμπεριφορά αντίθετη στις νόρμες της εποχής, όπως οι «κορτετζούδες» που φλερτάρουν συνεχώς, η κοπέλα που αποφασίζει να δώσει ένα φιλί στο πρώτο κιάλας ραντεβού αλλά και εκείνη που θα συναντήσει έναν παντρεμένο. Το περιοδικό γίνεται φορέας ξένων πολιτισμικών προτύπων καθώς συνομιλεί, κατά τα γραφόμενα των συντακτών, με ευρωπαϊκά αλλά και αμερικανικά περιοδικά.

Κεφάλαιο 2

«Ξέρετε να αναθρέψετε παιδιά;». Όψεις γονεϊκότητας.

Πολλά κομμάτια του περιοδικού αφορούν όψεις γονεϊκότητας και οικογενειακές ισορροπίες. Το περιοδικό ασχολείται με τη σχέση μητέρας-παιδιού χωρίς να αγνοεί τον πατέρα παρ' όλο που πρόκειται για ένα γυναικείο περιοδικό. Η εξέλιξη του παιδικού πληθυσμού στην Ελλάδα από 1.717,9 χιλιάδες άτομα το 1920 ακολουθεί αυξητική πορεία και ως το 1951 ο αριθμός των παιδιών ηλικίας 0-14 ετών είναι 2.200,5.⁹⁷ Στον τομέα υγείας παρατηρείται η δημιουργία δημόσιων αλλά και ιδιωτικών δομών υγείας σε πόλεις αλλά και στην επαρχία.⁹⁸ Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία η δημιουργία συστήματος υγείας και πρόνοιας αποτέλεσε πρακτική των κυβερνήσεων της Δύσης μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο προκειμένου να επιτευχθεί σταθερότητα και κοινωνική ασφάλεια.⁹⁹ Σχετική έρευνα παρουσιάζει μείωση στο ποσοστό αναλφάβητων γονέων μεταπολεμικά, επιπλέον κάποιες μελέτες υποστηρίζουν πως το μορφωτικό επίπεδο των γονέων και ειδικότερα των μητέρων συνδέεται με τη βρεφική και παιδική θνησιμότητα, καθώς οι μορφωμένες γυναίκες αναζητούν ευνοϊκότερες συνθήκες διαβίωσης και περίθαλψης για τα παιδιά τους.¹⁰⁰ Στο άρθρο «Ωρα 8 το πρωί!...Προσέξτε την υγεία των παιδιών σας» συστήνεται έλεγχος, φροντίδα της υγιεινής, πρόληψη των ασθενειών και

⁹⁷ Α. Κώτση, ό.π., σ. 29.

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 194.

⁹⁹ Ε. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της Δυτικής Ευρώπης*, τ. Β', Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, χ.ε σ. 424-425, Μ. Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, μτφρ. Κ. Κουρεμένος, Αθήνα 2001, σ. 281-290.

¹⁰⁰ Α. Κώτση, ό.π., σ. 207-208.

συνεργασία με τους ειδικούς ιατρούς.¹⁰¹ Στο περιοδικό η αναγνώστρια βρίσκει άρθρα που αναφέρονται στη διατροφή αλλά και στην ανατροφή των παιδιών.¹⁰²

Η σχέση μητέρας-παιδιού αλλάζει ολοένα καθώς το παιδί μεγαλώνει¹⁰³ και επιπλέον η συμπεριφορά του γονέα απέναντι στο αγόρι και στο κορίτσι διαφοροποιείται.¹⁰⁴ Κάτι αντίστοιχο παρατηρείται και μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Συνήθως υπάρχει διαφοροποίηση στις συμβουλές ανάλογα με το φύλο του παιδιού.

Το περιοδικό εκτός από τη σωματική ασχολείται και με την ψυχική υγεία των παιδιών.¹⁰⁵ Ο αρθρογράφος απευθύνεται στις μητέρες με παραινήσεις: «Δεν πρέπει να υποχωρήτε εύκολα μπροστά στις απαιτήσεις του παιδιού.», και λίγο αργότερα: «Δεν πρέπει να βρίσκεται μπροστά σε καβγάδες, βρισιές και απρέπειες. Το παράδειγμα είναι η καλύτερη διδασκαλία.». Φαίνεται από τα παραπάνω ότι ένα ήρεμο και πολιτισμένο οικογενειακό κλίμα εξασφαλίζει την αγωγή των παιδιών. Εν κατακλείδι το άρθρο απευθυνόμενο στις μητέρες συστήνει τα παρακάτω: «Μητέρες προσέχετε ώστε η αποθήκη της ψυχής, το υποσυνείδητο, να θησαυρίσει από το κατάλληλο υλικό. Έτσι εμπήκαν γερά τα θεμέλια, επάνω στα οποία θα χτίσει κατόπιν το σχολείο, για να τελειοποιηθεί το οικοδόμημα. Τότε θα νοιώσετε τη χαρά ότι ο συνεχιστής της ζωής σας, το παιδί σας, βρήκε το Δρόμο του.»¹⁰⁶ Σύμφωνα με το κείμενο τα παιδιά είναι οι συνεχιστές των γονιών τους και αποτελούν το δημιούργημα τους, ένας ολοκληρωμένος άνθρωπος ανταποδίδει δίνοντας χαρά στην μητέρα.

¹⁰¹ «Ωρα 8 το πρωί!...Προσέξτε την υγεία των παιδιών σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 20, (1/11/1950), σ. 33.

¹⁰² Ενδεικτικά, «Ο οδοντίατρος της γυναίκας, Τα δόντια του μπέμπη», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 7, (1/05/1950), σ. 17, Β. Γ. Οικονομίδης, «Η στήλη του παιδαγωγού, Τα παιδικά βιβλία», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 6, (15/04/1950), σ. 4., «Ο παιδίατρος της γυναίκας. Προφυλάξτε τα παιδιά σας από την ιλαρά», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 7, (1/05/1950), σ. 15.

¹⁰³ Σ. Μπωβουάρ, *Το δεύτερο φύλο*, μτφρ. Κυριάκος Σιμόπουλος, εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1979, σ. 569.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 571-573.

¹⁰⁵ Ι. Νικολετσόπουλος, «Ο ψυχίατρος σας συμβουλεύει: Μητέρες, προσέξτε την ψυχική ανάπτυξη του παιδιού σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 13, (1/08/1950), σ. 27.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 27.

Η ανατροφή ενός κοριτσιού βρίσκεται σε ένα μάλλον κανονιστικό πλαίσιο έμφυλης διαφοράς σε άρθρο¹⁰⁷ που εμφανίζεται σε συνέχειες στο περιοδικό διαβάζει κανείς τα εξής «Το κοριτσάκι θέλει μια κούκλα να την ντύνη, να την φροντίζει και ν' αφοσιώνεται σ' αυτήν. Το αγόρι θέλει τουφέκι ή τσέρκι για να εξασκεί την δυναμιά του και την επιτηδειότητά του.». Η αλτρουιστική διάθεση φαίνεται από την παιδική ηλικία στις γυναίκες και ο εγωισμός στους άνδρες. Τα παιδιά δείχνουν προτίμηση σε συγκεκριμένα παιχνίδια υπακούοντας το φύλο τους. Σύμφωνα με τον συντάκτη τα αγόρια προτιμούν τα δυναμικά παιχνίδια και τα κορίτσια επιλέγουν παιχνίδια που τις προετοιμάζουν για τους ρόλους του μέλλοντος τους.

Σε άλλη περίπτωση το περιοδικό προτείνει: «Μην εμποδίζετε τα παιδιά να παίζουν τις κούκλες, τόσο τα κορίτσια όσο και τ' αγόρια» καθώς έτσι τα κορίτσια προετοιμάζονται για τον ρόλο της μητέρας αλλά και τα αγόρια για τον ρόλο του πατέρα.¹⁰⁸

Το κορίτσι μοιάζει να ζει σε μια προδιαγεγραμμένη πορεία θηλυκοποίησης καθώς σύμφωνα με το άρθρο από μικρή τη μαγνητίζει ο καθρέπτης: «Λατρεύει το είδωλό της» είναι ένα σώμα που από την παιδική ηλικία εκπέμπει θηλυκότητα και μοιάζει με όμορφο, εύθραυστο λουλούδι.¹⁰⁹

Η ενδυμασία για τα κορίτσια εντάσσεται σε συγκεκριμένο πλαίσιο, το περιοδικό μέσα από τις οδηγίες για την κατασκευή ρούχων παρουσιάζει το προφίλ του νέου κοριτσιού, χαρούμενο με χαριτωμένα ρούχα: «Το νέο κορίτσι πρέπει να ντύνεται χαρούμενα. Τι άλλο θα μπορούσε να πηγαίνει καλύτερα με μια γκρι φουστίτσα της εποχής ...όσο αυτή η θαυμάσια καρρώ μπλουζίτσα.». ¹¹⁰

¹⁰⁷ Ο ψυχολόγος, «Για να γνωρίσετε καλύτερα τον εαυτό σας, Η ψυχολογία της γυναίκας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950), σ. 13.

¹⁰⁸ «Τι παιχνίδι θα του πάρετε;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 24, (27/12/1950), σ. 15.

¹⁰⁹ Λέλα, «Δύο ομορφιές», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950), σ. 3.

¹¹⁰ «Χαρούμενη μπλούζα για χαρούμενα κορίτσια», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950) σ. 3.

Μέσα από τα θέματα αγωγής του περιοδικού διακρίνονται παλαιές και νεώτερες αντιλήψεις. Μέσα από το άρθρο «Το κορίτσι πρέπει να μαθαίνει χορό»¹¹¹, ο συγγραφέας καθησυχάζει τους γονείς που συνδέουν την εκμάθηση του χορού με τον «κακό δρόμο» εξηγώντας πως η εκμάθηση του χορού στα κοριτσάκια είναι ευεργετική και δεν οδηγεί απαραίτητα στην επαγγελματική ενασχόληση. Ως επιχείρημα αναφέρεται το γεγονός ότι σε γνωστά παρθεναγωγεία και σε σχολές στις μεγάλες πόλεις διδάσκεται ο χορός στις νεαρές κοπέλες. Τα κοριτσάκια έτσι μέσω του χορού αποκτούν «...ελαστικό κορμί και μια αγνή ψυχή!». Το άρθρο φαίνεται πως επιθυμεί να καθησυχάσει τον Έλληνα γονέα απορρίπτοντας τις προκαταλήψεις και προσφέροντας πληροφορίες για τις εξελίξεις στον τομέα της αγωγής των θηλυκών παιδιών της οικογένειας. Σημειώνεται βέβαια πως ο χορός κοστίζει, επομένως ίσως συμπεράνει κανείς πως δεν είναι κάτι που απευθύνεται σε οικογένειες χωρίς οικονομική άνεση.

Όσον αφορά την Αθήνα η Εθνική Λυρική Σκηνή ιδρύεται το 1939 από τον Κωστή Μπασιτιά. Στις αρχές της δεκαετίας του '50 ιδρύεται η σχολή της χορογράφου Ραλλούς Μανού «Ελληνικό Χορόδραμα» που συγκεντρώνει εκπροσώπους πολλών τεχνών και περιοδεύει σε Ελλάδα και εξωτερικό. Λίγο αργότερα το 1955 με την ίδρυση του Φεστιβάλ Αθηνών αρχίζουν οι εμφανίσεις μεγάλων διεθνών χορευτικών συγκροτημάτων στο Ηρώδειο.¹¹² Σταδιακά λοιπόν ο κόσμος της πρωτεύουσας αρχίζει να έρχεται σε επαφή με τις διεθνείς εξελίξεις στη τέχνη του χορού και να παρακολουθεί παραστάσεις. Αργότερα σε τεύχος του Ιουνίου¹¹³ βρίσκεται συνέντευξη της διευθύντριας Σχολής χορού Κούλας Πράτσικα η οποία δηλώνει πως η ρυθμική

¹¹¹ «Το κορίτσι πρέπει να μαθαίνει χορό», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/2/1950), σ. 36.

¹¹² Α. Ρικάκης, «Χορός: Λαμπρές εμφανίσεις», *Ελλάδα 20ός αιώνας 1950-1960, Β' τ. Η Καθημερινή*, σ. 111.

¹¹³ Ν. Μάτσας, «Η ρυθμική διαμορφώνει το σώμα και το χαρακτήρα μας, *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 12, (15/07/1950), σ. 8.

διαμορφώνει το γυναικείο σώμα αλλά και την ψυχή. Υπόδειγμα γυναίκας κατά την Κούλα Πράτσικα είναι η αρχαία Ελληνίδα.¹¹⁴

Το περιοδικό προτείνει ιδέες στις νοικοκυρές για την διαμόρφωση του οικιακού χώρου. Μέσα από το άρθρο «Κρεβατοκάμαρες για φρόνιμα παιδιά»¹¹⁵ προσφέρονται ιδέες για τη διαμόρφωση του παιδικού δωματίου. Το ίδιο το περιοδικό κάνει διάκριση με βάση το φύλο των παιδιών, το δωμάτιο των κοριτσιών προβλέπει χώρο για μια «εταζέρα» που θα λειτουργεί ως τουαλέτα και χώρο μελέτης, αντίστοιχα το δωμάτιο των αγοριών θα πρέπει να αφήνει όσο το δυνατόν περισσότερο ελεύθερο χώρο, ενώ και εδώ προβλέπεται επίσης χώρος μελέτης.

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι για τα κοριτσάκια υπάρχει πρόβλεψη από την παιδική ηλικία για χώρο περιποίησης, ενώ για τα αγοράκια δεν υπάρχει κάτι αντίστοιχο, και αντιθέτως χρειάζονται «όσο περισσότερο χώρο είνε δυνατόν». Να υποθέσει κανείς πως τα αγοράκια είναι περισσότερο ζωνρά με περισσότερο δυναμικά παιχνίδια από τα κοριτσάκια; Τα κοριτσάκια φροντίζουν τα μαλλιά τους όπως και η μαμά μπροστά σε μια τουαλέτα και τα αγοράκια όπως ο μπαμπάς;

Το περιοδικό έρχεται να διαπιστώσει τη διαφοροποιημένη στάση μιας μητέρας απέναντι στον γιό και στην κόρη της παραθέτοντας ένα απλό στιγμιότυπο της καθημερινότητας: «Το αγοράκι πέφτει και χτυπάει το γόνατό του. Είναι έτοιμο να κλάψη, μα η μητέρα του τού λέει αμέσως: -Δεν θα κλάψης, Κωστάκη, είσαι άντρας». Η μητέρα δεν παρηγορεί το αγόρι που κλαίει ενώ σπεύδει να ηρεμήσει την κόρη της όταν εκείνη πέφτει : «Δεν είναι τίποτα κούκλα μου... μην κλαις. Κι η Ελενίτσα, που είχε μείνει σιωπηλή ως εκείνη τη στιγμή, ξεσπάει σε κλάματα. Η μητέρα της την παρηγορεί : την επόμενη φορά η Ελενίτσα θα κλάψη αμέσως- είναι τόσο όμορφο να σε χαϊδεύουν και να σε παρηγορούν. Αργότερα όταν ανακαλύψει πόσο δυνατό όπλο είναι τα

¹¹⁴ Στο ίδιο, σ. 8.

¹¹⁵ «Κρεβατοκάμαρες για φρόνιμα παιδιά», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 10, (15/06/1950), σ. 66.

δάκρυα, θα το χρησιμοποιεί κάθε φορά που θα θέλει να πετύχει κάτι, από τους γονείς της στην αρχή, τον μνηστήρα της και τον άντρα της κατόπι.». Ο αρθρογράφος εντοπίζει την αντιμετώπιση της μητέρας που διαμορφώνει κατά τη γνώμη του ένα ευαίσθητο κορίτσι και αντίστοιχα ένα ψύχραιμο αγόρι: «Ο Κωστάκης θα μάθει να είναι απαθής και να μην συγκινείται με το παραμικρό.»¹¹⁶ Το άρθρο αναφέρεται στην σημασία που έχει η έκφραση του συναισθήματος σημειώνοντας και τις καινούριες παιδαγωγικές αντιλήψεις για την εποχή: «Οι σύγχρονοι παιδαγωγοί λένε πως πρέπει να αφήνουμε τα παιδιά να κλαίνε ελεύθερα, γιατί έτσι θα γίνουν άνθρωποι ισορροπημένοι.»¹¹⁷

Χαρακτηριστικό της δεκαετίας του 1950 είναι η έντονη ανοικοδόμηση καθώς υπήρχε η ανάγκη να στεγαστεί ο πληθυσμός που συγκεντρώθηκε στις πόλεις, η ανοικοδόμηση έδωσε ευκαιρίες για απασχόληση, έλυσε το πρόβλημα της στέγασης αλλά με τίμημα την απουσία αισθητικής στα νέα αστικά κέντρα.¹¹⁸ Σύμφωνα με σχετική βιβλιογραφία οι εξελίξεις που προκάλεσε ο Εμφύλιος Πόλεμος και η απομάκρυνση των ανθρώπων από την επαρχία προκάλεσαν τον συνωστισμό στις πόλεις.¹¹⁹

Οι αλλαγές αυτές επηρεάζουν όμως και την απλή καθημερινότητα των ανθρώπων καθώς θα πρέπει να συνυπάρξουν με τους γείτονές τους, σε σχετικό άρθρο σημειώνονται τα παρακάτω: «Με την κρίση της στέγης που υποχρεώνει πολλές οικογένειες να ζουν σε πολυκατοικίες και αυλές με μικρά διαμερίσματα, με τις μετακινήσεις που γίνονται και γίνηκαν ιδιαίτερα την τελευταία περίοδο από την επαρχία στα αστικά κέντρα, οι σχέσεις με τους γείτονες και τις

¹¹⁶ «Οι γυναίκες κλαίνε περισσότερο από τους άνδρες», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 13, (1/08/1950), σ. 39.

¹¹⁷ Στο ίδιο, σ. 39.

¹¹⁸ Ι. Λαμπίρη Δημάκη, ό.π., σ. 186.

¹¹⁹ Π. Βόγλης, «Ο εμφύλιος των αμάχων» στο *Ο εμφύλιος πόλεμος 1946-1949*, Η. Νικολακόπουλος, Ι. Παπαθανασίου (επιμ.), Στιγμές της σύγχρονης Ελλάδας, Η. Νικολακόπουλος, Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ. σειράς), ΤΑ ΝΕΑ 2017, σ. 173, Α. Λαΐου, «Μετακινήσεις πληθυσμού στην ελληνική ύπαιθρο» στο L. Baerentzen, Γ. Ιατρίδης, Ο. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο, 1945-1949*, σ. 111-113.

γειτόνισσες, κυρίως, παίζουν σπουδαίο ρόλο.»¹²⁰ Η παρουσία παιδιών με ανεξέλεγκτη συμπεριφορά μπορεί να επηρεάσει τη σχέση με τους γείτονες για αυτό και συστήνεται στις αναγνώστριες να διατηρούν τον έλεγχο και να τα πειθαρχούν: «Έχετε μαζεμένα σε λογικό βαθμό τα λουριά των παιδιών σας. Αν τους έχετε απόλυτη ελευθερία να κάνουν ό,τι θέλουν, πολύ συχνά θα βρεθήτε σε δύσκολη θέση...υπάρχει κίνδυνος να γίνουν ενοχλητικά και να καταστρέφουν τα πράγματα των γειτόνων σας.»¹²¹ Οι νέες ισορροπίες και η αναγκαστική συναναστροφή με γείτονες σε μια πολυκατοικία ή σε μια κοινή αυλή θέτουν περιορισμούς στη μητέρα που θα πρέπει σύμφωνα με το άρθρο να περιορίσει τα παιδιά της σεβόμενη τους γείτονες και την περιουσία τους. Η μητέρα όπως προκύπτει από τα παραπάνω οφείλει να διατηρεί τον έλεγχο των παιδιών της ώστε να μην παρεκτρέπονται.

Η καινούρια πραγματικότητα που επέβαλλε στην ελληνική οικογένεια η ζωή στα αστικά κέντρα δεν θα μπορούσε να μην επηρεάσει και τις ζωές των παιδιών. Η πολυκατοικία με τα διαμερίσματα και τα στενά μπαλκόνια περιορίζουν παιδιά και γονείς. Το άρθρο του Βασίλη Οικονομίδη «Ζωή στη πολυκατοικία» εκφράζει ανησυχίες για το πόσο δύσκολη είναι για ένα παιδί η ζωή στις πολυκατοικίες. Συγκεκριμένα ο αρθρογράφος σημειώνει ότι τα παιδιά που ζουν σε διαμερίσματα –ιδιαίτερα στα ψηλά πατώματα– χάνουν την ευκαιρία να είναι κοντά στη φύση, να παίζουν με το χώμα, αντιθέτως είναι φυλακισμένα σε έναν χώρο που ενώ για τους ενήλικες φαντάζει ιδανικός για τα παιδιά είναι απλώς ένα κλουβί που τους στερεί την επαφή με τη φύση.¹²² «Σκεφθήκατε αλήθεια στα σοβαρά αν είναι ευχαριστημένο ένα παιδάκι να ζή σε ψηλόν όροφο σε μια πολυκατοικία;...- Το πλάσμα αυτό δεν έχει την ευχέρεια να βγαίνει συχνά από το

¹²⁰ «Τα πάτε καλά με τις γειτόνισσες σας; », *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/02/1950), σ. 66.

¹²¹ Στο ίδιο, σ. 66.

¹²² Β. Γ. Οικονομίδης, «Ζωή στη πολυκατοικία», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 9, (1/06/1950), σ. 65.

σπίτι του. Επίσης, αυτού που κάθεται, δεν έχει λιγάκι χρώμα να το ανασκαλέψει με τα χεράκια του, να πιάση λίγες πετρίτσες, να σχεδιάσει σπιτάκια,...». ¹²³

Η μητέρα της εποχής, όπως θα περίμενε κανείς, παίζει πρωτεύοντα ρόλο στην αγωγή του παιδιού. Ο αρθρογράφος της στήλης του παιδαγωγού καταπιάνεται με τον τρόπο που διαχειρίζεται η μητέρα το θυμό της μπροστά στα παιδιά της. ¹²⁴ Ο Β. Οικονομίδης συστήνει στη μητέρα να μη χάνει την ψυχραιμία της και να είναι συγκρατημένη και προσεκτική μπροστά στα παιδιά αλλά και στην οικιακή βοηθό. Ο αρθρογράφος απευθύνεται στη μητέρα- αναγνώστρια στο β' ενικό πρόσωπο με αμεσότητα και με διάθεση να την παιδαγωγήσει με ένα μάλλον αυστηρό ύφος:

«Προχθές άφησες τους θυμούς σου να ξεσπάσουν ασυγκράτητοι. Το πρόσωπό σου είχε αλλάξει. Πύρρη έγινες στο πρόσωπο από την οργή... Και τι λόγια είναι εκείνα που έλεγες, που άφινες να ξεφεύγουν από το στόμα σου χωρίς καθόλου να σκέπτεσαι πως είσαι μητέρα, πως τα παιδιά σου μαζεμένα τριγύρω σε άκουγαν; Γιατί το έκαμες αυτό; Γιατί παραφέρθηκες; ».

Η αφορμή για το ξέσπασμα της μητέρας ήταν ένα λάθος της νεαρής υπηρέτριας, ένα σπασμένο βάζο που οδήγησε τη μητέρα σε σημείο να ξεστομίζει σκληρά λόγια προς τη νεαρή και να παραφέρεται μπροστά στα παιδιά της. Ο αρθρογράφος σημειώνει πως η νοικοκυρά δεν θα πρέπει να εμπιστεύεται μια άπειρη βοηθό για εργασίες δύσκολες και απαιτητικές: «Μερικά πράγματα μέσα στο σπίτι έχω τη γνώμη πως φρόνιμο είναι να μην τα εμπιστεύεται η νοικοκυρά σ' ένα κορίτσι σαν τη Μαρία, που είναι ακόμα άμαθο και αδέξιο για εργασίες που θέλουν λεπτότητα και προσοχή».

Η μητέρα θα έπρεπε να ψέξει την υπηρέτρια μακριά από τα παιδιά και να μην τα εκθέσει τον θυμό της και προκαλέσει έτσι τη δική τους παρόμοια συμπεριφορά στο μέλλον.

¹²³ Στο ίδιο, σ. 65.

¹²⁴ Β. Γ. Οικονομίδης, «Η στήλη του παιδαγωγού. Όταν η μητέρα θυμώνει», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 7, (1/05/1950), σ. 14.

«Μια άλλη μητέρα πιο συγκρατημένη και λογική δεν θα άφινε τον εαυτό της μπροστά στα παιδάκια της να εκτεθή... Θα προτιμούσε να μένη με τη ζημιά του σπασμένου βάζου, θα φύλαγε όμως με ιερότητα θρησκευτική κάτι άλλα πολυτιμότερα βάζα, τις ψυχές των παιδιών της».

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι οι μητέρες που χάνουν την ψυχραιμία τους βλάπτουν τον ψυχισμό των παιδιών τους και λειτουργούν ως ένα κακό παράδειγμα προς μίμηση. Παράλληλα η γυναίκα-εργοδότρια οφείλει να αξιολογεί τα καθήκοντα που αναθέτει στις βοηθούς και να τα αναλαμβάνει η ίδια όταν δεν είναι σίγουρη ότι η υπηρέτρια θα τα καταφέρει όπως πρέπει. Τα υλικά αγαθά έχουν μικρότερη αξία από την ηρεμία και τη γαλήνη του σπιτιού. Οι εκρήξεις θυμού βλάπτουν την εικόνα της μητέρας και την ικανότητα της να παιδαγωγήσει. «Ποιο μητρικό κύρος θα υψώσεις και ποιο παράδειγμα για να επιβληθείς; Πώς θα τους διορθώσεις ελαττώματα που έχεις η ίδια;»

Εκτός από το καθήκον της διαπαιδαγώγησης των ανήλικων της οικογένειας, η γυναίκα φαίνεται από τα παραπάνω ότι οφείλει να χειρίζεται και να εκπαιδεύει αποτελεσματικά το προσωπικό που έχει στη διάθεσή της έτσι ώστε να ολοκληρώνονται οι δουλειές του νοικοκυριού χωρίς να διαταράσσεται η ηρεμία του σπιτιού, αλλά και το κύρος της να παραμείνει ανέπαφο. Επιπλέον φαίνεται πως η συμπεριφορά της εδώ λειτουργεί παραδειγματικά ως πρότυπο ηθικής για τα παιδιά της.

Πώς όμως μπορεί να εξηγηθεί αυτός ο γυναικείος εκνευρισμός ειδικά εφόσον στο συγκεκριμένο παράδειγμα η μητέρα διαθέτει οικιακή βοηθό και δεν επωμίζεται μόνη της το βάρος και τη ευθύνη του νοικοκυριού; Η Σιμόν ντε Μπωβουάρ σχολιάζει σχετικά ισχυριζόμενη ότι η δουλειά της νοικοκυράς οδηγεί σε μια αφοσίωση στα άψυχα αντικείμενα που φροντίζει με επαναλαμβανόμενες αδιάκοπες κινήσεις που δεν οδηγούν σε κάποιο μόνιμο αποτέλεσμα, όταν αυτά φθείρονται εκείνη εύκολα αγανακτεί σαν να την πρόδωσε ένα βάζο που έσπασε ή ένα

φαγητό που κάηκε. Συνεχίζει μιλώντας και για τις αστές «...επειδή πλήττουν, περιπλέκουν και πολλαπλασιάζουν αδιάκοπα τις δουλειές του νοικοκυριού, έτσι που παραφορτώνονται και καταντούν πιο κουραστικές».¹²⁵ Η γυναίκα του άρθρου όπως και το περιστατικό μοιάζουν αληθινά. Ίσως η οικοδέσποινα ξεσπά στην οικιακή βοηθό και στα παιδιά της για κάποιο βαθύτερο λόγο. Είναι δυσαρεστημένη στον γάμο της, βιώνει κάποια ματαίωση;

Η δύσκολη σχέση εφήβων και γονέων θίγεται στο περιοδικό μέσα από ένα άρθρο¹²⁶ που ασχολείται με την σχέση μητέρας και κόρης. Αφορμή των οικογενειακών προβλημάτων εδώ είναι οι συγκρούσεις μητέρας και κόρης που προκύπτουν καθώς η κόρη προχωρά προς την ενηλικίωση. Το ύφος του κειμένου παρέχει υποδείξεις στην μητέρα μιας κόρης που επιδεικνύει σημάδια ανυπακοής καθώς μεγαλώνει, συγκεκριμένα το περιοδικό αναφέρει : « Η κόρη σας δεν ακούει τις συμβουλές σας, πλήττει κοντά σας, σας κρύβει μυστικά. Κι εσείς; Τι κάνετε εσείς; Στενοχωριόσαστε, βλέπετε το μέλλον με αγωνία και ερχόσαστε συχνά με την κόρη σας σε σύγκρουσι...». Η συμπεριφορά που περιγράφεται παραπάνω θυμίζει μια έφηβη με τις ανησυχίες της ηλικίας της. Η μητέρα θα πρέπει να διατηρεί τον γονεϊκό έλεγχο χωρίς να πνίγει την προσωπικότητα της κόρης της.

Οι παραινέσεις προς την αναγνώστρια είναι σε απλό και άμεσο ύφος: «Μη μεταχειρίζεσθε την κόρη σας σαν παιδί. Αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει ν' αφήσετε πολύ μακριά το σκονί και δεν πρέπει να της επιβάλλετε περιορισμούς.» και «Δώσετε της μεγαλύτερη ελευθερία ν' αποφασίζει μόνη της...Χωρίς να φαίνεσθε δικτατορική, μπορείτε να την καθοδηγήτε να διαλέγη τα φορέματά της, τις φίλες της και τους τρόπους της ακόμη.» Μια μητέρα που χειρίζεται διπλωματικά μια δύσκολη κατάσταση πετυχαίνει να ελέγχει πιο αποτελεσματικά την εξωτερική εμφάνιση αλλά και τη συμπεριφορά της νεαρής.

¹²⁵ Σ. Μπωβουάρ, ό.π., σ. 511.

¹²⁶ «Τα πηγαίνετε καλά με την κόρη σας;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/03/1950), σ. 60.

Λίγο αργότερα το άρθρο αναφέρεται στις συγκρούσεις των δύο γενεών συστήνοντας τα παρακάτω: « Παραδεχθήτε τη διαφορά ανάμεσα στη δική σας γενεά και τη δική της...Φροντίσετε να ευρύνετε τους ορίζοντές σας, να είσθε πάντα συγχρονισμένη και αποφεύγετε να λέτε : Εμείς στον καιρό μας φερνόμαστε έτσι...ή κάναμε αλλοιώς.». ¹²⁷ Η παραπάνω παραίνεση του κειμένου ωθεί την αναγνώστρια να κατανοήσει τη νέα και να είναι «συγχρονισμένη», να ακολουθεί την εποχή της και να μην εμμένει στις συμπεριφορές των περασμένων γενεών.

Τα γονεϊκά καθήκοντα είναι καταμερισμένα με έμφυλο τρόπο στην παραπάνω περίπτωση. Φαίνεται πως η μητέρα είναι εκείνη που θεωρείται περισσότερο κατάλληλη για να κατευνάσει την ορμή της εφηβείας της κόρης, υποχρέωσή της είναι όμως και να παραμένει «συγχρονισμένη» με την νέα εποχή.

Η «Μυρτώ» μέσα από τη δική της στήλη απευθύνεται στη χήρα μάνα που όπως προκύπτει επικοινωνήσει με τη στήλη εκθέτοντας το πρόβλημα της. Η γυναίκα αυτή επιθυμεί να ασχοληθεί με τη δική της ζωή, ενώ έχει μια κόρη σε ηλικία γάμου. Η «Μυρτώ» τη συμβουλεύει: «Μάζεψε το μυαλό σου, μάνα» και λίγο αργότερα «Το έργο σου δεν είναι μόνο να αναστήσεις έναν άνθρωπο αλλά πρέπει και να τον στήσεις ολόρθο στην κοινωνία». ¹²⁸ Από το σχόλιο προκύπτει ότι η υποχρέωση μιας μητέρας δε περιορίζεται μόνο στην ανατροφή της κόρης της, αλλά και στη διασφάλιση της ομαλής ένταξής του στην κοινωνία που επιτελείται μέσω του γάμου. Η «Μυρτώ» εδώ επιπλήττει τη χήρα μητέρα και της θυμίζει τα καθήκοντά της. Θα είχε την ίδια άποψη εάν η αναγνώστρια είχε έναν γιο σε ηλικία γάμου; Να υποθέσει κανείς ότι μια μητέρα με αισθηματικό δεσμό μπορεί να στεκόταν εμπόδιο σε ενδεχόμενο γάμο της κόρης της

¹²⁷ Στο ίδιο, σ. 60.

¹²⁸ Μυρτώ, «Μάνα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 23, (13/12/1950), σ. 6.

στα πλαίσια της ελληνικής πραγματικότητας του 1950; Είναι η στάση ζωής της μητέρας παραδειγματική ως προς την ηθική της νεαρή;

Αναφορά γίνεται και στην ενασχόληση των γονέων με τη σχολική πρόοδο του παιδιού και τις ασχολίες του. Στο άρθρο «Υπερβολές που βλάπτουν»¹²⁹ ο συγγραφέας φαίνεται να επικρίνει τους γονείς που πιέζουν υπερβολικά τα παιδιά τους προκειμένου να πετύχουν υψηλούς στόχους χωρίς να τους επιτρέπουν ξεκούραση και παιχνίδι : «Μανία τους είναι να βλέπουν το παιδί τους πάντα να μελετά. Ώρες να είναι στο βιβλίο σκυμμένο, δε θα του πουν να σηκώσει το κεφάλι του, να βγει να παίξει, να ξεζαλιστεί». Ο αρθρογράφος συνεχίζει περιγράφοντας μια οικογενειακή σκηνή: «Η πρώτη κουβέντα του πατέρα μόλις γυρίση από τη δουλειά του στο σπίτι είναι για να ρωτήσει: -Πολυξένη, διάβασε σήμερα το παιδί; Αλοίμονο αν η απάντηση δε δοθή καταφατική».

Ο πατέρας έπειτα θα συνεχίσει με προσβολές και χαρακτηρισμούς προς το παιδί που αμελεί τα μαθήματά του. Όπως φαίνεται η μητέρα είναι υπεύθυνη για το πρόγραμμα μελέτης του μαθητή και θα μπορούσε ίσως να υποθέσει κανείς πως είναι κατά κάποιο τρόπο υπόλογη στον πάτερα για την τήρηση του προγράμματος, ο πατέρας εδώ λειτουργεί μάλλον σαν φόβητρο για το παιδί του αλλά και ως ένας αυστηρός ελεγκτής των καθηκόντων της μητέρας. Η γονεϊκή συμπεριφορά είναι αυστηρά οριοθετημένη και τα δύο φύλα αναλαμβάνουν ρόλους, η μητέρα επιβλέπει και ο πατέρας ασκεί την εξουσία. Λίγο αργότερα ο αρθρογράφος αναφέρεται στην περίπτωση ενός ιατρού που σε συζήτηση με μια μητέρα είπε και άκουσε τα παρακάτω:

«Δεν κάνεις καλά, κυρία μου, να κουράζεις τόσο το παιδί σου με το διάβασμα. Άφησέ το και να παίξει. Και η μητέρα απάντησε: - Ίσια, ίσια, γιατρέ. Για να μην το κουράζω τ' αφήνω και

¹²⁹ Β. Οικονομίδης, «Υπερβολές που βλάπτουν», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 8, (15/05/1950), σ. 6.

μελετά. Αν πάη έξω με άλλα παιδιά, τότε θα τρέξη, θα φωνάξη, θα πηδήσει και θα κουραστή. Ενώ εδώ με το διάβασμα κάθεται!»

Κατά τον αρθρογράφο η μητέρα δεν κατανοεί το ενδεχόμενο της πνευματικής κόπωσης και σπρώχνει το παιδί της σε πολύωρη μελέτη αγνοώντας τον κίνδυνο της εξάντλησης του μυαλού που είναι σύμφωνα με το άρθρο πιο επικίνδυνη από τη σωματική. Η μητέρα εδώ φαίνεται να αναλαμβάνει εξουσία πάνω στο παιδί της και είναι ικανή να ελέγξει το πρόγραμμα της καθημερινότητάς του, καθώς όλα συμβαίνουν μέσα στη σφαίρα του οικιακού περιβάλλοντος, τον καθορισμένο δηλαδή πεδίο δράσης της. Όμως κατά τα γραφόμενα κάνει λάθος και αυτή και ο σύζυγος της καθώς δεν είναι σωστά ενημερωμένοι γονείς.

Το άρθρο απευθύνεται στον αναγνώστη μιλώντας για εκείνους τους γονείς που θέτουν υψηλούς στόχους για τα παιδιά τους: « Υπάρχουν πολλοί γονείς που πλάθουν όνειρα για τα παιδιά τους. Θέλουν να τα ιδούν γιατρούς, δικηγόρους, μηχανικούς, στρατηγούς, μεγάλους επιστήμονες. Και για να πραγματοποιήσουν τα ιδανικά τους αυτά παραβλέπουν την υγεία των παιδιών τους...». Οι γονείς στους οποίους αναφέρεται το άρθρο θέτουν υψηλούς στόχους για τα παιδιά τους αλλά καταλήγουν να τα πιέζουν υπερβολικά με βλαβερές για την υγεία τους συνέπειες. Η μητέρα τηρεί το καθημερινό πρόγραμμα θέτοντας τα όρια παιχνιδιού και μελέτης και ο πατέρας μόλις επιστρέψει κάνει τον τελικό έλεγχο και πράττει αναλόγως. Η σχέση μητέρας και πατέρα θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι προσιδιάζει εδώ με τη σχέση αφεντικού και υπαλλήλου. Φαίνεται πως η μητέρα έχει εξουσία πάνω στο παιδί μόνο μέχρι να επιστρέψει ο πατέρας από τη εργασία του και τον έξω κόσμο. Ο πατέρας-κουβαλητής μόλις επιστρέψει αναλαμβάνει τα ηνία της οικογένειας.

Το περιοδικό ασχολείται και με τον ρόλο του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών και στους ρόλους που αναλαμβάνει μέσα στην οικογένεια. Στο 5ο τεύχος η αναγνώστρια βρίσκει

άρθρο που αφορά το πατρικό κύρος μέσα από την συμπεριφορά και τους χειρισμούς της μητέρας.¹³⁰ Η μητέρα εδώ χρησιμοποιεί τον απόντα πατέρα ως φόβητρο προκειμένου να ελέγξει τη συμπεριφορά του γιού της: «Αχ! Κακόπαιδο ! Σαν ρθή ο πατέρας σου τότε θα ιδής! Θα του τα ειπώ όλα και θα φάς ξύλο αλύπητο. Θα σε κλείση στο υπόγειο ! Θα σ' αφήση νηστικό και θα σε πουλήσει στους ατσιγκάνους.». Ο αρθρογράφος εκτιμά πως οι απειλές που εκτοξεύει η μητέρα βλάπτουν το κύρος του πατέρα και υπονομεύουν τη σχέση πατέρα και γιου. Αντί αυτής της συμπεριφοράς προτείνει την παρακάτω αντίδραση μιας άλλης μητέρας : «Ντροπή, Τάκη, να φέρεσαι έτσι. Αυτό που κάνεις αν το μάθει ο πατέρας σου θα λυπηθή. Μη θέλεις παιδάκι μου να τον λυπήσεις, αφού ξέρεις πόσο μας αγαπά, και πόσο για μας κοπιάζει.». Η μητέρα εδώ μιλά για τον πατέρα του παιδιού με αγάπη και εκτίμηση για την προσφορά του στην οικογένεια. Ο τρόπος αυτός προτείνεται ως περισσότερο κατάλληλος για την ανατροφή των παιδιών. Ο πατέρας αν και απουσιάζει είναι παρών μέσα από τον παιδαγωγικό λόγο της μητέρας.

Ο Παύλος Μοντεγκάτσα σε σχετικό άρθρο γράφει για έναν πατέρα που συμβουλεύει την κόρη του λίγο πριν το γάμο της. Ο πατέρας καθοδηγεί τη παντρεμένη κόρη να αγαπά τον σύζυγο της «υπέρ σεαυτήν» τροποποιώντας το Ευαγγελικό παράγγελμα «αγάπα τον πλησίον σου ως εαυτόν» και να επιλέγει διπλωματικούς τρόπους επικοινωνίας στα αιτήματά της και αντί για «θέλω» να επιλέξει «δεν νομίζεις ότι».¹³¹ Ίσως η διπλωματία θα την προστατεύσει από άσκοπες συγκρούσεις μέσα στο γάμο. Αρμόδιος για την καθοδήγηση της κόρης στη νέα της ζωή φαίνεται πως είναι για τον αρθρογράφο ο πατέρας και όχι η μητέρα.

Το περιοδικό παρουσιάζει ένα διαφορετικό για την ελληνική πραγματικότητα πατρικό πρότυπο μιλώντας για την οικογενειακή ζωή του ηθοποιού Ρίτσαρντ Γουίντμαρκ. Η

¹³⁰ Β. Γ. Οικονομίδης, «Η στήλη του παιδαγωγού. Όχι τον πατέρα φόβητρο», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 5, (1/04/1950), σ. 6.

¹³¹ Παύλος Μοντεγκάτσα, «Συμβουλές ενός πατέρα. Στην παντρεμένη κόρη μου», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/2/1950), σ. 40.

συμπεριφορά του Αμερικανού ηθοποιού μπορεί να υποθέσει κανείς ότι θα εξέπληττε την αναγνώστρια της εποχής . Βοηθά τη σύζυγό του σε όλα τα οικιακά καθήκοντα και περιγράφεται «τύπος του σπιτιού» χωρίς ενδιαφέρον για νυχτερινές εξόδους και διασκεδάσεις, αλλά με τη διάθεση να ψυχαγωγήσει τη γυναίκα και τα παιδιά του παίζοντας πιάνο και τραγουδώντας. Στο σπίτι του δεν γυρίζει για να δίνει διαταγές ή να θυμώνει και να φωνάζει¹³²(όπως κάνει ένας Έλληνας;). Διαφαίνεται εδώ μια διαφορετική όψη πατρικότητας ενός άνδρα που βοηθά στο νοικοκυριό αλλά ταυτόχρονα βρίσκει χρόνο για την ψυχαγωγία των παιδιών.

Το περιοδικό φαίνεται να προβάλλει εναλλακτικές εικόνες πατρικότητας. Ο ηθοποιός του Χόλυγουντ που πλένει πιάτα και παίζει πιάνο στην κόρη του, ο πατέρας που ψωνίζει στην αγορά μαζί με το παιδί του και αφιερώνει χρόνο στη διαπαιδαγώγησή του είναι «μαλακός» και «ήμερος» στους τρόπους «επινοητικούς» ώστε να τονώσει την αυτοπεποίθηση του γιου του και σύμφωνα με τον Οικονομίδη δεν μοιάζει με τους άλλους γονείς.¹³³ Ίσως ο ήπιος χαρακτήρας και οι μαλακοί τρόποι να μην είναι αποκλειστικά γυναικεία χαρακτηριστικά. Η στήλη του Οικονομίδη διατηρεί διδακτικό τόνο στα τεύχη που παρακολουθεί αυτή η εργασία, θα έλεγε κανείς ότι προσπαθεί να εμπνεύσει μια παιδαγωγική διάσταση στην ανατροφή των παιδιών.

Θα τολμούσε κανείς να υποθέσει πως επιχειρεί να παιδαγωγήσει τρόπον τινά τους γονείς ζητώντας «ευγένεια», «υπομονή» και θυσία της ευχαρίστησης του συνοδού για τη χαρά του παιδιού. Ο Οικονομίδης δεν εγκρίνει τη συμπεριφορά του πατέρα-συνοδού προς τον γιο του που θέλει μια βόλτα με τη βάρκα στην ακτή του Φαλήρου αλλά ο πατέρας αρνείται¹³⁴: « Ο βαρκάρης σκεβρωμένος από τα χρόνια, καθόταν γυρμένος κοντά στη πλώρη, φώναξε κατά την ακτή: Βάρκα ! Εδώ βάρκα ! Αχ! και τι δεν θα έδινε την ώρα εκείνη ο Σταματάκης να έμπαινε στο

¹³²«Ρίτσαρντ Γουϊντμαρκ. Ο τρομερός γκάνγκστερ της οθόνης που δεν είναι παρά ένας αγαθός οικογενειάρχης», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 5, (1/04/1950), σ. 48.

¹³³ Στο ίδιο, σ. 48.

¹³⁴ Βασ. Οικονομίδης Πρ. Επιθεωρητής Δημοτ. Σχολείων, «Η στήλη του παιδαγωγού. Όταν συνοδεύουμε παιδάκι», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/03/1950), σ. 5.

πλεούμενο να το περιεργαστεί, ν' αλαργέψη μαζί του από την ακτή...». Αντί για μια βαρκάδα ο πατέρας του Σταματάκη προτιμά να συζητά με κάποιον κύριο και να αγνοεί τις ερωτήσεις του μικρού: «Σα μικρούλης που είναι έχει απορίες και μάλιστα απορίες πολλές. Μα να που ο πατέρας έχει κουβέντα μ' έναν κύριο. Και έχουν τόση ώρα που κουβεντιάζουν και είναι τόσο μακριά η κουβέντα τους. Και κάποια στιγμή που τόλμησε να ρωτήσει κάτι ο Σταματάκης: - Σουτ! Πάψε! Δεν πρέπει να μας ενοχλείς!». Ο πατέρας όχι μόνο αγνοεί το παιδί αλλά το αποπαίρνει χωρίς να δίνει σημασία στις απορίες του.

Ο αρθρογράφος συστήνει μέσω του άρθρου στον πατέρα να διατηρεί μια ουσιαστική επαφή και επικοινωνία με τον γιο του χωρίς να είναι απλά ο συνοδός του. Προκύπτει από τα παραπάνω ότι η ανατροφή των παιδιών θα πρέπει να έχει στο επίκεντρο το ίδιο το παιδί και τις ανάγκες του. Γιατί όμως επιλέγεται ο πατέρας εδώ και όχι η μητέρα για μια βόλτα στον κόσμο; Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι υπεύθυνος για να δείξει τον κόσμο στο παιδί είναι ο πατέρας του εφ' όσον η μητέρα έχει αναλάβει την διατροφή και την περίθαλψή του;

Σε άλλο άρθρο του ο Β. Οικονομίδης παρουσιάζει έναν ευγενικό πατέρα με «τρόπους λεπτούς». Ο πατέρας θα δεχθεί τη βοήθεια του γιου στα ψώνια,¹³⁵ δίνοντας έτσι το σωστό παράδειγμα στο γιο του: «Επειδή κι εγώ κουράζομαι παιδί μου να βαστώ τόσο βάρος και συ θες να με βοηθήσεις πάρε να κρατάς τη μία φρατζόλα».

Σε άρθρο με αρκετές αριθμημένες συμβουλές διδακτικού ύφους το περιοδικό συστήνει στις γυναίκες να μην υποχωρούν στις απαιτήσεις των παιδιών χρησιμοποιώντας φράσεις όπως η παρακάτω: «Ναι, αλλά να μην το μάθει ο μπαμπάς σου», να υποθέσει κανείς ότι με ανάλογες εκφράσεις όπως η προηγούμενη πλήττεται το πατρικό κύρος; Προτείνεται επιπλέον στους γονείς να διατηρούν σύμπνοια όσον αφορά τους κανόνες ανατροφής των παιδιών, εδώ το περιοδικό

¹³⁵ Β..Γ. Οικονομίδης, «Η στήλη του παιδαγωγού. Ένας πατέρας με λεπτούς τρόπους», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950), σ. 5.

μιλώντας στους αναγνώστες ισχυρίζεται πως είναι λάθος η παρακάτω τακτική: « Να συζητάτε μπροστά στο παιδί για την αναγκαιότητα μιας διαταγής, μιας συμβουλής, ή μιας απαγορεύσεως που προέρχεται από τον άλλο γονέα...».¹³⁶

Στο περιοδικό οι αναγνώστριες μπορούν να βρουν τεστ που θα βοηθήσουν τις μητέρες για το πόσο καλές παιδαγωγοί είναι. Οι ερωτήσεις αφορούν τη συμπεριφορά της μητέρας προς το παιδί.¹³⁷ Εάν η αναγνώστρια συγκεντρώσει τους μέγιστους βαθμούς το περιοδικό της απαντά : «είσθε πολύ καλή παιδαγωγός και τα παιδιά σας θα γίνουν τέλειοι άνθρωποι», αντιθέτως εάν συγκεντρωθεί το ελάχιστο όριο βαθμών η απάντηση είναι η εξής: «δεν έχετε παιδαγωγική αντίληψη μα μπορείτε να την αποκτήσετε εάν αγαπάτε πολύ τα παιδιά σας».¹³⁸ Η μητρική αγάπη όπως προτείνει το άρθρο είναι από μόνη της ικανή να διορθώσει τα αντιπαιδαγωγικά στοιχεία στον τρόπο ανατροφής.

Το περιοδικό απευθύνεται και στην αναγνώστρια που αντιμετωπίζει προβλήματα υπογονιμότητας προτείνοντας, με τον τρόπο του, λύσεις. Η ανικανότητα μιας γυναίκας να γίνει μητέρα αντιμετωπίζεται από σχετικό άρθρο σαν ένα «δράμα»¹³⁹ καθώς ο πρωταρχικός σκοπός που θα πρέπει να επιτελέσει ένα γυναικείο σώμα είναι η εγκυμοσύνη και η τεκνοποίηση. Οι γυναίκες που δεν τεκνοποιούν συνήθως αναζητούν ένα συναισθηματικό αντιστάθμισμα σε φιλανθρωπικούς σκοπούς, φροντίδα και ενασχόληση με κατοικίδια. Το περιοδικό προσφέρει συμβουλές για την εναλλακτική λύση μιας υιοθεσίας και επιπλέον δεν μπορεί να κατακρίνει τις γυναίκες που περνούν ένα βράδυ με κάποιον άνδρα με σκοπό την απόκτηση ενός παιδιού καθώς «δεν υπάρχει ίχνος ανηθικότητας σ' αυτή την απόφαση της γυναίκας».

¹³⁶ «Ανατρέφετε καλά τα παιδιά σας...όταν δεν κάνετε αυτά τα λάθη...», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/03/1950), σ. 6.

¹³⁷ «Ξέρετε να αναθρέψετε παιδιά;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 15, (1/09/1950), σ. 17.

¹³⁸ Στο ίδιο, σ. 17.

¹³⁹ Α. Κάρρερ, «Κι εσείς που δεν έχετε παιδιά μπορείτε να γίνετε μητέρα!», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 15, (1/09/1950), σ. 8-9.

Για τον συντάκτη του άρθρου η σεξουαλική δραστηριότητα εκτός του γάμου όταν υπάρχει ο σκοπός της τεκνοποίησης και της ικανοποίησης του μητρικού ενστίκτου δεν είναι κάτι κατακριτέο ειδικά όταν η γυναίκα περιμένει μια αποκατάσταση που αργεί («Γυναίκες που μάταια περιμένουν να παντρευτούν και βλέπουν να περνούν τα χρόνια...»).Μια ερωτική συνεύρεση εκτός πλαισίων είναι αποδεκτή από τον αρθρογράφο γιατί έχει έναν ιερό στόχο, την τεκνοποίηση. Ο συντάκτης απευθύνει συμπονετικό λόγο προς τη γυναίκα που δεν μπορεί να γίνει μητέρα και προτείνει τη λύση της υιοθεσίας χωρίς όμως να μπορεί να κατακρίνει και τις γυναίκες που αποφασίζουν να τεκνοποιήσουν εκτός γάμου αψηφώντας τις «κοινωνικές προλήψεις».

Η υπογονιμότητα ήταν φαίνεται ένα διαχρονικό πρόβλημα που πάντα ταλαιπωρούσε τη γυναίκα αλλά και το ζευγάρι. Στην Ελλάδα του 1950 με τις αντιλήψεις της εποχής το περιοδικό συμβουλεύει τις αναγνώστριες να κάνουν υπομονή ή και να προσφύγουν στην λύση της υιοθεσίας που θα ικανοποιήσει τη λαχτάρα της γυναίκας για ένα μωρό, επιπλέον δεν γίνεται εδώ αναφορά στη στάση του άνδρα-συζύγου και το πρόβλημα μοιάζει να απασχολεί κυρίως τις γυναίκες.

Η γυναίκα εδώ δεν είναι αυτόνομη όπως ο άνδρας, η ανικανότητα να γίνει μητέρα της κοστίζει συναισθηματικά σύμφωνα με τον συγγραφέα του άρθρου. Ο συγγραφέας μάλλον βλέπει με συμπάθεια, τη γυναίκα που παρακάμπτει την κανονικότητα του γάμου προκειμένου να επιτελέσει μια έμφυτη (κατά το άρθρο) βιολογική ανάγκη αυτήν της τεκνοποίησης.

Μέσα από τα κείμενα του περιοδικού που μελετήθηκαν αντιστακλάται η στενότερη επαφή της μητέρας με το παιδί και τη διαπαιδαγώγησή του χωρίς να αγνοείται ο ρόλος του πατέρα, επιπλέον διακρίνονται και κάποιες καινοτόμες για την εποχή αντιλήψεις για την πατρικότητα είτε μέσω ειδικών άρθρων είτε μέσω προτύπων του εξωτερικού. Το περιοδικό έχει

διδασκτικό ύφος όταν απευθύνεται στους γονείς, άλλοτε μιλά στον πατέρα και άλλοτε στη μητέρα, οι συμβουλές υγείας μάλλον απευθύνονται κυρίως στις μητέρες. Αποφεύγεται εδώ η χρήση της αντίθεσης καλού/κακού γονέα και φαίνεται ότι ζητούμενο είναι για το περιοδικό να βοηθήσει τους γονείς να βελτιώσουν την παιδαγωγική τους ικανότητα.

Κεφάλαιο 3

«Ούτε πολύ θηλυκότητα, ούτε να αντροφέρνετε». Προσλήψεις θηλυκότητας.¹⁴⁰

Όπως σημειώνει η Σάλι Αλεξάντερ η κοινωνική πραγματικότητα που αλλάζει επιφέρει διαφοροποιήσεις στην έννοια της θηλυκότητας.¹⁴¹ Η Judith Butler με τη θεωρία της επιτελεστικότητας του φύλου προτείνει ότι το φύλο ορίζεται από «υποχρεωτικές νόρμες» που μας αναγκάζουν να διαλέξουμε μεταξύ των δύο φύλων.¹⁴² Επιπλέον η ίδια προτείνει ότι «το σώμα γίνεται έμφυλο μέσα από μια σειρά πράξεων που επαναλαμβάνονται, αναθεωρούνται και παγιώνονται μέσα στο χρόνο».¹⁴³ Ο τρόπος ένδυσης, το μακιγιάζ και γενικότερα η εμφάνιση μαρτυρά τις σχέσεις ανδρών γυναικών που αλλάζουν στο χρόνο και φανερώνουν τις απόψεις της κοινωνίας για την έλξη των δύο φύλων.¹⁴⁴

Η έννοια της θηλυκότητας απασχολεί το περιοδικό που προβάλλει αντίστοιχα και όψεις ανδρικότητας ανάλογες με την εποχή κυκλοφορίας του, σε σχετικό άρθρο το κεντρικό ζήτημα είναι η σωστή δόση της θηλυκότητας που ποικίλει ανάλογα τη γυναίκα. Στο άρθρο «Ούτε πολύ θηλυκότητα, ούτε να αντροφέρνετε»¹⁴⁵ ο αναγνώστης βρίσκει τη χρυσή τομή της θηλυκότητας. Η λύση δεν είναι η υπέρμετρη θηλυκότητα αλλά ούτε και η άρνηση αυτής. Ακολουθούν οδηγίες για τη σωστή ένδυση, κόμμωση, μακιγιάζ ακόμα και για τη διακόσμηση του σπιτιού και της κρεβατοκάμαρας. Υπάρχουν οι κατάλληλες συμβουλές προς τις υπέρμετρα θηλυκές, αλλά και οι

¹⁴⁰ «Ούτε πολλή θηλυκότητα. Ούτε ν' ανδροφέρνετε», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 2, (16/02/1950), σ. 21.

¹⁴¹ Σ. Αλεξάντερ, «Γυναίκες τάξη και έμφυλη διαφορά στις δεκαετίες του 1830 και 1840: Ορισμένες σκέψεις για τη συγγραφή μιας φεμινιστικής ιστορίας» στο Έφη Αβδελά / Αγγέλικα Ψαρά (επιμ.), *Σιωπηρές Ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 233.

¹⁴² Τ. Μπάτλερ, *Σημειώσεις για μια επιτελεστική θεωρία της συνάθροισης*, angelus novus 2017, σ. 46.

¹⁴³ J. Butler, «Παραστασιακές επιτελέσεις και συγκρότηση του φύλου: Δοκίμιο πάνω στη φαινομενολογία και τη φεμινιστική θεωρία», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.) *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Νήσος, Αθήνα 2006, σ. 389.

¹⁴⁴ Ν. Βόλντμαν κά., «Πολιτισμός και εξουσία των γυναικών», στο Έφη Αβδελά / Αγγέλικα Ψαρά (επιμ.), *Σιωπηρές Ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 353.

¹⁴⁵ «Ούτε πολλή θηλυκότητα. Ούτε ν' ανδροφέρνετε», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 2, (16/02/1950), σ. 21.

ανάλογες προς τις λιγότερο θηλυκές γυναίκες που «αντροφέρνουν». Οι υπερβολικά θηλυκές γυναίκες καλούνται να «διορθώσουν» την εμφάνιση τους με το να επιλέγουν λιγότερο σγουρόμαλλες κομμώσεις, πιο διακριτικό μακιγιάζ και βερνίκια νυχιών. Το ντύσιμο θα πρέπει να είναι περισσότερο «σπορ» με φορέματα και ταγιέρ σε σκούρα χρώματα, τα παπούτσια χωρίς πολύ ψηλά τακούνια και τα βήματα μεγάλα. Αντιθέτως τη νύχτα όλα επιτρέπονται και η γυναίκα μπορεί να είναι όσο θηλυκή επιθυμεί. Όσον αφορά τη γυμναστική, συστήνεται τόνωση του μυϊκού συστήματος με ορειβασία, κολύμπι ή χορό. Η διατροφή θα πρέπει να περιλαμβάνει ψητά και σαλάτες, λίγο αλκοόλ και περιορισμένη καφεΐνη.

Στον αντίποδα βρίσκονται οι κοπέλες με την ελάχιστη θηλυκότητα, για εκείνες οι συμβουλές είναι διαφορετικές θα πρέπει να διατηρούν μακριά τα μαλλιά τους, να είναι πάντα μακιγιαρισμένες διακριτικά με περιποιημένα χέρια και νύχια. Θα πρέπει να προτιμούν φορέματα με βολάν, δαντέλλες σε ανοιχτά χρώματα, ψηλά τακούνια και καπέλα. Όσον αφορά την άθληση, καλούνται να προτιμήσουν αθλήματα που δίνουν ωραία γραμμή στο σώμα κολύμπι, βόλεϊ, ασκήσεις για το στήθος και χορό και να αποφύγουν την αύξηση της μυϊκής δύναμης τους καθώς έχουν ήδη αθλητικό σώμα.

Σύμφωνα με το άρθρο η σωστή δόση θηλυκότητας φαίνεται να είναι αποτέλεσμα μιας προσεκτικής εμφάνισης σε συνδυασμό με σωστή διατροφή και ενδυμασία που όλα αυτά απαρτίζουν ένα ενιαίο σύνολο, μια γυναίκα που προβάλλει τα θηλυκά χαρακτηριστικά της με μέτρο. Το κλειδί μοιάζει να είναι η φροντίδα και η περιποίηση του εαυτού της και των προσόντων που διαθέτει. «Μην ασχολήσθε πολύ με την πολιτική, μην κάνετε πολλά σπόρ. Μην μιλάτε πολύ. Μάθετε να πλέκετε». Η υπερβολική ενασχόληση με την πολιτική μάλλον θεωρείται από τον συγγραφέα ένα ανδρικό χαρακτηριστικό, όπως και το εμφανώς γυμνασμένο κορμί και τα πολλά λόγια. Τα χαρακτηριστικά που προσδίδουν ανδρικότητα στη γυναίκα είναι μεταξύ

άλλων μια λιτή εμφάνιση, ένα αθλητικό σώμα, τα κοντά μαλλιά και τα άτονα χρώματα στην ενδυμασία.

Άρθρο του Γάλλου γιατρού Μπεζανσόν¹⁴⁶ παρομοιάζει τη γυναίκα με ένα παιδί: «Όπως το παιδί που χάνει τη χάρι του μεγαλώνοντας, έτσι και η γυναίκα γίνεται άχαρη όταν αποκτά γούστα ανδρικά» και την καλεί να διατηρήσει το φύλο της με το πέρασμα του χρόνου. Σύμμαχοί της στην προσπάθεια αυτή να κερδίσει τον «αληθινό έρωτα» είναι η ομορφιά, η χάρι και η λάμψη. Η λάμψη αυτή ακτινοβολεί και μαγνητίζει το ανδρικό βλέμμα και μπορεί να εμπνεύσει ερωτικά αισθήματα.

Σε συνδυασμό με ένα λαμπερό και ακτινοβόλο βλέμμα το γυναικείο κορμί έρχεται να συμπληρώσει τη γυναικεία εμφάνιση. Ένα γυναικείο κορμί θα είναι ιδανικό για την εποχή που μελετούμε εάν έχει κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά «μέση λεπτή αλλά όχι δαχτυλιδένια», μία λεπτή σιλουέτα που επιτυγχάνεται με συγκεκριμένες ασκήσεις.¹⁴⁷

Συχνά το περιοδικό προβάλλει Αμερικανίδες ως πρότυπα ομορφιάς. Ένα παράδειγμα είναι η περίπτωση της Πατ Ρήιντ που αποτελεί την ενσάρκωση της τέλειας γυναικείας ομορφιάς για τους Αμερικάνους, βλέπουμε την εικόνα της με προφανείς τις μετρήσεις στήθους, μέσης και περιφέρειας. «Η Αμερική εξέδωσε την απόφασί της για το ποια θεωρεί την τέλεια γυναίκα – τέλεια δηλαδή από απόψεως καλλονής.» Η Ρήιντ διαθέτει «φυσικές καμπύλες», «μαλλιά μπουκλαρισμένα», και «η κορμοστασιά της είναι ελεύθερη από κάθε εμπόδιο». Η επιτροπή που αποφάσισε σχετικά είχε ως πρόεδρο έναν άνδρα, «τον πασίγνωστο δόκτορα Γκάλλωπ». Το γυναικείο κορμί απεικονίζεται σύμφωνα με τις απόψεις του Αμερικανού «δόκτορα». Δίπλα στα βασικά σημεία δηλαδή στα μαλλιά, φρύδια, μάτια, στήθος, μέση και περιφέρεια διακρίνονται

¹⁴⁶ Κ. Μπεζανσόν, *Η Γυναίκα και το σπíti*, «Η χάρις, η ομορφιά και η ακτινοβολία της γυναίκας», 8, (15/05/1950), σ. 20.

¹⁴⁷ «Πώς θα αποκτήσετε ωραία γραμμή», *Η Γυναίκα και το σπíti*, 14, (16/08/1950), σ. 54-55.

επεξηγηματικές λεζάντες. Συγκεκριμένα το στήθος, η μέση και η περιφέρεια περιγράφονται με τις ιδανικές για την μόδα διαστάσεις.¹⁴⁸

Μια επιτροπή αποφασίζει στην Αμερική ποια είναι η τέλεια γυναίκα και το πρότυπο αυτής φιγουράρει σε ελληνικό γυναικείο περιοδικό. Τα πολιτισμικά πρότυπα «ταξιδεύουν», ως φαίνεται, μέσα από τις σελίδες ενός περιοδικού μεταφέρονται με εικόνες, λεπτομέρειες, πρόσωπα και γραμμές αποτυπώνονται στο χαρτί.

Ενώ η υπερβολική άσκηση στερεί την θηλυκότητα από τη γυναίκα σε άρθρο¹⁴⁹ του συνεργάτη του περιοδικού Σπύρου Αυλωνίτη αφιερωμένο στις αθλήτριες του στίβου, παρουσιάζονται τα οφέλη του αθλητισμού για τις γυναίκες. Οι αθλήτριες προσφέρουν ένα εξαιρετο παράδειγμα υγιών κοριτσιών που θα γίνουν αργότερα μητέρες γερών παιδιών. Προβάλλεται εδώ το πρότυπο της γυναίκας αθλήτριας με το εύρωστο και δυναμικό κορμί συνδυάζεται όμως και με την μελλοντική ικανότητα της να φέρει στον κόσμο υγιή παιδιά.

Το 8ο τεύχος φιλοξενεί άρθρο σχετικό με το σωστό βάδισμα¹⁵⁰. Ακολουθούν συμβουλές για σωστή στάση σώματος και το σωστό βάδισμα. Το άρθρο είναι διανθισμένο με φωτογραφίες μιας γυναίκας να στέκεται και να κάθεται σε σωστή αλλά και στη λάθος στάση. «Προσέχετε πρώτα απ' όλα τη στάσι σας. Μόνο όταν μπορέσετε να σταθήτε καλά, άνετα και ξεκούραστα, θα μπορέσετε να δώσετε χάρι στη κάθε μια κίνησή σας». Εκτός από τη σωστή στάση στόχος για μια γυναίκα είναι και να αποπνέει χάρη με την κίνησή της στο χώρο.

Στο άρθρο «Κάμετε δίαιτα κομψότητος ανάλογα με το ύψος» η αναγνώστρια βρίσκει συμβουλές προς τις πολύ ψηλές κυρίες, οι οποίες θα πρέπει να μην φαίνονται ψηλότερες από

¹⁴⁸ Πωλ Ρεμπού, «Η τέλεια γυναίκα...κατά τους Αμερικάνους», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/03/1950), σ. 32.

¹⁴⁹ Σ. Αυλωνίτης, «Εκεί όπου σμιλεύεται η γυναικεία σωματική ομορφιά», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 9, σ. 58-59.

¹⁵⁰ «Είναι πολύ εύκολο να αποκτήσετε και εσείς ωραίο παράστημα. Η χαριτωμένη στάσις και το ευκίνητο βάδισμα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 8, (15/05/1950), σ.29.

τους συζύγους τους αλλά και στις πιο κοντές συστήνει τρόπους να φανούν λίγο ψηλότερες. Προτείνονται ρούχα που μακραίνουν τη σιλουέτα, ανάλογα παπούτσια αλλά και πολλές λεπτομέρειες¹⁵¹. Γιατί όμως να μην φαίνονται ψηλότερες οι σύζυγοι από τους συζύγους; Να υποθέσει κανείς ότι αυτό ίσως δημιουργούσε ένα αίσθημα κατωτερότητας στον σύζυγο; Η ταυτόχρονη εμφάνιση των δύο φύλων υπόκειται σε κανονιστικά πλαίσια που ορίζουν την αισθητική της εποχής. Το ύψος της γυναίκας θα πρέπει, κατά τα λεγόμενα του άρθρου, να διορθωθεί με σεβασμό στα αισθήματα και στην εικόνα του άνδρα-συνοδού.

Το περιοδικό προτείνει τους τρόπους καλλωπισμού και τις τάσεις της εποχής, σίγουρα υπήρχαν αναγνώστριες που θα ακολουθούσαν τις συμβουλές αλλά και γυναίκες που απλά ξεφύλλιζαν χωρίς να δίνουν ιδιαίτερη σημασία. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία έχει υποστηριχθεί - σε διαφορετικά συμφραζόμενα- πως οι γυναίκες μπορούν να χτίσουν τη δική τους υποκειμενικότητα μέσω της διαδικασίας του καλλωπισμού τους¹⁵² ίσως οι αναγνώστριες επέλεγαν από τα αισθητικά πλαίσια που πρότεινε το περιοδικό εκείνα που ταίριαζαν σε αυτές.

Στο άρθρο με τίτλο «Όλες οι γυναίκες είναι ωραίες» ο αρθρογράφος ξεκινά με την παραδοχή ότι, εκτός από κάποιες εξαιρέσεις, όλες οι γυναίκες είναι ελκυστικές. Το άρθρο¹⁵³ είναι ανυπόγραφο, ο/ η συγγραφέας έχει ως δεδομένο ότι οι περισσότερες γυναίκες της εποχής εργάζονται, επομένως μπορούν να εξοικονομήσουν ένα οποιοδήποτε ποσό για τον καλλωπισμό τους. Ο αρθρογράφος αναφέρει χαρακτηριστικά: «Το παν είναι να χρησιμοποιούν στο μέγιστο τον χρόνο και το χρήμα που διαθέτουν. Χρειάζεται όμως να ξέρουνε καλά τον εαυτό τους και συχνά τον αγνοούνε. Εννιά φορές στις δέκα οι άνθρωποι έχουν λαθεμένη ιδέα για τον εαυτό τους».

¹⁵¹ «Κάμετε δίαιτα κομψότητος», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 13, (1/08/1950), σ. 22-23.

¹⁵² A. J. Cahill, «Feminist pleasure and Feminine Beautification», στο *Hypatia* 18/4, σ. 61.

¹⁵³ «Όλες οι γυναίκες είναι ωραίες», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 7, (1/05/1950), σ. 26.

«Αυτό που δίνει γοητεία σε μια γυναίκα δεν είναι η κανονικότητα των χαρακτηριστικών της όσο η *προσωπικότητά* της...». Δεν έχει νόημα, όπως προκύπτει από το άρθρο, να μιμούνται οι γυναίκες χτένισμα και μακιγιάζ άλλων γυναικών χωρίς να αναδεικνύουν την προσωπικότητα και την μοναδικότητα τους.

Η χρήση των καλλυντικών παρουσιάζεται απαραίτητη για τη γυναίκα του περιοδικού. Ο αρθρογράφος ξεκινά από τη διαπίστωση ότι η χρήση του ρουζ¹⁵⁴ είναι πλέον αρκετά διαδεδομένη σε σχέση με τις αρχές του αιώνα και αποτελεί πηγή κέρδους για τους επιχειρηματίες.¹⁵⁵ Είναι ένα «είδος πρώτης ανάγκης και απασχολεί σοβαρά τα βαλάντια κυριών και κυρίων». Το περιοδικό διαβεβαιώνει τις αναγνώστριες ότι αρκετές κυρίες πλέον ξοδεύουν χρήματα σε προϊόντα καλλωπισμού και επιπλέον τα χαρακτηρίζει απαραίτητα για μια γυναίκα. Είναι ένα δώρο που θα αγόραζαν οι γυναίκες στους εαυτούς τους ή κάτι που θα δέχονταν ως δώρο από κάποιον άνδρα. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι το περιοδικό με ένα ανάλογο άρθρο προωθεί την αγορά καλλυντικών ή ακόμα και ότι ίσως προσελκύει μελλοντικούς διαφημιστές;

Προτείνονται οι νόρμες της μόδας και τα αισθητικής μέσω του περιοδικού αλλά προβάλλεται επίσης και η δυνατότητα επιλογής της γυναίκας για αυτό που της ταιριάζει σύμφωνα με την προσωπικότητα της. Σύμφωνα με απόψεις της διεθνούς βιβλιογραφίας η ίδια η γυναίκα όταν καλλωπίζεται ή όταν δέχεται τον καλλωπισμό από μια άλλη γυναίκα μεταμορφώνεται σε καλλιτέχνη που εργάζεται πάνω σε ένα πρόσωπο ή σώμα για να παραχθεί ένα αποτέλεσμα,¹⁵⁶ με την εμφάνιση όμως του αποτελέσματος το ανδρικό βλέμμα καθιστά τη γυναίκα αντικείμενο θαυμασμού και παύει να είναι δημιουργός. Το θετικό στοιχείο είναι το

¹⁵⁴ Εδώ από τα συμφραζόμενα φαίνεται πως ο αρθρογράφος αναφέρεται στο ρουζ των χειλιών δηλαδή το κραγιόν.

¹⁵⁵ «Πως κερδήθηκε από τις γυναίκες η μάχη του ρουζ», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950), σ. 46.

¹⁵⁶ A. J. Cahill, ό.π., σ. 56-57.

γεγονός ότι οι γυναίκες που ενώ συνήθως φροντίζουν τους άλλους βρίσκουν στην διαδικασία του καλλωπισμού την ευκαιρία να περιποιηθούν τους εαυτούς τους.

Το περιοδικό αναφέρεται στο ζήτημα της γυναικείας κομψότητας μέσα από ξένα πρότυπα ομορφιάς. Οι γυναίκες αυτές μοιράζονται τα μυστικά της κομψής τους εμφάνισης με τις αναγνώστριες του περιοδικού. Συγκεκριμένα καταγράφονται στο εν λόγω άρθρο τα λόγια της κοσμικής, ευκατάστατης κυρίας Βαρβάρας Χάδσον η οποία δηλώνει: «την τελευταία λέξη του ντυσίματος την αφήνω στους άνδρες». Φαίνεται εδώ ότι η Χάδσον εμπιστεύεται την ανδρική οπτική για την εμφάνιση της. Η Τζόαν Λέσλυ ηθοποιός του Χόλλυγουντ συμβουλευεται «φιγουρίνια» και προσαρμόζει τη μόδα της εποχής στο δικό της γούστο, η λαίδη Σίμσον επίσης δεν ακολουθεί πιστά τις τάσεις της μόδας και επιλέγει μόνο ό,τι ταιριάζει στις «γραμμές» «τις κινήσεις», «το χρώμα» αλλά και το «βάδισμα» της.¹⁵⁷ Το παραπάνω άρθρο θα μπορούσε να απευθύνεται σε μια εύπορη κυρία που φροντίζει την κομψότητά της διαθέτοντας χρόνο και χρήμα αλλά και σε μια γυναίκα που απλά αρέσκεται στο να μαθαίνει για τις κομψές κυρίες ακόμα και αν η ίδια δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να ράψει ένα «φιγουρίνι».

Σε άλλο άρθρο συναντιέται η άποψη ότι το κομψό ντύσιμο είναι για μια γυναίκα ότι ένα παράσημο ή ένα αξίωμα για τον άνδρα. Τα στολίδια της είναι ο τρόπος της γυναίκας να δείξει την κοινωνική της θέση αλλά και τη στοργή του συζύγου ή του πατέρα που πληρώνει τα έξοδα.¹⁵⁸ Όπως σημειώνεται σε διεθνή βιβλιογραφία η διαδικασία του καλλωπισμού για την πατριαρχική κοινωνία είναι συνδεδεμένη με την κοινωνική υπόσταση και εμφάνιση της γυναίκας.¹⁵⁹ Το άρθρο του περιοδικού συνεχίζει αναφέροντας ότι ο καλλωπισμός είναι μια ενασχόληση που απαιτεί χρόνο και χρήμα αλλά θεωρείται ευεργετική για την κοινωνία γιατί

¹⁵⁷ «Οι κομψές μιλούν για την κομψότητα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950), σ. 13.

¹⁵⁸ «Για να γνωρίσετε καλύτερα τον εαυτό σας, Η ψυχολογία της γυναίκας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 6, (15/04/1950), σ. 33.

¹⁵⁹ A. J. Cahill, ό.π., σ. 54.

προφυλάσσει το κοινωνικό σύνολο από άλλες μεγαλύτερες συμφορές.¹⁶⁰ Ποιες θα μπορούσαν να είναι οι δυσάρεστες αυτές επιπτώσεις; Το άρθρο δεν διευκρινίζει ωστόσο δεν είναι δύσκολο να υποθέσει κανείς: Διασκεδάσεις, άσκοπο φλερτ, αδιαφορία για γάμο και οικογενειακά καθήκοντα; Όλα αυτά μάλλον αντιμετωπίζονται σαν ένα χάσιμο χρόνου για μια γυναίκα της εποχής.

Το περιοδικό ασχολείται και με το ζήτημα των αισθητικών επεμβάσεων και συγκεκριμένα τις διορθωτικές επεμβάσεις στο γυναικείο στήθος. Παρουσιάζεται στο σχετικό άρθρο η περίπτωση μιας εικοσάχρονης νεαρής κοπέλας με υπερβολικά μεγάλο στήθος. Το χαρακτηριστικό αυτό εμποδίζει την προσωπική της ζωή σε σημείο που «ωρκίσθηκε να μην παντρευτεί ποτέ», ωστόσο με χειρουργική επέμβαση κατόρθωσε να αποκτήσει μια κανονική ζωή. «Το κορίτσι που έχει ανώμαλα μεγάλα στήθη, ξέρει πως έχει λίγες πιθανότητες να παντρευθεί. Ακόμη και να βρει εργασία, συναντά δυσκολίες.» Οι κοπέλες που διαθέτουν «μικρά και ανώριμα στήθη» με ορμονοθεραπείες αποκτούν το επιθυμητό στήθος.¹⁶¹ Προτείνονται κάποιες λύσεις μέσω χειρουργικής επέμβασης για τις ρυτίδες του προσώπου και τη διατήρηση με αυτόν τον τρόπο της νεανικής όψης του προσώπου.¹⁶² Στο τέλος του άρθρου υπάρχουν πληροφορίες επικοινωνίας με την Τόνυ Μπράτσου που υπογράφει το άρθρο προκειμένου οι ενδιαφερόμενες αναγνώστριες να ενημερωθούν σχετικά.

Η διατήρηση της νεότητας μιας γυναίκας ακόμη και στην ηλικία των σαράντα ετών συνδέεται με κάποια μυστικά «είναι καθήκον κάθε φρόνιμης γυναίκας να διατηρήσει την ελκυστική της όψη και να επιτύχει να την βλέπουν όλοι ευχάριστα» μεταξύ άλλων συνιστάται γυμναστική για να μην «παραπαχύνετε» αλλά και η αποφυγή συμπεριφοράς που ταιριάζει σε

¹⁶⁰ «Για να γνωρίσετε καλύτερα τον εαυτό σας, Η ψυχολογία της γυναίκας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 6, (15/04/1950), σ. 33.

¹⁶¹ «Το στήθος», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950), σ. 22.

¹⁶² Τόνυ Μπράτσου, «Η ομορφιά του προσώπου και σώματος», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/03/1950), σ. 17.

μικρότερες ηλικίες, τα «κουκλίστικα παιχνίδια», τους ακκισμούς, τα γουρλωμένα μάτια...¹⁶³ καθώς μια «καθαρή και φρόνιμη καρδιά» θα προκαλέσει τον θαυμασμό του περίγυρου για τη διατήρηση της νεότητας της. Να υποθέσει κανείς ότι τα «κουκλίστικα παιχνίδια» παραπέμπουν σε νεανικό φλερτ που μάλλον είναι ακατάλληλο για μια ώριμη γυναίκα; Στον αντίποδα οι νέες πρέπει να εκφράζουν την νιότη τους χωρίς υπερβολικούς στολισμούς και μακιγιάζ.¹⁶⁴

Το σύνολο της γυναικείας εξωτερικής εμφάνισης υπόκειται σε ένα ορισμένο πλαίσιο σύμφωνα με την αρθρογράφο Άλις Σαβάν η οποία δίνει συμβουλές για τη νυχτερινή έξοδο μιας κυρίας με μεγάλη λεπτομέρεια. Ρούχα, μακιγιάζ, μαλλιά, περπάτημα, τρόπος καθίσματος, ομιλία, τα πάντα φανερώνουν το χαρακτήρα της γυναίκας. Τελειώνει λέγοντας πως «Το ράσο κάποτε κάνει τον παπά».¹⁶⁵

Το περιοδικό δεν μένει μόνο στο σχολιασμό της εξωτερικής γυναικείας εμφάνισης αλλά καταπιάνεται και με το «γυναικείο» χαρακτήρα και το ζήτημα του προορισμού της γυναίκας, και τα δύο θέματα αναλύονται σε σχέση με την έννοια της θηλυκότητας.

Η συστολή με την έννοια της ντροπής περιγράφεται ως γυναικείο χαρακτηριστικό που ποικίλλει ανάλογα το πολιτισμικό περιβάλλον. Οι Γαλλίδες λ. χ οφείλουν να κρύβουν το στήθος τους, οι Κινέζες τα πόδια τους. Η συστολή λειτουργεί σαν «πέπλο» που αυξάνει την επιθυμία για μια γυναίκα και δημιουργεί ένα μυστήριο γύρω από αυτή. Επίσης η συστολή διαφέρει ανάλογα την κατάσταση της γυναίκας ο αρθρογράφος διακρίνει τρεις κατηγορίες γυναικών: την παρθένα, την παντρεμένη και τη «γεροντοκόρη» που ενώ είναι ντροπαλή, μέσα της «φλέγεται από τον πνιγμένο πόθο». Να υποθέσει κανείς πως η παρθένα ντρέπεται το αρσενικό βλέμμα ή ακόμα και άγγιγμα από άγνοια και απειρία; Η παντρεμένη ίσως καταπιέζεται από τον τίτλο της νόμιμης

¹⁶³ «Τα μυστικά της ομορφιάς για να μείνουμε νέες στα σαράντα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 6, (15/04/1950), σ. 5.

¹⁶⁴ «Τα νέα κορίτσια πρέπει να φαίνονται νέα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 14, (16/08/1950), σ. 9.

¹⁶⁵ Άλις Σαβάν, «Η επιτυχία σας κρέμεται από μια κλωστή», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950), σ. 24.

συμβίας του άνδρα της και η γεροντοκόρη από ανικανοποίητη ερωτική επιθυμία, καθώς έχει παρέλθει για αυτή η ηλικία που φέρνει τις ευκαιρίες για γάμο. Σύμφωνα με το περιοδικό η κοπέλα που δεν βρίσκει την εμφάνιση της ικανοποιητική δεν ωφελεί να είναι ντροπαλή.¹⁶⁶

Ο αρθρογράφος ίσως υποστηρίζει ότι μια λιγότερο εμφανίσιμη κοπέλα δείχνοντας συστολή θα ελαχιστοποιούσε τις πιθανότητες να την πλησιάσει ένας άνδρας, ενώ μια αρκετά όμορφη- με βάση πάντα τα πρότυπα ομορφιάς της εποχής- έχει την πολυτέλεια να δείχνει συστολή, εφόσον ούτως ή άλλως η εμφάνισή της θα τραβήξει το ανδρικό βλέμμα.

Η γυναίκα που θεωρεί τον εαυτό της άσχημο θα πρέπει να αντισταθμίσει την ομορφιά που της λείπει με κάποιο άλλο προσόν. «Τι σημασία έχει αν είστε από μικρή στρουμπουλή και έχετε άσχημα δόντια» ρωτάει τις αναγνώστριες το περιοδικό, «Καλλιεργήσετε εξ άλλου κάτι που να σας δίνει το δικαίωμα να υπερηφανεύεσθε».¹⁶⁷

Σ' ένα ακόμα άρθρο του ψυχολόγου, διαφαίνεται η άποψη πως μια γυναίκα διακρίνεται από έμφυτη φιλαρέσκεια. Επιθυμεί να διακρίνεται μέσα στο στενό κύκλο της οικογένειας και του άμεσου περιβάλλοντός της. Αναφέρεται χαρακτηριστικά το παράδειγμα γυναίκας επιστήμονος που θα αντάλλαζε την φήμη που προκύπτει από την εργασία της για μια απλή οικογενειακή ζωή.¹⁶⁸

Σε άρθρο της «Λέλας» γίνεται λόγος για δύο ειδών γυναικείες ομορφιές την εξωτερική και την εσωτερική. Οι γυναίκες από μικρές ξεχωρίζουν λόγω «θηλυκότητας» που τις μεθά και τις κάνει να θέλουν να τη διατηρήσουν, σφάλλουν όμως εκείνες που αφοσιώνονται μόνο στην εξωτερική τους εμφάνιση και γίνονται δέσμιες του καθρέπτη τους. Η γυναίκα θα πρέπει να φροντίσει και το πνεύμα της και για αυτό προτείνονται διάφοροι τρόποι, όπως παρακολούθηση

¹⁶⁶ Πωλ Ρεμπού, «Η συστολή στη γυναίκα. Ένα μεγάλο φυσικό όπλο», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/03/1950), σ. 25.

¹⁶⁷ «Ο καθρέπτης μπορεί να σας γελά», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 19, (18/10/1950), σ. 42.

¹⁶⁸ «Για να γνωρίσετε καλύτερα τον εαυτό σας, Η ψυχολογία της γυναίκας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 7, (1/05/1950), σ. 36.

διαλέξεων, ανάγνωση βιβλίων ή και συμμετοχή σε γυναικείες συλλογικότητες με χρήσιμους σκοπούς. Όλα τα παραπάνω οφείλει να τα κάνει για τον εαυτό της χωρίς να ξεχνά την φροντίδα του σπιτικού και τη δημιουργία οικογένειας.¹⁶⁹ Η γυναίκα θα πρέπει να φροντίζει και τις δύο πτυχές του εαυτού χωρίς όμως να παραμελεί το νοικοκυριό και να ξεχνά πως «προορισμός της είναι να γίνει μητέρα και να δημιουργήσει σπίτι και οικογένεια».¹⁷⁰

Σε σχετικό άρθρο με τον προορισμό της γυναίκας η αρθρογράφος σχολιάζει την εξέλιξη της γυναίκας μέσα από τη δύσκολη περίοδο του πολέμου και της κατοχής σημειώνοντας χαρακτηριστικά: « Η έξοδος της στη ζωή, ο αγώνας της ζωής, τα φοβερά γεγονότα του πολέμου και της κατοχής έκαναν τη γυναίκα ωριμότερη. Απέκτησε προσόντα και δυνάμωσε τις δυνατότητες της τούτα τα χρόνια. Την ανέβασε σε υψηλότερα πνευματικά επίπεδα η εξέλιξή της αυτή». Υποθέτει κανείς ότι η αρθρογράφος αναφέρεται στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η εργαζόμενη γυναίκα αλλά και στις υποχρεώσεις και στους ρόλους που χρειάστηκε να αναλάβει μένοντας πίσω ως προστάτης της οικογένειας κατά την διάρκεια του πολέμου. Αναρωτιέται κανείς εάν το άρθρο αναφέρεται εμμέσως στην συμμετοχή των Ελληνίδων στην Αντίσταση κατά του Γερμανικού φασισμού αλλά και στην εμφύλια διαμάχη.¹⁷¹ Η Τασούλα Βερβενιώτη επισημαίνει ότι οι πατριαρχικές δομές της ελληνικής οικογένειας κλονίζονται από τις αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα (που βρίσκουν τις απαρχές τους στο Μεσοπόλεμο) και δοκιμάζονται εντονότερα με την έλευση του πολέμου, της Κατοχής και της Αντίστασης.¹⁷²

Πίσω στο άρθρο η αρθρογράφος σημειώνει πως η εξέλιξη και η έξοδος στην αγορά εργασίας προκάλεσαν σύγχυση σε κάποιες γυναίκες: «Αλλ' αυτή η πρόοδος της εποχής μας

¹⁶⁹ Λέλα, «Δύο ομορφιές», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950), σ. 3.

¹⁷⁰ Στο ίδιο.

¹⁷¹ Βλέπε ενδεικτικά για την συμμετοχή των γυναικών στην Αντίσταση στο Τ. Βερβενιώτη «Το δίλημμα και το τίμημα των γυναικών της Αντίστασης.», *Τα Ιστορικά* 31 (Δεκέμβριος 1999), σ. 381-418.

¹⁷² Στο ίδιο, σ. 388.

πάνω στο γυναικείο ζήτημα, έκανε πολλές να παρανοήσουν τον αληθινό προορισμό τους! Ξέφυγαν απ' τη θηλυκότητα αυτή που πρέπει να διακρίνη κάθε γυναίκα και θέλησαν να συναγωνίζονται τον άνδρα στο σκληρό αγώνα της ζωής. Κατόρθωσαν δηλαδή να περάσουν από όλα τα στάδια της ζωής χωρίς να μπορέσουν γίνουν σύζυγοι και μητέρες». Οι γυναίκες αποπροσανατολίστηκαν λοιπόν από τα καινούρια τους καθήκοντα και αμέλησαν τη «θηλυκότητα» τους, η θηλυκότητα εδώ εκφράζεται μέσω του γάμου και της μητρότητας. Σύμφωνα με το άρθρο ο συνδυασμός καθηκόντων είναι εφικτός: «Υπάρχουν όμως γυναίκες που κατορθώνουν να τα προλαβαίνουν όλα χωρίς να έχουν άγνοια πάνω σε κανένα ζήτημα».¹⁷³ Η αρθρογράφος ορίζει ως αληθινές εκπροσώπους του γυναικείου φύλου τις δεύτερες καθώς εκείνες συνδυάζουν όλα τα προσόντα που επιτάσσει η νέα εποχή από το φύλο τους.¹⁷⁴

Το περιοδικό δεν ασχολείται μόνο με τη γυναικεία περιποίηση αλλά και την ανδρική¹⁷⁵ προτείνοντας συμβουλές στους άνδρες : «Ένας άνδρας που σέβεται τον εαυτό του πρέπει να ξυρίζεται κάθε πρωί. Ο αξύριστος άνδρας έχει ύφος βρώμικο και επομένως αποκρουστικό.», «Ο άνδρας πρέπει να κάνει ντους και όχι μπάνιο» «οι άνδρες πρέπει να περιποιούνται τα μαλλιά τους περισσότερο από τις γυναίκες αφού τα χάνουν ευκολότερα από αυτές.»¹⁷⁶

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι ένας άνδρας που σέβεται το φύλο του (και άρα πράττει αναλόγως προς αυτό) οφείλει να παραμένει καθαρός και περιποιημένος όπως και να σκέφτεται την εμφάνιση του και τη διατήρηση της νεανικής του όψης και στο μέλλον. Ίσως διαφαίνεται εδώ ο άνδρας που προσαρμόζεται στην ζωή στην πόλη, σε επαγγέλματα γραφείου, σε δημόσιους υπάλληλους με καθαρό, φροντισμένο πρόσωπο;

¹⁷³ Λέλα Τάσου, «Ο προορισμός της γυναίκας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 7, (1/05/1950), σ. 6.

¹⁷⁴ Στο ίδιο.

¹⁷⁵ «Κι εσείς κύριοι πρέπει να περιποιησθε τον εαυτό σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 20, (1/11/1950), σ. 15.

¹⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 15.

Το περιοδικό απευθύνεται στους άνδρες ευθέως: «Και εσείς, κύριε, πρέπει να φροντίζετε για την ομορφιά σας. Δεν σας λέμε βέβαια ν' αλλάξετε το φύλο σας».¹⁷⁷ Ο υπερβολικός καλλωπισμός και η περιποίηση είναι ικανά να μεταδώσουν θηλυκότητα στο αρσενικό; Χρειάζεται μέτρο απ' ό τι φαίνεται. Το περιοδικό παρουσιάζει στις αναγνώστριες του ένα σύντομο κομμάτι για την φυλή Βέντας της Κεϋλάνης η οποία έχει να επιδείξει το εξής παράδοξο: οι άρρενες εκπρόσωποι της φυλής είναι ελκυστικοί και προσέχουν την εμφάνιση τους ενώ οι γυναίκες αντιθέτως δεν χρησιμοποιούν στολίδια και κάνουν δύσκολες δουλειές, με αποτέλεσμα να χάνουν γρήγορα την νεανική τους όψη και να μοιάζουν «γρηές».¹⁷⁸

Σε άρθρο¹⁷⁹ που αφορά την οργάνωση του νοικοκυριού το περιοδικό προτείνει στη νοικοκυρά να εμπλέξει και την υπόλοιπη οικογένεια στις εργασίες του σπιτιού προκειμένου να μην τις επωμίζεται η ίδια. Ο άνδρας εδώ βοηθά στο σπίτι κάνοντας δουλειές για να βοηθήσει τη σύζυγό του, δουλειές που απαιτούν «μυϊκή δύναμη» ή να κάνει «μερικούς δρόμους» και «να πηγαίνει τα παιδιά στο σχολείο» ή να ψωνίσει πράγματα «που τα βρίσκει στο δρόμο του». Να υποθέσει κανείς ότι δεν προτείνεται βοήθεια από τους συζύγους στο μαγείρεμα, στο άπλωμα των ρούχων λόγου χάρη γιατί εκείνες οι εργασίες προσιδιάζουν στο γυναικείο φύλο περισσότερο;

Παρακάτω όμως ο συγγραφέας αναφερόμενος στη βοήθεια που μπορούν να προσφέρουν τα παιδιά στη μητέρα τους ισχυρίζεται ότι και τα αγόρια μπορούν να κάνουν όλες τις δουλειές όσο καλά μπορούν τα κορίτσια.¹⁸⁰ Τα λοιπά μέλη της οικογένειας θα πρέπει να βοηθούν την νοικοκυρά αλλά η γενική ευθύνη και ο συντονισμός ανήκουν σε εκείνη.

Το περιοδικό *Η γυναίκα και το σπίτι* φιλοξενεί συχνά άρθρα για τις ζωές των ηθοποιών του Χόλλυγουντ. Ένα από αυτά αφορά τις απόψεις για το γάμο και την οικογένεια έξι ανδρών

¹⁷⁷ «Μια γυναίκα απευθύνεται στους άνδρες», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 22, (29/11/1950), σ. 17.

¹⁷⁸ «Όπου οι άνδρες γεγόνασι γυναίκες», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 8, (15/05/1950), σ. 7.

¹⁷⁹ «Πώς να οργανώσετε και να διευθύνετε το σπίτι σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 19, (18/10/1950), σ. 25.

¹⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 25.

ηθοποιών που κοινό τους χαρακτηριστικό είναι η γοητευτική τους εμφάνιση. Οι «νέοι γόητες»¹⁸¹ του Χόλλυγουντ δηλώνουν πως ενώ ασχολούνται με τη σταδιοδρομία τους απολαμβάνοντας την εργένικη ζωή επιθυμούν να παντρευτούν και να δεσμευθούν με μια γυναίκα. Το καταστάλαγμα στο συζυγικό βίο καθυστερεί συνήθως επειδή δεν έχει βρεθεί η κατάλληλη γυναίκα των ονείρων τους παρ' όλο που ζουν στο Χόλλυγουντ, το μέρος με τις «πιο ωραίες γυναίκες του κόσμου».¹⁸² Διαφαίνεται εδώ μια ανδρική οπτική για τον έγγαμο βίο φερμένη από τις ΗΠΑ και τον κόσμο των αστέρων του κινηματογράφου.

Στις σελίδες του περιοδικού σχολιάζεται και ο «ανδρικός» χαρακτήρας μέσα από την συμπεριφορά προς το γυναικείο φύλο και τα ζητήματα αισθηματικής φύσεως. Ένας άνδρας συντάκτης ασχολείται με μια γυναίκα που βίωσε ερωτική απογοήτευση από τη μία αποδοκιμάζει την ανδρική συμπεριφορά αλλά από την άλλη απευθυνόμενος στη γυναίκα της καταλογίζει άτολμη συμπεριφορά : «Μα φταίτε και σεις επίσης γιατί δεν τον αναγκάσατε να πή καθαρά τι περίμενε από σας.» Η διστακτική ή μάλλον εύπιστη κοπέλα έπεσε θύμα ενός νέου που έχει μάλλον ανώριμη συμπεριφορά, αλλά συμπεριφέρεται «όπως οι περισσότεροι άνδρες», ο νέος προχώρησε σε γάμο με την επόμενη και για την κοπέλα της ιστορίας μας η συμβουλή του άρθρου είναι η λήθη γιατί: «Ένας άντρας χωρίς χαρακτήρα δεν είναι άξιος να τον αγαπήσει κανείς».¹⁸³ Ο αρθρογράφος κατακρίνει τη συμπεριφορά του νέου που του λείπει ο «χαρακτήρας». Φαίνεται ότι δεν διαθέτει τιμιότητα και ειλικρίνεια για να αντιμετωπίσει με ευθύτητα την κοπέλα που του ζητά δέσμευση. Ένας τέτοιος άνδρας μήπως είναι λιγότερο αρρενωπός;

¹⁸¹ Αναφέρονται οι απόψεις των Μοντγκόμερι Κλίφτ, Φάρλεϋ Γκρέϊντζερ, Πήτερ Λόουφορντ, Χάουαρντ Ντάφ, Ντάγκλας Ντίκ και Ρόμπερτ Στακ.

¹⁸² «Οι ανύπανδροι του Χόλλυγουντ απολογούνται», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 7, (1/05/1950), σ. 53.

¹⁸³ Ένας άντρας, «Μιλάει ένας άντρας δισταγμοί και επιφυλακτικότητας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 5, (1/04/1950), σ. 17.

Υπάρχει όμως και ο τύπος του «σατράπη» ο οποίος φαίνεται μέσα από τα λόγια αναγνώστριας της στήλης του «Νομικού». Η αναγνώστρια υποστηρίζει πως ο σύζυγος της «όχι μόνον είναι σατράπης μέσα στο σπίτι, αλλά τις περισσότερες φορές τρώγει σε ταβέρνες φιλενάδες.». Η αναγνώστρια ενημερώνεται από τον αρθρογράφο ότι μπορεί να ζητήσει διαζύγιο, αλλά θα πρέπει να προσκομίσει αποδείξεις για τις πράξεις του συζύγου της.¹⁸⁴ Ο «σατράπης» κακομεταχειρίζεται τη σύζυγο του και επιπλέον είναι πολύ πιθανό να διαπράττει μοιχεία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο άνδρας που παρέμεινε ένα παιδί.: «...μεταβάλλει το λουτρό σε πεδίο μάχης όπως σε ηλικία 12 ετών...» Γεμίζει το μπάνιο νερά, είναι φιλάσθενος, «...με το παραμικρό αρρωσταίνει, όπως τα παιδιά των πέντε ετών.», και χρειάζεται στοργή γιατί είναι «ευαίσθητος». Σε μια τέτοια περίπτωση ο ρόλος του άνδρα θυμίζει ένα ανώριμο παιδί και η γυναίκα μαζί του λειτουργεί περισσότερο ως μητέρα παρά ως σύζυγος: «Είναι σοβαρός άνθρωπος μα πρέπει να τον βοηθήσετε για να δέση τη γραβάτα του».¹⁸⁵ Το άρθρο έχει ένα κωμικό ύφος περιγράφοντας τον άνδρα που δεν έχει μεγαλώσει εντελώς και ο αρθρογράφος αντιμετωπίζει την αφέλεια και την ανωριμότητα του με συμπάθεια.

Ο συντάκτης Π. Παλαιολόγος¹⁸⁶ μέσω της στήλης του «Στο πλευρό της Εύας» ασχολείται με την περίπτωση του ζηλότυπου συζύγου που «τσιγαρίζει» την γυναίκα του με υπερβολικές αντιδράσεις ζηλοτυπίας.¹⁸⁷ Στην ίδια σελίδα η Πιπίνα Τσιμικάλη παρουσιάζει την «στριμμένη», μια γυναίκα που ενώ είναι φαινομενικά «ήρεμη» και «ήσυχη», μπορεί να έχει

¹⁸⁴ Ο Νομικός Χ, «Ο νομικός σύμβουλος της γυναίκας Λόγοι διαζυγίου», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 6, (15/04/1950), σ. 15.

¹⁸⁵ «Ο άνδρας είναι πάντα παιδί», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 19, (18/10/1950), σ. 47.

¹⁸⁶ Φ. Κλεάνθης, «Παλαιολόγος, Παύλος », (λήμμα), Ο Παύλος Παλαιολόγος (1895-1984), υπήρξε δημοσιογράφος με σημαντική προσφορά στη δημοσιογραφία και στο είδος του χρονογραφήματος. Επίσης υπήρξε λογοτέχνης με πλούσιο συγγραφικό έργο. Εργάστηκε σε αρκετές εφημερίδες και υπήρξε μόνιμος συνεργάτης του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη και χρονογράφος της εφημερίδας Ελεύθερο Βήμα. *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, τ. 8, Εκδοτική Αθηνών, σ. 105.

¹⁸⁷ Π. Παλαιολόγος, «Λευκοί Οθέλλου», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 20, (1/11/1950), σ. 5.

εκρήξεις θυμού και να ξεσπά σε σύζυγο και οικιακή βοηθό.¹⁸⁸ Σε επόμενο τεύχος η Τσιμικάλη καταπιάνεται με τη γυναίκα «πνεύμα αντιλογίας».¹⁸⁹ Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η «φαγού»,¹⁹⁰ μια κοπέλα που δεν την ενδιαφέρουν «τα φορέματα και τα λούσα» αλλά μόνο το φαγητό. Η πεθερόπληκτη¹⁹¹ περιγράφεται μάλλον ως εμμονική με την πεθερά της και φλύαρη και αλλού η μοντέρνα¹⁹² δέσμια της μόδας και της εμφάνισης της. Η πένα της Τσιμικάλη ασχολείται με τα γυναικεία στερεότυπα καυτηριάζοντας τα «γυναικεία» ελαττώματα με γλαφυρό και συχνά εύθυμο ύφος.

Μέσα από τις σελίδες του περιοδικού φαίνονται οι αντιλήψεις των δημοσιογράφων και των συνεργατών του περιοδικού για τη θηλυκότητα αλλά και για την ανδρικότητα της εποχής. Συχνά διαβάζοντας για γυναίκες είναι παρόν το ανδρικό βλέμμα, που άλλοτε θαυμάζει, άλλοτε εγκρίνει ή και αποδοκιμάζει τις γυναικείες επιλογές. Το περιοδικό ενώ είναι ένα ανάγνωσμα που απευθύνεται στις γυναίκες δεν αγνοεί το ανδρικό φύλο και προσφέρει εναλλακτικές ανδρικές όψεις. Ο άνδρας που περιποιείται τον εαυτό του, ο άνδρας-παιδί που μοιάζει να μην ωριμάζει αλλά και ο «σατράπης» που χρησιμοποιεί τις γυναίκες. Στα άρθρα του περιοδικού αποτυπώνεται ο άνδρας που «παίζει» με τα γυναικεία συναισθήματα και ταλαιπωρεί τις νέες, αλλά παράλληλα υπάρχει και ο νεαρός γόης του Χόλλυγουντ που πιστεύει στο γάμο και στη μοναδική γυναίκα. Αυτός μάλλον είναι ο πρίγκηπας του παραμυθιού...

¹⁸⁸ Π. Τσιμικάλη, «Γυναικείοι τύποι, Η στριμμένη», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 20, (1/11/1950), σ. 5.

¹⁸⁹ Π. Τσιμικάλη, «Γυναικείοι τύποι, Πνεύμα αντιλογίας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 21, (15/11/1950), σ. 5. «Η παντογνώστρια», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 22, (29/11/1950), σ. 5.

¹⁹⁰ Π. Τσιμικάλη, «Γυναικείοι τύποι, Η φαγού», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 19, (18/10/1950), σ. 5.

¹⁹¹ Π. Τσιμικάλη, «Γυναικείοι τύποι, Η πεθερόπληκτη», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 23, (13/12/1950), σ. 4.

¹⁹² Π. Τσιμικάλη, «Γυναικείοι τύποι, Η μοντέρνα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 24, (27/12/1950), σ. 4.

Κεφάλαιο 4

«Έχει τα μέσα της ζωής;» Γυναικείες φιγούρες στον εργασιακό χώρο

Η κινηματική διεκδίκηση της γυναικείας χειραφέτησης ξεκίνησε τον 19^ο αιώνα με την διάκριση του κοινωνικού χώρου σε ιδιωτικό και δημόσιο. Οι φεμινίστριες εκείνης της εποχής δεν απορρίπτουν τον καθορισμένο ρόλο τους στην οικιακή σφαίρα αλλά αναζητούν περισσότερη μόρφωση και εφόδια. Με την έξοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας κατά τον 20^ο αιώνα¹⁹³ οι φεμινίστριες αρχίζουν να απαιτούν θεσμοθετημένη πια ισότητα με τους άνδρες συζύγους και συναδέλφους τους.¹⁹⁴

Όπως σημειώνει η Έφη Αβδελά οι κοινωνικοί και οικονομικοί μετασχηματισμοί που πραγματοποιούνται στην χώρα μας από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα έως και το 1950 οδήγησαν στη διαφοροποίηση της θέσης της γυναίκας η οποία έπρεπε να συμπεριλάβει και την Ελληνίδα εργαζόμενη που είχε πια κάνει την είσοδο της στον εργασιακό χώρο¹⁹⁵. Η Σιμόν ντε Μπωβουάρ το 1949 εκτιμά πως η εργασία βοήθησε τη γυναίκα να αυτονομηθεί πραγματικά.¹⁹⁶

Από σχετική μελέτη για την ελληνική περίπτωση προτείνεται η διαπίστωση πως οι κοπέλες που ανήκουν σε υψηλά κοινωνικά στρώματα και διέθεταν προίκα γλίστωναν με κάποιο τρόπο την υποχρέωση να εργάζονται εκτός σπιτιού μετά τον γάμο τους, καθώς η ύπαρξη της προίκας αντιστάθμιζε το όποιο κέρδος θα προσέφερε ένας μισθός.¹⁹⁷ Η γυναικεία εργασία δεν θεωρούνταν κάτι το αποδεκτό ή και υπολογίσιμο, ενώ αντιθέτως η ανδρική εργασία ήταν ικανή

¹⁹³ M. Perrot, *Η εργασία των γυναικών στην Ευρώπη, 19ος-20ός αιώνας*, Επιστημονικό και Μορφωτικό Ίδρυμα Κυκλάδων, Ερμούπολη Σύρου 1988, σ. 9-15.

¹⁹⁴ Έ. Αβδελά, «Το αντιφατικό περιεχόμενο της κοινωνικής προστασίας: Η νομοθεσία για την εργασία των γυναικών στην βιομηχανία (19ος-20ός αιώνας)», *Ιστορικά*, 11, 1985, σ. 339-360. Ε. Παπαταξιάρχης, «Εισαγωγή. Από τη σκοπιά του φύλου: Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας» στο *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα, Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*, Ε. Παπαταξιάρχης, Θ. Παραδέλλης (επιμ.), Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σ. 14-15

¹⁹⁵ Έ. Αβδελά, *Δημόσιοι Υπάλληλοι Γένους Θηλυκού*, Αθήνα 1990, σ. 58.

¹⁹⁶ Σ. Μπωβουάρ, ό.π., σ. 732.

¹⁹⁷ Ν. Σκουτέρη Διδασκάλου, *Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα*, Αθήνα 1991, σ. 252-253.

να ικανοποιήσει όλες τις ανάγκες της οικογένειας (διατροφή, σπουδές, γάμος θηλυκών τέκνων).¹⁹⁸ Οι γυναίκες συνήθως εργάζονται από ανάγκη και έως τη στιγμή του γάμου.¹⁹⁹

Η εργασία αλλάζει τη ζωή της γυναίκας και οι τοπικές, μικρές κοινωνίες αντιδρούν στα νέα δεδομένα.²⁰⁰ Στην περιοχή της Αττικής οι κοπέλες από τα Μέγαρα όταν ξεκίνησαν εργάζονται ως εργάτριες στο εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας της περιοχής θεωρήθηκαν αρχικά ανήθικες από τον κοινωνικό τους περίγυρο, έπειτα όμως καθώς σιγά σιγά έγινε κατανοητό πως μπορούσαν πια με τον μισθό τους να συγκεντρώσουν τα απαιτούμενα χρήματα για την προίκα τους οι αγκυλώσεις εξομαλύνθηκαν και η τοπική κοινωνία αποδέχθηκε την μικρή τους επανάσταση.²⁰¹ Η αλλαγή λοιπόν φθάνει, αλλά χρειάζεται η γυναίκα να πληρώσει το τίμημα ενισχύοντας τον παραδοσιακό θεσμό της προίκας που δεν είναι ακόμη έτοιμος να καταρρεύσει.

Η πνευματική καλλιέργεια της γυναίκας απασχολεί συχνά το περιοδικό. Συλλογικότητες όπως η «Λέσχη του εργαζόμενου κοριτσιού»²⁰² παρουσιάζονται ως χώροι κοινωνικοποίησης, αναψυχής αλλά και εκμάθησης κάποιων επαγγελματικών δεξιοτήτων. Τα κορίτσια στο συγκεκριμένο χώρο μαθαίνουν κοπτική, ραπτική, ξένες γλώσσες και ψυχαγωγούνται σε κατασκηνώσεις, κοινωνικοποιούνται μέσω της λέσχης και διδάσκονται δεξιότητες.

Στην Οικοκυρική Σχολή της Ένωσης Ελληνίδων οι κοπέλες μαθαίνουν κοπτική-ραπτική και μπορούν να γίνουν μοδίστρες ή δασκάλες σε σχολές οικοκυρικής. Οι απόφοιτες συνδυάζουν κατάρτιση με «αδαμάντινο χαρακτήρα» και αφήνεται να εννοηθεί από το άρθρο ότι η σχολή ήταν μια διέξοδος για τις φτωχές κοπέλες που έχουν ανάγκη να εργασθούν. Τέτοιες σχολές αποτελούσαν όμως λύση και για τις γυναίκες που απλά ήθελαν να γίνουν καλές νοικοκυρές και

¹⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 252.

¹⁹⁹ Ε. Α. Δελβερούδη, *ό.π.*, σ. 329.

²⁰⁰ Ι. Λαμπίρη Δημάκη, *ό.π.*, σ. 190.

²⁰¹ Ι. Λαμπίρη Δημάκη, *ό.π.*, σ. 190.

²⁰² Ν. Μάτσας, «Η Λέσχη του εργαζόμενου κοριτσιού», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 17, (21/09/1950).

μητέρες.²⁰³ Ο σωστός χαρακτήρας και η άψογη συμπεριφορά φαίνεται να έχει βαρύνουσα σημασία για τις μαθήτριες της. Ο στόχος της σχολής είναι να διαμορφωθούν «καταρτισμένες» αλλά «...προπαντός σεμνές και ανώτερες Ελληνίδες...», εκτός από τον χαρακτήρα τους θα πρέπει να παρουσιάζουν και ανάλογη εμφάνιση, «Το παρουσιαστικό των κοριτσιών είναι σεμνό και η στάσι τους απέναντι των περαστικών κοσμία».²⁰⁴

Τα επαγγέλματα αυτά, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, δεν χρειάζονται χάρη και θηλυκότητα αλλά σεμνότητα και κοσμιότητα. Είναι το περιβάλλον της συγκεκριμένης σχολής τέτοιου επιπέδου ή πρόκειται για χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε συγκεκριμένα επαγγέλματα όπως της μοδίστρας ή της διδασκάλισσας και στις ιδιότητες της νοικοκυράς, συζύγου και μητέρας;

Ο τίτλος του «Για το κορίτσι σας τι επάγγελμα θα διαλέξετε;» φανερώνει ότι ο συγγραφέας θεωρεί την επιλογή για το επάγγελμα που θα επιλέξει ένα κορίτσι μια απόφαση των κηδεμόνων. Φαίνεται πως το άρθρο απευθύνεται σε οικογένειες που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να σπουδάσουν τις κόρες τους και αγωνιούν καθώς υπάρχει προφανώς ανάγκη να βρεθεί ένα κατάλληλο «γυναικείο» επάγγελμα έτσι ώστε το κορίτσι να μπορεί και να είναι κοντά στην μελλοντική της οικογένεια (ανατροφή παιδιών) αλλά φαίνεται επιπλέον πως συνεχίζει να εργάζεται και να προσφέρει το απαραίτητο συμπλήρωμα στο εισόδημα του συζύγου μετά το γάμο. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς πως οι οικογένειες που αναζητούν το κατάλληλο επάγγελμα για το κορίτσι τους δεν έχουν ίσως την οικονομική άνεση να προσφέρουν προίκα για τον ενδεχόμενο γάμο της νέας;

Στο άρθρο αναφέρονται ενδεικτικά αρκετά επαγγέλματα όπως διακοσμήτρια παιχνιδιών, πλέκτρια, κοσμηματοποιός, μοδίστρα, φωτογράφος αλλά και «ειδικότητα καλλονής» κ.α. ενώ το

²⁰³ Α. Μαρμαρινός, «Οι αυριανές νοικοκυρές», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 21, (15/11/1950), σ. 14-15.

²⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 14-15.

περιοδικό έχει να προτείνει τη φοίτηση σε δύο επαγγελματικές σχολές τη Σεβαστοπούλαιο Επαγγελματική Σχολή και την Οικοκυρική Σχολή της Ενώσεως Ελληνίδων «Καλλιρόη Παρρέν». Στην πρώτη σχολή οι κοπέλες λαμβάνουν γενική επαγγελματική κατάρτιση, ενώ στη δεύτερη ασχολούνται με κέντημα, ράψιμο, ελεύθερο σχέδιο και διακοσμητική. Τα κορίτσια έτσι θα μπορούν να δουλέψουν από το σπίτι, καθώς μεταξύ άλλων αναφέρονται τα εξής επαγγέλματα: διακοσμήτρια καρτ ποστάλ, κατασκευάστρια φτερών, λουλουδιών και ψεύτικων φρούτων, επιδιορθώτρια ρολογιών, κοσμηματοποιός και άλλα.²⁰⁵

Σε σχετική μελέτη για τις κωμωδίες του ελληνικού κινηματογράφου της εποχής προκύπτει ότι οι επιλογές των κοριτσιών που παρουσιάζονταν στη μεγάλη οθόνη ήταν περιορισμένες, «Τα γυναικεία επαγγέλματα έχουν σχέση με τη μόδα-μοδίστρες, καπελούδες, αργότερα μανεκέν· το γραφείο-δακτυλογράφοι, τηλεφωνήτριες· το εμπόριο-πωλήτριες σε καταστήματα γυναικείων ειδών· τέλος τον καλλιτεχνικό χώρο-τραγουδίστριες, χορεύτριες, ηθοποιοί στο θέατρο και αργότερα στον κινηματογράφο.»²⁰⁶.

Η είσοδος στον κόσμο της εργασίας για τις γυναίκες δεν αφορά το σύνολο των επαγγεμάτων, αλλά μια ομάδα εκείνων που θεωρούνται κατάλληλα από τον αρθρογράφο, οι κοπέλες που θα εργάζονταν δεν μπορούσαν να υπερβούν τα στεγανά του φύλου τους και να προχωρήσουν σε ανδρικές επιλογές επαγγεμάτων. Η επιλογή επαγγέλματος για τις κοπέλες φιλτράρεται από έμφυλους περιορισμούς που διαμορφώνουν ένα κανονιστικό πλαίσιο. Το περιοδικό εδώ δεν συμπεριλαμβάνει στις προτάσεις προς γονείς τη λύση της οικιακής εργασίας και το επάγγελμα της υπηρέτριας, μια αρκετά διαδεδομένη πρακτική για τα φτωχά κορίτσια της εποχής, όπως έχει επισημάνει η Π. Χαντζαρούλα. Το επάγγελμα της υπηρέτριας έφερε κάποιου είδους κοινωνικό στίγμα για την ελληνική κοινωνία ενώ οι υπηρέτριες θεωρούνταν συχνά

²⁰⁵ «Για το κορίτσι σας τι επάγγελμα θα διαλέξετε;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 9, (1/06/1950), σ. 82.

²⁰⁶ Ε. Α. Δελβερούδη, ό.π., Αθήνα 2004, σ. 330.

γυναίκες χαλαρής ηθικής και η εργατική τους δύναμη πηγή εκμετάλλευσης για την οικογένεια τους.²⁰⁷ Να υποθέσει κανείς πως το περιοδικό αποφεύγει να προτείνει στους αναγνώστες το επάγγελμα αυτό για τους παραπάνω λόγους; Παρ' όλ' αυτά οι υπηρέτριες είναι παρούσες στα άρθρα που αφορούν το νοικοκυριό ή και τις σχέσεις εργοδότριας και υπηρέτριας.

Επιστρέφοντας στα συνήθη επαγγέλματα και τις σταδιοδρομίες που προτείνονται για τις γυναίκες προκύπτει από σχετική βιβλιογραφία ότι τα επαγγέλματα που επέλεξαν οι γυναίκες είχαν συνήθως βοηθητικό χαρακτήρα και ήταν θέσεις που θα απέφευγε ένας άνδρας.²⁰⁸ Η γραμματέας δακτυλογράφος ήταν ένα επάγγελμα βοηθητικό το οποίο ταυτίστηκε με το γυναικείο φύλο. Στο περιοδικό μια δακτυλογράφος μέσω του αρθρογράφου ζητά από τον προϊστάμενο της να βελτιώσει τη συμπεριφορά του εκφράζοντας μεταξύ άλλων την αγανάκτηση της για την αγένεια του, τις υπερβολικές απαιτήσεις, την καταστρατήγηση του ωραρίου της. Ο αρθρογράφος παίρνει το μέρος της κοπέλας και διεκδικεί για λογαριασμό της γιατί εκείνη δεν μπορεί να μιλήσει.²⁰⁹ Να υποτεθεί ότι φοβάται για την θέση της, ότι δεν έχει τρόπο να εισακουστεί; Το άρθρο συνοδεύεται από μικρά σκίτσα μάλλον κωμικού ύφους.

Το περιοδικό μέσα από τα άρθρα του προβάλλει απόψεις της συντακτικής ομάδας και των συνεργατών για τα ζητήματα που προκύπτουν από την ένταξη της γυναίκας στον εργασιακό χώρο. Σχετικό άρθρο του Νέστορα Μάτσα φιλοξενεί συνέντευξη της γνωστής δημοσιογράφου Ελένης Βλάχου²¹⁰ που δίνει απαντήσεις στο ερώτημα εάν η εργασία «φθείρει» τη γυναίκα. Η

²⁰⁷ Π. Χαντζαρούλα, «Εμφυλες σχέσεις και αντιλήψεις για τη σεξουαλικότητα», στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης / Ένη Ολυμπίτου / Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20ό αιώνα*, Θεμέλιο, Αθήνα 2010, σ. 265-273.

²⁰⁸ Ε. Αβδελά, ό.π., σ. 35-48.

²⁰⁹ «-Κύριοι προϊστάμενοι: Λυπηθήτε τις δακτυλογράφους σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 15, (1/09/1950), σ. 4.

²¹⁰ Τ. Λαμπρίας, «Βλάχου Λούνδρα, Ελένη», (λήμμα), *Η Ελένη Βλάχου Λούνδρα* (Αθήνα 1912- 1995), η «μεγάλη κυρία του Ελληνικού Τύπου» υπήρξε δημοσιογράφος και εκδότης με μεγάλη επιρροή στην μετεμφυλιακή πολιτική σκηνή. Το 1950 εκδίδει και διευθύνει το περιοδικό *Εκλογή* ενώ το 1951 αναλαμβάνει μετά το θάνατο του πατέρα της την εφημερίδα *Καθημερινή*. Επιδεικνύει πλούσια εκδοτική

Ε.Β. απαντά πως αρκετές γυναίκες αναγκάζονται να εργαστούν για βιοποριστικούς λόγους κάνοντας δουλειές αρκετά κοπιαστικές χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και οι γυναίκες που μένουν στο σπίτι με την οικογένεια τους προσφέρουν λιγότερα. Οι γυναίκες εργαζόμενες, υποστηρίζει η Ε.Β δεν κινδυνεύουν από την φθορά της εργασίας αρκεί να μην παραμελούν τον εαυτό τους.

Η δημοσιογράφος συνεχίζει μιλώντας για τις γυναίκες που δεν προσφέρουν τίποτα στην κοινωνία και τα περιμένουν όλα από τους άλλους ισχυριζόμενη ότι πλέον αυτό το «είδος» πρέπει να εκλείψει. Σε ερώτηση του αρθρογράφου για το εάν υπάρχει σύνδεση διαζυγίου και εργαζόμενης γυναίκας η Ε. Β απαντά αρνητικά λέγοντας πως στην Αμερική που τα ποσοστά διαζυγίων είναι υψηλά οι Αμερικανίδες εργάζονται όσο είναι ανύπανδρες και κατόπιν του γάμου εγκαταλείπουν την εργασία για χάρη της οικογένειας. Το άρθρο καταλήγει με το συμπέρασμα πως η εργασία δεν μπορεί να ζημιώσει μια γυναίκα που μπορεί και παραμένει γυναίκα ακόμη και όταν εργάζεται.²¹¹

Φαίνεται λοιπόν ότι το περιοδικό επιλέγει να φιλοξενήσει στις σελίδες του μια επιτυχημένη γυναίκα δημοσιογράφο που απορρίπτει την εικόνα της άεργης γυναίκας, σχολιάζοντας μάλλον αρνητικά : «Μια τάξις μόνο δεν συγχωρείται...Οι γυναίκες που δεν κάνουν τίποτα! Η γυναίκα είναι «ζώον χρήσιμον» είτε στο σπίτι ή έξω από αυτό.», και λίγο αργότερα: «οι γυναίκες αυτές είναι ένα είδος ‘ντεμοντέ’». Η γυναίκα πρέπει να εργάζεται αδιάφορο που. Όπως θέλει και όπου θέλει.».

δραστηριότητα έως το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου του 1967 όταν αποφασίζει να διακόψει την κυκλοφορία των εντύπων της. Συλλαμβάνεται από το καθεστώς αλλά διαφεύγει στο εξωτερικό, έπειτα από την Μεταπολίτευση επανέρχεται στην έκδοση της *Καθημερινής* (15/09/1974). Το αμερικανικό περιοδικό *TIME* την αποκάλεσε «ανεξάρτητη συντηρητική» ως προς την πολιτική της ταυτότητα, ένας χαρακτηρισμός που την έβρισκε σύμφωνη. *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, τ. 2, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1983-1988, σ. 322-323.

²¹¹ Νέστορας Μάτσας, «Ένα σοβαρό γυναικείο πρόβλημα: Φθείρει η εργασία τη γυναίκα;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 9, (1/06/1950), σ. 8.

Η Αλέκα Μαντζουλίνου η «πρώτη γυναίκα δημοτική σύμβουλος», που φιλοξενείται στο άρθρο συνέχεια του επόμενου τεύχους, ισχυρίζεται ότι «η ανδροπρεπής γυναίκα που εμφανίστηκε μετά τον πρώτο πόλεμο» έχει δώσει τη θέση της στη γυναίκα που προσέχει την εμφάνιση της και δηλώνει πως η εργαζόμενη μπορεί να καλύπτει και τις ανάγκες της οικογένειας παράλληλα με τις εργασιακές της υποχρεώσεις. Παρόμοιες απόψεις εκφέρει και η Άλκη Θρύλος²¹² που ισχυρίζεται ότι η εργασία «ανυψώνει τη γυναίκα»²¹³.

Σε εκτενές δισέλιδο αφιέρωμα γίνεται λόγος για τη γυναίκα ιπτάμενη συνοδό, ένα επάγγελμα που περιγράφεται ως «μοντέρνο», «τολμηρό» και μια «κατάκτησι της εργαζόμενης γυναίκας». Το επάγγελμα της ιπτάμενης συνοδού είναι μεν «ωραίο» αλλά και εξαιρετικά «δύσκολο» και αρμόζει σε νέες κοπέλες.²¹⁴ Οι ιπτάμενες απασχολούνται στις δύο ελληνικές αεροπορικές εταιρείες την ΕΛΛ.Α.Σ και την Τ.Α.Ε²¹⁵ είναι ευπαρουσίαστες και υποδέχονται τους επιβάτες φορώντας ένα «χαριτωμένο καπελλάκι στο κεφάλι». Ο κυβερνήτης που ερωτάται σχετικά, απαντά: «- Δουλεύουν σκληρά τα κορίτσια μας...απορώ πώς αντέχουν» από τα λόγια του καταλαβαίνουμε πως βλέπει τις κοπέλες με συγκατάβαση και συμπάθεια αναγνωρίζοντας τη σκληρή τους εργασία. Χρησιμοποιεί τη λέξη «κορίτσια», επιλογή που παραπέμπει σε αθώα, νεαρή γυναίκα που ίσως είναι μεν δυνατή αλλά χρειάζεται και προστασία.

²¹² Κ. Γεωργουσόπουλος, «Θρύλος, Άλκης» (λήμμα), Πρόκειται για την Ελένη Ουράνη (Αθήνα 1896-1971), σύζυγο του ποιητή Κώστα Ουράνη. Η Ελένη Ουράνη χρησιμοποιούσε το ανδρικό ψευδώνυμο Άλκης Θρύλος και υπήρξε λογοτέχνης και κριτικός θεάτρου με ιδιαίτερο προσωπικό ύφος και σημαντική παρουσία στον Τύπο (εφημερίδα Ακρόπολι του Γαβριηλίδη, περιοδικό Νέα Εστία κα), Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, τ. 4, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1982-1988.

²¹³ Νέστορας Μάτσας, «Ένα σοβαρό γυναικείο πρόβλημα: Φθείρει η εργασία τη γυναίκα;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 10, (15/06/1950), σ. 17.

²¹⁴ Βέτα Νιάτη «Ιπτάμενη συνοδός», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 14, (16/08/1950), σ. 22-23.

²¹⁵ Πρόκειται για την εταιρεία «Τεχνικά και Αεροπορικά Εκμεταλλεύσεις», έτος ίδρυσης το 1935 και την εταιρεία «Ελληνικά Αεροπορικά Συγκοινωνία (ΕΛΛ.Α.Σ), έτος ίδρυσης το 1947. Βλέπε σχετικά στο Ι. Θεολόγης, *Ιστορία της Ελληνικής Πολιτικής Αεροπορίας*, 1930-1956, Αθήνα 1956.

Οι αεροσυνοδοί μπορεί μεν να υπήρξαν πρωτοπόρες²¹⁶ για τα ελληνικά δεδομένα της εποχής στην επιλογή επαγγέλματος, αλλά θα αργήσουν να διεκδικήσουν το πηδάλιο του αεροπλάνου και να έλθουν σε ανταγωνισμό με τους άνδρες συναδέλφους τους που είναι υπεύθυνοι για την πλοήγηση του αεροσκάφους, κάτι που όπως καταλαβαίνουμε δεν είναι μια δουλειά για «κορίτσια» ακόμα στην Ελλάδα του 1950.

Παρουσιάζεται ένα επάγγελμα που μάλλον είναι καινούριο για τις Ελληνίδες και η Ελληνίδα ιπτάμενη είναι μεν κομψή αλλά και σκληρά εργαζόμενη σε έναν απαιτητικό εργασιακό χώρο. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι μέσω του περιοδικού ίσως προετοιμάζεται η αναγνώστρια να ασχοληθεί με ένα ασυνήθιστο για τα ελληνικά δεδομένα επάγγελμα όπως της αεροσυνοδού που όμως είναι κατάλληλο για τις γυναίκες καθώς από τη φύση τους είναι καλές στο να φροντίζουν τους άλλους. Ανάλογες απόψεις διαφαίνονται και σε αφιέρωμα για τις νοσηλεύτριες όπου σημειώνεται χαρακτηριστικά: «Η αδελφή νοσοκόμος σαν πραγματική μητέρα φροντίζει να μεταδώσει το κουράγιο και την υγεία. Οι πιο ευγενικές αρετές της γυναίκας. Η συμπόνια και η αγάπη...εκδηλώνονται κατά την άσκηση του επαγγέλματός της».²¹⁷

Αρκετά χρόνια αργότερα η ιστορικός Τζόουν Σκότ θα επισημάνει ότι με το να ισχυριστεί κανείς ότι οι γυναίκες είναι λόγω φύλου ικανές για κάποια επαγγέλματα²¹⁸ αποδίδει στη φύση κάτι που διαμορφώνει η εκάστοτε κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα.²¹⁹ Βέβαια για ένα περιοδικό του 1950 ίσως οι προτάσεις επαγγελματικής αποκατάστασης σε καινούρια για την ελληνική πραγματικότητα επαγγέλματα ήταν φρέσκες ιδέες. Πολλές πραγματικότητες του

²¹⁶ Να σημειωθεί ότι στο συγκεκριμένο άρθρο αναφέρονται οι εργαζόμενες ονομαστικά.

²¹⁷ Α. Μαρμαρινός, «Αι αδελφαί νοσοκόμοι: Ένα κατ' εξοχήν κοινωνικό επάγγελμα που προσφέρει στον άνθρωπο», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 18, (4/10/1950), σ. 6-7, σ. 66.

²¹⁸ Η Τ. Σκοτ αναφέρεται συγκεκριμένα στα επαγγέλματα φροντίδας αλλά και στους συλλογικούς τρόπους εργασίας.

²¹⁹ Τ. Σκοτ, «Αποδομώντας το δίλημμα “Ισότητα ή διαφορά”», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Αθήνα 2006, σ. 161

εργασιακού χώρου μετασχηματίζονται με το χρόνο, σήμερα ο όρος «αεροσυνοδός» έχει αντικατασταθεί από το «ιπτάμενος φροντιστής» και ως επάγγελμα συμπεριλαμβάνει πλέον και τα δύο φύλα, το ίδιο συμβαίνει άλλωστε και με τους νοσηλευτές.

Επιστρέφοντας στις επαγγελματικές επιλογές των γυναικών επισημαίνονται συμβουλές από το περιοδικό προς την «φιλόδοξη» που επιθυμεί να σταδιοδρομήσει και να γίνει μια καλή επαγγελματίας. Τα επαγγέλματα που προτείνονται για τις περισσότερες κοινωνικές κοπέλες είναι αυτά της δημοσιογράφου της νοσοκόμας ή της ηθοποιού, οι πιο συνεσταλμένες προτείνεται να ακολουθήσουν το επάγγελμα της παιδαγωγού, της παιδιάτρου ή της γραμματέως, καθώς η υπάλληλος μπορεί κάποτε να γίνει «η δύναμις πίσω από το θρόνο».²²⁰ Η καθαριότητα, η ευγένεια αλλά και η χάρι είναι τα βασικά στοιχεία μιας σωστής υπαλλήλου. Η γυναικεία διαίσθηση θα βοηθήσει στη συναναστροφή με τον άνδρα προϊστάμενο και η εργαζόμενη θα πρέπει να είναι πρόθυμη να εργασθεί πέραν του ωραρίου της για να μπορέσει να προαχθεί.²²¹ Φαίνεται πως το περιοδικό προτείνει την επιλογή επαγγέλματος με βάσει τον χαρακτήρα και την ιδιοσυγκρασία της γυναίκας και μάλιστα της προτείνει να ξεκινήσει τη σταδιοδρομία της νέα για να έχει χρόνο να τελειοποιηθεί. Μήπως εδώ ο αρθρογράφος αναφέρεται στη γυναίκα καριέρας;

Τα ξένα πρότυπα εργαζόμενων γυναικών προβάλλονται μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Συγκεκριμένα γίνεται λόγος για τις Αμερικανίδες που διαπρέπουν στον χώρο της δημοσιογραφίας και αναλαμβάνουν ακόμα και διευθυντικές θέσεις.²²² Τα εμπόδια φαίνεται πως ήταν εφικτό να υπερκεραστούν από κάποιες Αμερικανίδες στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού και οι γυναίκες να υπερβούν τα επαγγελματικά στεγανά και να αναλάβουν ακόμα και θέσεις ευθύνης σε παραδοσιακά «ανδροκρατούμενους» χώρους.

²²⁰ Αν. Μίλτον, «Το επάγγελμα για μία νέα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 15, (1/09/1950), σ. 7.

²²¹ Στο ίδιο, σ.7.

²²² «Γυναίκες Δημοσιογράφοι», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 8, (15/05/1950), σ. 32.

Η εξέλιξη για τις Αμερικανίδες εργαζόμενες περιγράφεται κάπως διαφορετική από τους ιστορικούς που ερευνώντας συνολικά τη ψυχροπολεμική δεκαετία του 1950 στις ΗΠΑ επισημαίνουν τη στροφή του γυναικείου φύλου στην αποκλειστική ενασχόληση με την οικογένεια και το σπίτι, οι γυναίκες παραιτήθηκαν από τις φιλοδοξίες τους για επαγγελματική σταδιοδρομία και σπουδές και αφιερώθηκαν στην τεκνοποίηση, οι άνδρες αντίστοιχα ανέλαβαν τον ρόλο του «κουβαλητή», η στροφή αυτή αποδίδεται στην αγωνία να προταχθεί μια αρκετά δυναμική, ασφαλής κοινωνία απέναντι στον ιδεολογικό και στρατιωτικό αντίπαλο των ΗΠΑ, την ΕΣΣΔ.²²³ Στον αντίποδα, τα γυναικεία περιοδικά της νεαρής ΕΣΣΔ υπόσχονταν απελευθέρωση από τα οικιακά καθήκοντα στην εργαζόμενη γυναίκα μέσω των προνοιακών δομών (κρατικά εστιατόρια, παιδικοί σταθμοί), οι δομές αυτές όμως στελεχώθηκαν κυρίως από γυναίκες καθώς οι αντιλήψεις για την έμφυλη διάσταση του επαγγέλματος δεν ξεριζώνονται τόσο εύκολα.²²⁴

Εκτός από Αμερικανίδες δημοσιογράφους, παρουσιάζεται στις σελίδες του περιοδικού και η αποκλειστική συνέντευξη της κ. Τσέιμπερς, διευθύντριας της βρετανικής «VOGUE», μιας γυναίκας σε ηγετική θέση ενός πετυχημένου ευρωπαϊκού περιοδικού μόδας.²²⁵ Εδώ να υποθέσει κανείς ότι η συντακτική ομάδα του περιοδικού προσπαθεί να μεταφέρει έναν ευρωπαϊκό αέρα που θα εμπνεύσει τη γυναικεία φιλοδοξία να επεκταθεί και σε άλλους εργασιακούς χώρους; Οι προηγμένες δυτικές χώρες προσφέρουν πιο πολλές ευκαιρίες για τις γυναίκες;

Φαίνεται πως για το περιοδικό οι ανύπανδρες κοπέλες που είχαν ανάγκη εισοδήματος, είχαν αρκετές επαγγελματικές επιλογές. Τι συμβαίνει όμως με τις ήδη παντρεμένες ή με τις παντρεμένες μητέρες; Το ζήτημα δεν είναι απλό και υπάρχουν πολλοί παράγοντες που πρέπει να

²²³ Κ. Κατσάπης, *Ήχοι και απόηχοι Κοινωνική ιστορία του ροκ εντ ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956-1967*, Αθήνα 2007, σ. 211

²²⁴ L. Atwood, *Creating the New Soviet Woman, Women's Magazines as Engineers of Female Identity 1922-1953*, Palgrave Mc Millan, Νέα Υόρκη 1999, σ. 34.

²²⁵ «Η "Vogue" στας Αθήνας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 5, (1/04/1950), σ. 8.

ληφθούν υπ' όψη. Τα βασικά ερωτήματα που θέτει το περιοδικό σε σχετικό άρθρο²²⁶ είναι τα παρακάτω: «Η γυναίκα έχει παιδιά; Είναι μόνη της; Έχει βοηθό στο σπίτι; Έχει τα μέσα της ζωής;»

Σύμφωνα με το περιοδικό η γυναίκα κατά τη φύση της είναι γεννημένη για να γίνει μητέρα ο πολιτισμός όμως την έχει απομακρύνει από την αποκλειστική αυτή απασχόληση. Η εργαζόμενη, παντρεμένη γυναίκα θα δυσκολευτεί να φροντίζει το νοικοκυριό της, καθώς δεν θα επαρκεί ο χρόνος ακόμα και όταν θα τα καταφέρνει δεν θα είναι τόσο ευδιάθετη για να υποδεχθεί τον σύζυγο και τα παιδιά της. Ο άνδρας αναμένει τις φροντίδες της συζύγου του μετά τον γάμο και μια αδυναμία της άλλης πλευράς να ανταπεξέλθει λόγω εργασίας θα φέρει δυσαρέσκεια. «Ένα κακονοικοκυριό, φαγητά όχι περιποιημένα και σεββιρισμένα με καθυστέρηση είναι συχνά αιτία διαταράξεως της συζυγικής γαλήνης.». Όταν δεν υπάρχει ανάγκη η γυναίκα να εργαστεί και παρ' όλ' αυτά εκείνη επιλέγει να το κάνει, ο άνδρας δυστυχεί από την απουσία της συζύγου από το σπίτι και η γαλήνη ξεγλιστρά από το σπιτικό...

Το άρθρο συνεχίζει με αρνητικό σχόλιο για τις γυναίκες που ενώ δεν χρειάζεται να δουλέψουν προχωρούν στην επιλογή της εργασίας αντί του νοικοκυριού. «Ας μη διστάζουμε λοιπόν να παραδεχτούμε πως η γυναίκα που ζητάει μια απασχόληση αποκλειστικά και μόνο για να ξεφύγει τα ενοχλητικά καθήκοντα του νοικοκυριού ή για να εξοικονομήσει συμπληρωματικά οικονομικά μέσα, έχει άδικο να σκέπτεται έτσι.». Σύμφωνα με το κείμενο οι κοπέλες που εργάζονται για να αποφύγουν το νοικοκυριό ή για να κερδίσουν επιπλέον χρήματα που δεν τους είναι απολύτως απαραίτητα, σκέπτονται με λάθος τρόπο. Μόνο όταν είναι απόλυτη ανάγκη θα πρέπει οι γυναίκες να αφήνουν τον χώρο του σπιτιού, τότε θα πρέπει να στηρίζουν και αυτές το οικογενειακό εισόδημα αλλά μόνο τότε. Το όφελος είναι διπλό σε αυτή τη περίπτωση, με την

²²⁶ Μισέλ Προβάνς, «Πρέπει να εργάζεται η παντρεμένη γυναίκα;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 5, (1/04/1950) σ. 25.

εργασία εκτιμούν τον εαυτό τους αλλά και το χρήμα και επίσης τις εκτιμούν και οι άνδρες τους περισσότερο καθώς συνεισφέρουν με τη σειρά τους στον οικογενειακό προϋπολογισμό. Το άρθρο καταλήγει στο βασικό συμπέρασμα για το ζήτημα της εργασίας, «Σα συμπέρασμα, λοιπόν από όλα αυτά μπορούμε αδίστακτα να πούμε πως κάτω από συνθήκες ομαλές, ο ρόλος της γυναίκας είναι στο νοικοκυριό.»²²⁷

Οι οικονομικές δυσκολίες φαίνεται πως ωθούν την παντρεμένη γυναίκα εκτός σπιτιού και την αναγκάζουν να συμβιβαστεί με τα νέα δεδομένα και να αναλάβει άλλο ένα καθήκον δίπλα στα υπόλοιπα, την εργασία εκτός του οικιακού χώρου. Ενώ το περιοδικό αναγνωρίζει τον παραδοσιακό ρόλο της παντρεμένης γυναίκας και δεν βρίσκει κάτι επιλήψιμο στην παραμονή της γυναίκας στο σπίτι, δεν διστάζει να προχωρήσει στο συμβιβασμό που επιτάσσουν η οικονομία και η ανάγκη για επιβίωση. Σύμφωνα με τις σελίδες του περιοδικού θα πρέπει να γίνει προσεκτική επιλογή του επαγγέλματος ώστε να είναι συμβατό με τη θηλυκή υπόσταση της γυναίκας αλλά και με τον μελλοντικό ρόλο της μητέρας- συζύγου, καθώς υπάρχει πάντα ο κίνδυνος η επαγγελματική σταδιοδρομία να υπονομεύσει τη δημιουργία οικογένειας και την προσωπική ζωή της γυναίκας. Ίσως το ενδεχόμενο να αφοσιωθεί η κοπέλα εξ' ολοκλήρου στην εργασία της να μην αποτελούσε μια συχνή επιλογή για τις νέες της εποχής.

Τα αμερικανικά πρότυπα εργαζόμενων γυναικών που προβάλλει το περιοδικό είναι περιπτώσεις γυναικών που είτε ασχολούνται με ένα απαιτητικό επάγγελμα, είτε συνδυάζουν οικογένεια και επαγγελματικές υποχρεώσεις. Οι ξένες επιτυχημένες δημοσιογράφοι, ηθοποιοί που φιγουράρουν στο περιοδικό ίσως προκαλούσαν μαζί με τον θαυμασμό και ένα αίσθημα ζήλειας στην απλή αναγνώστρια. Η ηθοποιός του Χόλλυγουντ Μίρνα Λόου παρ' όλη την επιτυχία στον κινηματογράφο δηλώνει πως αγαπά την οικογενειακή ζωή και το νοικοκυριό.²²⁸

²²⁷ Στο ίδιο, σ. 25.

²²⁸ «Μια ιδανική νοικοκυρά Μύρνα Λόου», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 14, (16/08/1950), σ. 66.

Με αυτά τα λόγια η αναγνώστρια που διάγει ένα οικογενειακό βίο και ασχολείται με το σπίτι, ίσως βρίσκει κάποια κοινά σημεία επαφής με μια γυναίκα που είναι επιτυχημένη επαγγελματίας και βρίσκεται στα φώτα της δημοσιότητας.

Το περιοδικό κάνει αναφορά και στην αγρότισσα εξυμνώντας τον ρόλο της και τους κόπους που καταβάλλει για την επιβίωση, γίνεται διάκριση μεταξύ της ζωής στην πόλη και στην ύπαιθρο και στη σκληρή φύση της αγροτικής εργασίας σε σύγκριση με την ζωή της γυναίκας στην πόλη.²²⁹

Αναφορά σε μια τολμηρή επιλογή επαγγέλματος γίνεται και στο δισέλιδο αφιέρωμα²³⁰ στη γυναίκα που απασχολείται στη θάλασσα, στην «ψαράδισσα», αλλά και στη γυναίκα που διαθέτει ναυτικό φυλλάδιο²³¹ και απασχολείται στα «ποστάλια» των εξωτερικών γραμμών. Συγκεκριμένα αναφέρονται οι ειδικότητες: πλύντρια, θαλαμηπόλος, νοσοκόμα, ράπτρια, κομμώτρια και δόκιμος ασυρματιστής. Φαίνεται πως εκτός από τη δόκιμο ασυρματιστή που χρειάζεται ειδικευμένες γνώσεις, οι υπόλοιπες ειδικότητες δεν είναι ασυνήθιστες για μια γυναίκα και αφορούν τις ικανότητες φροντίδας που της αποδίδονται ως έμφυτες. Επιπλέον γίνεται κριτική για την απουσία γυναικείων οργανικών θέσεων στη ναυτιλία μιας χώρας με μεγάλη ναυτική παράδοση, καθώς η Ελλάδα στερούταν νομοθεσίας και θεσμικού πλαισίου κατάλληλου για να ενταχθεί η γυναίκα στο χώρο της ναυτιλίας και ο αρθρογράφος δεν διστάζει να ταχθεί ανοιχτά υπέρ της ισομισθίας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Ο Α. Μαρμαρινός ολοκληρώνει με τη διαπίστωση πως η γυναίκα δεν είναι πια αυτή που μένει πίσω να αναμένει τον ταξιδευτή, αλλά παίρνει και εκείνη μέρος στην περιπέτεια.

²²⁹ Σπηλ. Παπ, «Η έρευνα μας για την εργαζόμενη γυναίκα, Η Ελληνίδα αγρότισσα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 16, (6/09/1950), σ. 18-19, 66.

²³⁰ Α. Μαρμαρινός, «Τολμηρές Ελληνίδες που δουλεύουν στη θάλασσα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 20, (1/11/1950), σ. 12-13.

²³¹ Η γυναίκα θαλαμηπόλος είναι σύμφωνα με το άρθρο η μόνη Ελληνίδα που απολαμβάνει ίσο μισθό αλλά και ανάλογη εξέλιξη με τους άνδρες συναδέλφους της.

Η γυναίκα καλλιτέχνης συνδυάζεται με το όνομα της Ελένης Χατζηαργύρη,²³² μιας επιτυχημένης ηθοποιού «ρομαντικής» μεν αλλά και με «ανδρική λογική», που όμως πλάι στην καριέρα της «αγαπά το νοικοκυριό» αλλά δεν έχει την άνεση να φτιάξει ένα «χόμ»²³³ σύμφωνα με τα όνειρα της. Σύμφωνα με τον αρθρογράφο είναι αφοσιωμένη στο παιδί που απέκτησε από έναν «άτυχο, νεανικό γάμο»²³⁴ και στο θέατρο.

Η ηθοποιός μοιάζει να διαθέτει ανδρικά στοιχεία όπως λογική που σύμφωνα με τον συγγραφέα είναι μια αρετή που προσιδιάζει σε άνδρες. Να υποθέσει κανείς πως η λογική ως στοιχείο αρρενωπότητας ισορροπεί με τον ρομαντισμό της Χατζηαργύρη;

Το περιοδικό σε ειδικό αφιέρωμα παρουσιάζει την περίπτωση της επιστήμονος, καθηγήτριας Πανεπιστημίου αλλά και ακαδημαϊκού Αγγελικής Παναγιωτάτου. Η Αγγελική Παναγιωτάτου σύμφωνα με τις πληροφορίες του άρθρου δίνει μάχη να καθιερωθεί σε ένα ανδροκρατούμενο ελληνικό πανεπιστήμιο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στις προσπάθειες του πατέρα της για την ανώτατη μόρφωση της κόρης του που μάλιστα την ενθάρρυνε να ξεπεράσει τα ελληνικά σύνορα για να διακριθεί.²³⁵ Παρατηρείται μια πλευρά της πατρικότητας ασυνήθιστη για την εποχή των αναγνωστών, καθώς ο πατέρας εδώ δεν ενδιαφέρεται για την «αποκατάσταση» της κόρης του μέσω του γάμου αλλά αντιθέτως τη σπρώχνει στην ακαδημαϊκή σταδιοδρομία και μάλιστα στο εξωτερικό.

Μέσα από το προφίλ της Παναγιωτάτου παρουσιάζεται ένα διαφορετικό γυναικείο πρότυπο εκείνο της γυναίκας-επιστήμονος που σταδιοδρομεί σε έναν ανδροκρατούμενο χώρο για την εποχή της. Ως φοιτήτριες ιατρικής εκείνη και η αδελφή της αντιμετώπισαν ρατσιστική

²³² Απ. Ν. Μαγιανάρης, «Καλλιτεχνικά πορτραίτα Ελένη Χατζηαργύρη», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 23, (13/12/1950), σ. 42.

²³³ Κατά το αγγλικό «home».

²³⁴ Απ. Ν. Μαγιανάρης, «Καλλιτεχνικά πορτραίτα Ελένη Χατζηαργύρη», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 23, (13/12/1950), σ. 42.

²³⁵ «Πορτραίτα σύγχρονων εκλεκτών Ελληνίδων : Αγγελική Παναγιωτάτου», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 22, (29/11/1950), σ. 12, 65.

συμπεριφορά από τους άνδρες συναδέλφους τους που, σύμφωνα με το άρθρο, υποδέχονταν τις γυναίκες στο χώρο του Πανεπιστημίου οπλισμένοι: «Πώς όμως θα περνούσαν τις πόρτες του Πανεπιστημίου οι φοιτήτριες Ιατρικής, αδελφές Παναγιωτάτου και πως θα αντίκρυζαν οπλοφόρους φοιτητές και μπαστουνοφόρους;». Η λύση δόθηκε από την Σύγκλητο του Πανεπιστημίου που προστάτευε τις φοιτήτριες καθώς απ' ότι φαίνεται κινδύνευε η σωματική τους ακεραιότητα: «Η Σύγκλητος και οι καθηγητές παρείχαν προστασία στις θηλυκές σπουδάστριες από ενδεχόμενες βιαιοπραγίες. Τι είδους προστασία μπορούσαν να δώσουν από τα ποδοκροτήματα τις φωνές και τα γιουχαΐσματα, που ήταν συνήθη τότε και δίχως την ιερόσυλη παρουσία των φοιτητριών;».²³⁶ Εκτός από τις βιαιοπραγίες το κλίμα της Πανεπιστημιακής αίθουσας κρίνεται ούτως ή άλλως ακατάλληλο για μία γυναίκα η οποία χρειάζεται προστασία για να μπορέσει να παρίσταται στη διδασκαλία. Χάρη στο θάρρος και την υπομονή της η Παναγιωτάτου καταφέρνει να ολοκληρώσει τις σπουδές της και ο αρθρογράφος σημειώνει χαρακτηριστικά για τις τολμηρές εκείνες φοιτήτριες δείχνοντας εκτίμηση και θαυμασμό για το έργο τους: «Μεγάλη η τιμή, η αντοχή και η δόξα στις γυναίκες που κέρδισαν το ακάνθινο στέφανο του μαρτυρίου και της υπομονής.».²³⁷

Μια ακόμα περίπτωση γυναίκας με ασυνήθιστη για την εποχή της πορεία ζωής παρουσιάζεται σε άλλο τεύχος του περιοδικού. Το πρόσωπο του άρθρου εδώ είναι η Κατίνα Παπά από τη βόρειο Ήπειρο, μια γυναίκα που υπήρξε παιδαγωγός και επιστήμονας με ευρωπαϊκές σπουδές. Ο πατέρας της Παππά ασκούσε το επάγγελμα του δασκάλου και, σύμφωνα με το άρθρο, ακολούθησε το παράδειγμα της ζωής του και υπήρξε «...εικόνα και ομοίωση του πατέρα».²³⁸ Η Πάππα δεν περιορίστηκε μόνο στην Ελλάδα για να σπουδάσει: «Η δεσποινίς

²³⁶ Στο ίδιο, σ. 12.

²³⁷ Στο ίδιο, σ. 12.

²³⁸ Χ. Γ---ος, «Πορτραίτα σύγχρονων εκλεκτών Ελληνίδων : Κατίνα Παπά», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 21, (15/11/1950), σ. 32.

Παππά είχε πολλές φιλοδοξίες και πολλά όνειρα. Σπουδάζοντας είτε εδώ, στην πατρίδα της, είτε στο εξωτερικό με δικά της έξοδα ή με υποτροφίες του κράτους, υπήρχε πρόγραμμα να διδάξει μετεκπαιδευόμενους δημοδιδάσκαλους θεραπευτική, παιδαγωγική ή σε σχολές με ανώμαλα παιδιά.»²³⁹. Παρατηρεί κανείς εδώ ότι το περιοδικό παρουσιάζει μια γυναίκα με φιλοδοξίες και όνειρα για επαγγελματική καριέρα, μια γυναίκα η οποία είναι ικανή να χρηματοδοτεί τις σπουδές της. Με λίγα λόγια το άρθρο προβάλλει εδώ μια ανεξάρτητη γυναίκα επιστήμονα.

Το πορτραίτο μιας καλλιτέχνιδος σκιαγραφείται με γλαφυρό τρόπο σε άλλο τεύχος του περιοδικού. Πρόκειται για την περίπτωση της Βαρβάρας Κωνσταντοπούλου, η οποία παρουσιάζεται ως μια πολυτάλαντη ζωγράφος και καλλιτέχνης διεθνούς φήμης. Ο αρθρογράφος την παρομοιάζει με «θηλυκό Ηρακλή», και επιπλέον αναφέρει ότι από τη γέννηση της υπήρξε με «ανήσυχη» και «ανυπότακτη φύση» καθώς ο παππούς της ήταν ένας ανυπότακτος Κρητικός.²⁴⁰ Η ίδια αρεσκόταν στο να παίζει βιολί, να μελετά αλλά και να μεταφυτεύει δένδρα ή να ξεριζώνει πλατάνια με τα ίδια της τα χέρια «ρεζιλεύοντας συνεργεία ολόκληρα ξυλοκόπων». Σύμφωνα με το άρθρο το αίμα του ηρωικού παππού που έρρεε στις φλέβες της της έδινε όλη αυτή τη δύναμη.²⁴¹ Η Κωνσταντοπούλου περιγράφεται ως μια γυναίκα που φθάνει σε σημείο να «ρεζιλεύει» τους άνδρες λόγω σωματικής δύναμης και ενέργειας που για τον συγγραφέα θεωρούνται μάλλον ασυνήθιστα προσόντα για μια γυναίκα.

Το περιοδικό ασχολείται με γυναικείες φιγούρες που χάραξαν ιδιαίτερη πορεία ζωής ακολουθώντας την κλίση τους και επιδιώκοντας επαγγελματική σταδιοδρομία εντός αλλά και

²³⁹ Στο ίδιο, σ. 32.

²⁴⁰ Γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στο άρθρο για την καταγωγή της καλλιτέχνιδος : «Καταγωγή της η τραχειά και ανυπότακτη Κρήτη. Ο παππούς ο Βογιατζάκης Μαλανδρίνος, ήταν το ίνδαλμα των Κρητικών, ήταν ο πιο γενναίος στη Μεγαλόνησο, και το φόβητρο των Τούρκων. Δεν ένοιωσε ούτε και θέλησε να ξέρη τη λέξι υποταγή. Ωπλισμένος πάντα σαν αστακός ανάπνεε τον αέρα της ελευθερίας, γινόταν ο προστάτης των σκλαβωμένων συμπατριωτών του κι αντιμετώπιζε άφοβα τους Τούρκους.», Χ. Γ---ος, «Πορτραίτα σύγχρονων εκλεκτών Ελληνίδων : Βαρβάρα Κωνσταντοπούλου», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 20, (1/11/1950), σ. 32.

²⁴¹ Στο ίδιο, σ. 32.

εκτός χώρας. Η Χατζηαργύρη, η Παναγιωτάτου και η Παπά με έναν πατέρα που λειτούργησε ως πρότυπο ζωής και τέλος η Κωνσταντοπούλου έχουν κοινό τους στοιχείο η πετυχημένη και εξαιρετική σταδιοδρομία στο επάγγελμα που διάλεξαν. Ίσως τα θετικά αντρικά πρότυπα και κάποια στοιχεία ανδρικότητας να χρησιμοποιούνται εδώ για να αναδειχθεί ένας δυναμικός χαρακτήρας και μια πρωτοπόρα προσωπικότητα; Είναι ίσως τα παραπάνω το μυστικό για να διακριθεί η γυναίκα στον επαγγελματικό στίβο;

Το περιοδικό προσφέρει στην αναγνώστρια τεστ αυτοαξιολόγησης που αφορά τα εργασιακά της προσόντα. Ένα τεστ²⁴² που θα αποκαλύψει στην αναγνώστρια τις υπαλληλικές της ικανότητες είναι γεμάτο απλές, κατανοητές ερωτήσεις εστιάζουν στην συμπεριφορά αλλά και στην εμφάνιση μιας υπαλλήλου: «Κάνετε πως δουλεύετε εντατικά όταν οι προϊστάμενοί σας είναι παρόντες;», και αλλού «Φέρνετε βόλτα όλα τα γραφεία όταν βάζετε ένα καινούριο φόρεμα;». Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η εργατικότητα αλλά και η σοβαρότητα της υπαλλήλου είναι κάποια από τα προσόντα της «καλής» υπαλλήλου.

Γενικότερα, μέσα από την ανάγνωση των συγκεκριμένων άρθρων φαίνεται ότι ενώ η γυναίκα μπορεί να εργασθεί -και μάλιστα σε νέα επαγγέλματα συμβατά με την θηλυκή της υπόσταση και τις ικανότητες που πηγάζουν επίσης από αυτήν- η κοινωνική πραγματικότητα της υπενθυμίζει το συναισθηματικό κόστος που μπορεί να έχει η απόλυτη αφοσίωση στην επαγγελματική σταδιοδρομία. Το στοίχημα που πρέπει να κερδηθεί από τις γυναίκες είναι να μην αμελήσουν τα οικογενειακά τους καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του σπιτιού από τις οποίες δεν την απαλλάσσουν οι εργασιακές τις υποχρεώσεις. Η εργασία της παντρεμένης γυναίκας είναι ευπρόσδεκτη όταν έχει επικουρικό χαρακτήρα για τον οικογενειακό προϋπολογισμό, αλλά εάν αρχίσει να απειλεί τη σταθερότητα και την «γαλήνη» του σπιτιού τότε καλό θα ήταν να η

²⁴² «Είστε καλή υπάλληλος;», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 10, (15/06/1950), σ.49.

εργαζόμενη να υποχωρήσει και η νοικοκυρά-μητέρα-σύζυγος να ξανακερδίσει το χαμένο έδαφος.

Υπάρχουν όμως και κάποιες χαρισματικές προσωπικότητες που κάνουν διαφορετικές επιλογές. Οι γυναίκες αυτές μεταξύ των άλλων χαρακτηριστικών διαθέτουν στοιχεία που τότε αποδίδονταν σε άνδρες όπως η λογική και η δύναμη και σε άλλες περιπτώσεις έχουν επηρεαστεί από μια υποστηρικτική πατρική φιγούρα. Άλλες φαίνεται πως συνδυάζουν επάγγελμα με οικογένεια και νοικοκυριό. Διαβάζοντας τις σελίδες του περιοδικού οι αναγνώστες διακρίνουν τη σεμνή μαθήτρια της οικοκυρικής σχολής, την περιπετειώδη ναυτικό, την κομψή αεροσυνοδό, την εύπορη άεργη, τη σκληραγωγημένη αγρότισσα, αλλά και επώνυμες Ελληνίδες όπως η Ελένη Βλάχου. Η αναγνώστρια ξεφυλλίζει και βλέπει όλες τις διαφορετικές γυναικείες πραγματικότητες, ίσως κάποια περισσότερο τολμηρή παραδειγματιστεί από τις ζωές που ξεφεύγουν από τους άγραφους κανόνες της κανονικότητας για μια γυναίκα της δεκαετίας του 1950. Ένα περιοδικό με τη δύναμη του μέσου μοιάζει να προβάλλει την εργαζόμενη γυναίκα μέσα στα πλαίσια του χώρου και του χρόνου του. Ο έμφυλος διαχωρισμός στην εργασία είναι προφανής αλλά υπάρχουν στιγμές που περιπτώσεις γυναικών κάνουν τη διαφορά.

Κεφάλαιο 5

«Είσθε καλή νοικοκυρά;». Πολλαπλοί ρόλοι στη σφαίρα του οικιακού.

Ο τίτλος του περιοδικού *Η Γυναίκα και το σπίτι* ενημερώνει τον αναγνώστη για τη θεματολογία του εντύπου, θα ήταν εύκολο να υποθέσει κανείς ότι το περιοδικό θα ασχολείται με ζητήματα οικιακής οικονομίας τοποθετώντας τη γυναίκα στον οικιακό χώρο. Σύμφωνα με την ιστορικό Δήμητρα Βασιλειάδου η οριοθέτηση των δύο φύλων και η λειτουργία τους στην οικογενειακή σφαίρα διαμορφώθηκαν στην Ελλάδα τον προηγούμενο αιώνα. Ο βασικός ρόλος του άνδρα ήταν να παρέχει στην οικογένεια τα προς το ζην και η γυναίκα μεταξύ άλλων υποχρεώσεων θα όριζε τα του οίκου²⁴³ (συγκεκριμένα η ιστορικός χρησιμοποιεί τους όρους «κουβαλητής» και «νοικοκυρά»). Σύμφωνα με τη Λαδά το παράδειγμα των «χωριστών σφαιρών» είναι «ένα αντιθετικό και ιεραρχικό σύστημα που συγκροτείται από τον κυρίαρχο δημόσιο ανδρικό κόσμο της παραγωγής (η πόλη) και έναν υποδεέστερο ιδιωτικό γυναικείο κόσμο της αναπαραγωγής (το σπίτι). Η αφετηρία αυτής της ιδεολογίας που διαιρεί την πόλη από την αναπαραγωγή και τους άνδρες από τις γυναίκες είναι ταυτόχρονα πατριαρχική και καπιταλιστική».²⁴⁴ Όπως έχει προταθεί σε σχετική βιβλιογραφία²⁴⁵ η γυναίκα στις προηγμένες χώρες μοιάζει είναι εκείνος ο παράγων που διατηρεί την ηρεμία του οικιακού περιβάλλοντος και του ζευγαριού.

²⁴³ Δ. Βασιλειάδου, *Στον τροπικό της γραφής. Οικογενειακοί δεσμοί και συναισθήματα στην Αστική Ελλάδα, 1850-1930*, Gutenberg, Αθήνα 2018, σ. 111.

²⁴⁴ Α. Σ. Λαδά, «Φύλο και χώρος. Αρχικές προσεγγίσεις και νέα ερωτήματα» (σ. 147-168) στο Βενετία Καντσά, Βασιλική Μουτάφη, Ευθύμιος Παπαταξιάρχης (επιμ.), *Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010, σ. 152.

²⁴⁵ Σ. Δημητρίου, «Καταγωγή και διαπραγμάτευση της ασυμμετρίας των φύλων», σ. 59, στο Σωτήρης Δημητρίου κá (επιμ.), *Ανθρωπολογία των φύλων*, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα 2001, σ. 41-70.

Όπως σημειώνεται και στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας τα αμερικανικά γυναικεία περιοδικά της δεκαετίας του 1950 προσφέρουν αφιερώματα σχετικά με το νοικοκυριό («How to Manage your Household Chores», «Six ways to Make the Dinner Hour More Relaxing for your Husband») την ίδια τακτική ακολουθεί και το περιοδικό *Η Γυναίκα και το σπίτι*. Αφιερώνονται αρκετά άρθρα στη συντήρηση του οικιακού χώρου, αλλά και στη συμπεριφορά της γυναίκας μέσα στο χώρο του σπιτιού. Μέσα από τα κείμενα διαφαίνονται οι διάφοροι ρόλοι που αναλαμβάνουν οι γυναίκες αλλά και η υπόλοιπη οικογένεια στο σπίτι αλλά και στους χώρους που «εφάπτονται» του σπιτιού, όπως η αγορά και τα μαγαζιά. Από τη διεθνή βιβλιογραφία φαίνεται πως η ανεξαρτητοποίηση των νέων ζευγαριών από τις οικογένειες τους για την ζωή στην πόλη σε μια πολύ μακρινή χώρα όπως η Ιαπωνία δημιούργησε την ανάγκη για ένα περιοδικό για τις νέες νοικοκυρές που είχαν άγνοια για τα ζητήματα αυτά.²⁴⁶ Ίσως κάτι ανάλογο συνέβη και στην Ελλάδα και το περιοδικό *Η Γυναίκα και το σπίτι* η μετάβαση των νέων στην πόλη και η προσαρμογή τους στον νέο τρόπο ζωής ίσως χρειαζόταν έναν «οδηγό επιβίωσης».

Οι γυναίκες των μεσαίων στρωμάτων του 19ου αιώνα εργάζονταν σκληρά για τη συντήρηση του σπιτιού, των ανηλίκων και ανήμπορων της οικογένειας, επιπλέον ήταν υπεύθυνες και για το ράψιμο των ρούχων της οικογένειας. Παρά τα αρκετά σε αριθμό και απαιτητικά καθήκοντα η εργασία τους ήταν υποβαθμισμένη σε σχέση με του συζύγου.²⁴⁷ Μέσα από τα κείμενα του περιοδικού διαφαίνεται πως η φροντίδα του ρουχισμού της οικογένειας συνεχίζει να είναι στην ημερήσια διάταξη μιας νοικοκυράς την εποχή έκδοσης του περιοδικού. Οι δουλειές του νοικοκυριού σύμφωνα με το περιοδικό συμπεριλαμβάνουν το μαγείρεμα, τα

²⁴⁶ S. Frederic, *Turning Pages Reading and writing women's magazines in mid war Japan*, University of Hawaii Press, Χονολουλού 2006, σ. 96.

²⁴⁷ Ε. Βαρίκα, *Η εξέγερση των κυριών, Η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1987, σ. 42

διορθώματα στον ρουχισμό της οικογένειας, ξελεκιάσματα, αλλά και ψώνια στην αγορά με οικονομία χρόνου και χρήματος.²⁴⁸

Οι γυναίκες της εποχής, σύμφωνα με το άρθρο πρέπει να διατηρούν καλές σχέσεις με τους επιχειρηματίες της γειτονιάς προκειμένου να εξασφαλίζουν την καλύτερη ποιότητα πρώτων υλών για την προετοιμασία των οικογενειακών γευμάτων. Επιπλέον, αφιέρωναν αρκετό χρόνο από την καθημερινότητα τους για τα διορθώματα των ρούχων όλης της οικογένειας αλλά και τους λεκέδες²⁴⁹. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς πως τα «ξελεκιάσματα» και τα διορθώματα από τα χέρια της νοικοκυράς θα εξοικονομούσαν χρήματα που σε άλλη περίπτωση ίσως ξοδεύονταν σε μια καινούρια αγορά ή σε αμοιβή μοδίστρας. Η Σιμόν ντε Μπωβουάρ σημειώνει σχετικά πως η νοικοκυρά προσπαθεί να πετύχει καλύτερες τιμές στα ψώνια της γιατί κατά βάθος θέλει να κερδίσει τη μάχη μεταξύ έμπορου και πελάτισσας και μόλις το κατορθώσει νιώθει αυτοπεποίθηση: «Κατέχεται από μια αίσθηση θριάμβου, όταν αδειάζει στο τραπέζι της το δίκτυ με τα ψώνια».²⁵⁰

Το άρθρο²⁵¹ «Αψευδείς μάρτυρες κατηγορίας» που δημοσιεύεται στο τεύχος Φεβρουαρίου, μιλά για τον ετήσιο απολογισμό που ίσως κάνουν οι αναγνώστριες του περιοδικού κάθε τέτοια εποχή. Ένας εύκολος τρόπος αυτοαξιολόγησης για τη γυναίκα που κάνει τον ετήσιο απολογισμό της είναι τα απλά αντικείμενα που βρίσκει κανείς μέσα στο χώρο του σπιτιού. Σύμφωνα με το άρθρο υπάρχουν πολλά άψυχα αντικείμενα που μαρτυρούν πόσο νοικοκυρά και καλή μητέρα είναι μια γυναίκα. Μια ακατάλληλη λάμπα για το γραφείο του συζύγου, παραμελημένα προσωπικά αντικείμενα, ένα υποσιτισμένο κατοικίδιο, σκοροφαγωμένα πουλόβερ του συζύγου, όλα αυτά μαρτυρούν αδιαφορία και αμέλεια. «Αυτή η λάμπα π.χ, των

²⁴⁸ «Μερικές συμβουλές για να είσθε καλή νοικοκυρά», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 7, (1/05/1950), σ. 61.

²⁴⁹ «Χρήσιμες συμβουλές. Όλοι οι λεκέδες βγαίνουν», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 4, (15/03/1950), σ. 63.

²⁵⁰ Σ. Μπωβουάρ, ό. π., σ. 509.

²⁵¹ «Αψευδείς μάρτυρες κατηγορίας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 2, (16/02/1950), σ. 22.

είκοσι πέντε κυρίων, που βρίσκετε πάνω στο γραφειάκι του συζύγου σας, μαρτυρεί πως δεν ενδιαφέρεστε πολύ για την υγεία του ανδρός σας. Ο σύζυγός σας θα καταστρέψει τα μάτια του μ' αυτή τη μικρή λάμπα.»

Ο συγγραφέας του άρθρου παραθέτει μια σειρά από αντικείμενα- μάρτυρες. Τα πολλά κουτιά από ζαχαροπλαστείο δείχνουν αδυναμία στις λιχουδιές, ένα άδειο τεφτέρι εξόδων δείχνει γυναίκα που μάλλον δεν την απασχολεί η εξοικονόμηση χρημάτων, ένα σκονισμένο αμπαζούρ, ρούχα που χρειάζονται διόρθωμα, το άδειο γραμματοκιβώτιο της μητέρας της δείχνει αδιαφορία για τους ηλικιωμένους γονείς, ένα γράμμα από μια φίλη που θέλει να διακόψει τις σχέσεις της μαζί της λόγω κουτσομπολιού, φανερώνει την ύπαρξη ενός μεγάλου ελαττώματος για τις γυναίκες. Η σχολική αποτυχία του παιδιού δείχνει ότι η μητέρα δεν έχει δείξει το απαραίτητο ενδιαφέρον για την μόρφωση και τις επιδόσεις του. Οι συχνοί καβγάδες με τον σύζυγο δείχνουν κακό χαρακτήρα της συζύγου ακόμα και τα ξερά λουλούδια στο βάζο δείχνουν αδιαφορία. Η γυναίκα- νοικοκυρά που περιγράφεται παραπάνω, αμελεί τους πάντες και τα πάντα, είναι αδιάφορη για την οικογένεια της, κουτσομπόλα για τις φίλες της και επιπλέον ζει σε ένα αφρόντιστο σπιτικό, ενδιαφέρεται μόνο για πρόσκαιρες απολαύσεις όπως τα γλυκά και οι λιχουδιές και δεν διεκπεραιώνει τις οικιακές υποθέσεις εγκαίρως.

Αντιθέτως υπάρχουν και μάρτυρες υπεράσπισης της γυναίκας που νοιάζεται και προλαβαίνει τις υποχρεώσεις της. Ακολουθεί και το ευχάριστο κομμάτι του άρθρου. Μια σπιτική μαρμελάδα, ένα χειροποίητο σκέπασμα είναι αποτελούν την υπεράσπιση για μια νοικοκυρά που όχι μόνο νοιάζεται για το σπίτι της αλλά κάνει και την απαραίτητη οικονομία χρημάτων. Η απαραίτητη ποσότητα κωκ για το χειμώνα που βρίσκεται στο υπόγειο, βιβλία με θέμα την οικοκυρική στη βιβλιοθήκη, ένα γράμμα του συζύγου σε κάποιον φίλο στον οποίο

εκθειάζει τον γάμο δείχνουν ότι παρ' όλα τα χρόνια που περνούν, η σωστή σύζυγος καταφέρνει να διατηρεί το κλίμα ευτυχίας του πρώτου καιρού.

Το άρθρο συνεχίζει απαριθμώντας μια ραπτομηχανή δώρο που ζήτησε η ίδια η σύζυγος από τον σύζυγο, ένα ωραίο χειροποίητο φόρεμα, μια φορεσιά που θα δοθεί σε κάποιο παιδάκι που την έχει ανάγκη, μια λάμπα πετρελαίου για τη περίπτωση διακοπής ρεύματος, βιβλία για τη βελτίωση της προσωπικότητας, ένα χειροποίητο αμπαζούρ, ένα φροντισμένο καθαρό, ευγενικό παιδάκι, συχνές επισκέψεις των γυναικών φίλων στο σπίτι και τα φρέσκα λουλούδια στο θάλαμο που νοσηλεύεται μια φίλη, και ένα βιβλιάριο καταθέσεων που μαρτυρά την προνοητικότητα της γυναίκας: «Το βιβλιάριο καταθέσεων που βρίσκεται στο συρτάρι του κομμού λέει ότι σκέπτεσθε το μέλλον.» Εκείνη γυναίκα δεν ξεχνά την προσωπικότητα της και ζητά τη βελτίωση, σκέπτεται τους φτωχούς γείτονές της και ποτέ δεν ξεχνά τις φίλες της. Θα μπορούσε επίσης να υποθέσει κανείς ότι είναι ευαισθητοποιημένη κοινωνικά ώστε να σκέφτεται και τις ανάγκες των φτωχότερων γειτόνων;

Ακόμα ένας ολάνθιστος κήπος φανερώνει την «λεπτή ψυχή» της νοικοκυράς. Τα ανέπαφα πιατικά στην κουζίνα δείχνουν μια γυναίκα τακτική, η απουσία καβγάδων με τον σύζυγο δείχνει υποχωρητικό χαρακτήρα και υπομονή. Τέλος γίνεται αναφορά στην περιποιημένη εμφάνιση που μαρτυρά ότι η γυναίκα δεν έχει ξεχάσει τη γυναικεία της φύση και ότι πρέπει να αρέσει στον σύζυγο της: « Η περιποιημένη σας εμφάνιση λέει ότι είστε πολύ κοκέτα, ότι δεν ξεχνάτε ποτέ πως είσθε γυναίκα κι ότι πρέπει να αρέσετε στον αγαπημένο ή τον άνδρα σας.».

Πραγματικά διαβάζοντας την περιγραφή των δύο νοικοκυριών είναι ίσως προφανές πως κανείς θα επέλεγε να ζήσει στο δεύτερο, με εκείνη την εκδοχή της συζύγου-μητέρας-νοικοκυράς ίσως όχι ως νοικοκυρά καθώς τα καθήκοντα εκείνης μοιάζουν μάλλον ατελείωτα. Η ανταμοιβή

της γυναίκας είναι το φροντισμένο περιβάλλον και η ευτυχία των υπολοίπων μελών. Είναι ο φροντιστής λοιπόν της ευτυχίας των άλλων, μια ευτυχία που σύμφωνα με τον αρθρογράφο πηγάζει από την οικογενειακή εστία.

Στο παραπάνω άρθρο διακρίνεται το εξής τρίπτυχο των ικανοτήτων: «καλή νοικοκυρά, σύζυγος και μητέρα». Στο κομμάτι του νοικοκυριού εντάσσεται και η διαχείριση των εξόδων και η κατά το δυνατόν μεγαλύτερη εξοικονόμηση χρημάτων μέσω είτε σωστού προγραμματισμού είτε μέσω προσωπικής εργασίας. Η γυναίκα φαίνεται να αγκαλιάζει το σπιτικό και όσους το αποτελούν με ένα μανδύα προστασίας και φροντίδας. Δίχως τη γυναικεία φροντίδα όλα υποφέρουν από το κατοικίδιο και την πιατοθήκη μέχρι το παιδί και τον σύζυγο. Το συγκεκριμένο άρθρο δεν φαίνεται να συμπεριλαμβάνει τις εργαζόμενες γυναίκες, οπότε ο χρόνος της ημέρας είναι αφιερωμένος στη φροντίδα του σπιτιού και του οικογενειακού αλλά και φιλικού περιβάλλοντος το οποίο μάλλον απαρτίζεται αποκλειστικά από θηλυκά μέλη.

Στο χώρο του σπιτιού όλοι και όλα περνούν από τα χέρια της γυναίκας η οποία στη δεύτερη περίπτωση φαίνεται σίγουρα εργατική, αλλά συνάμα οξυδερκής και ικανή να διαφοροποιεί τη συμπεριφορά της ανάλογα με την περίσταση, καλοσυνάτη για τις φίλες και τους γείτονες της, τυπικά αφοσιωμένη στον έλεγχο των παιδιών και υπομονετική με τον σύζυγο. Η γυναίκα μοιάζει με χαμαιλέοντα που φροντίζει τις ανάγκες όλων.

Θα τολμούσε κανείς να ισχυριστεί ότι το περιοδικό φιλοξενεί ποικιλία στις απόψεις των συνεργατών καθώς σε διαφορετικό άρθρο η συμβουλή του περιοδικού είναι να συστρατευθούν μαζί με τον σύζυγο και τα παιδιά ως βοηθοί της νοικοκυράς.²⁵² Ο σύζυγος δεν θα πρέπει γίνει «σκλάβος» ούτε όμως θα παραμείνει «στην τεμπέλικη μακαριότητα που τον είχαν συνηθίσει οι γυναίκες της προηγούμενης γενεάς» η νέα, θα έλεγε κανείς πως το περιοδικό προτείνει στον

²⁵² «Πώς να οργανώσετε και να διευθύνετε το σπίτι σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 19, (18/10/1950) σ. 24-25.

άνδρα να γίνει ο «βοηθός» της συζύγου του. Οι παραπάνω συμβουλές μπαίνουν σε ένα μάλλον κανονιστικό πλαίσιο και προσφέρουν μια προωθημένη για την εποχή άποψη. Η νοικοκυρά μπορεί να ζητήσει τη βοήθεια των άλλων μελών της οικογένειας, οι κόποι της έτσι λιγοστεύουν, και σύμφωνα με το άρθρο οι σχέσεις των συζύγων πρέπει να επαναπροσδιοριστούν.

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, είναι τόσο καλά ριζωμένη η εξουσία των γυναικών στον τομέα του νοικοκυριού έτσι ώστε να μην αποδέχονται εύκολα μια ενδεχόμενη ενασχόληση των ανδρών με τα οικιακά καθήκοντα. Επιπλέον χρησιμοποιούν την εξουσία που τους παραχωρείται στον οικιακό χώρο για να επιβληθούν στα ανήλικα μέλη της οικογένειας, ίσως οι γυναίκες «της προηγούμενης γενεάς» να είχαν ανάλογη συμπεριφορά.²⁵³ Το περιοδικό σε σχετικό άρθρο προτείνει την άποψη ότι η συντονισμένη εργασία των δύο φύλων θα ευνοήσει την μεταξύ τους σχέση και επαφή²⁵⁴ αλλά και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους. Τα παιδιά θα πρέπει να κατανοήσουν ότι «η ευμάρεια της οποίας χαίρουν»²⁵⁵ είναι κόπος της μητέρας και το κίνητρο της είναι η αγάπη και όχι η υποχρέωση.

Ένα περιοδικό για το σπίτι δεν θα μπορούσε να μην αναφέρεται και στη σχέση υπηρέτριας- κυρίας. Σε σχετικό άρθρο γίνεται αναφορά στις ισορροπίες που θα πρέπει να τηρούνται από την εργοδότη. Η σχέση με την υπηρέτρια θα πρέπει να διατηρείται σε πολιτισμένα πλαίσια αποφεύγοντας τις ακρότητες, τα όρια κυρίας και βοηθού θα πρέπει να παραμένουν διακριτά. Προτείνεται σύναψη συμβολαίου που θα ορίζει τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα της υπηρέτριας: «Ετοιμάστε ένα συμβόλαιο εις διπλούν. Διαβάστε το και εξηγήστε

²⁵³ Ν. Βόλντμαν κά., «Πολιτισμός και εξουσία των γυναικών», στο Έφη Αβδελά / Αγγέλικα Ψαρά (επιμ.), *Σιωπηρές Ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 353.

²⁵⁴ «Πώς να οργανώσετε και να διευθύνετε το σπίτι σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 20, (1/11/1950), σ. 24-25 (σε συνέχειες).

²⁵⁵ Η ευμάρεια εδώ έχει την έννοια της φροντίδας για το καθημερινό φαγητό, το καθαρό σπίτι και τα καθαρά ρούχα.

το αν χρειάζεται.»²⁵⁶ και σε άλλο σημείο του άρθρου: «Για να κατοχυρώσετε την καλή συνεννόησι, δεν πρέπει να αφήσετε ασαφή τα ζητήματα, που αφορούν τις υποχρεώσεις της υπηρέτριας σας και στα δικαιώματά της (άδειες, έξοδοι κ.λπ).»²⁵⁷

Το σπίτι είναι ο χώρος ευθύνης της γυναίκας αλλά ταυτόχρονα και το καταφύγιο του άνδρα. Σε σχετικό άρθρο προσφέρονται όλες οι λεπτομέρειες για την κατασκευή μιας ανδρικής γωνιάς μέσα στο σπίτι. Ο άνδρας που είναι «ευτυχισμένος» είναι εκείνος που μπορεί και απολαμβάνει ένα ξεχωριστό χώρο μέσα στο σπίτι μόνο για αυτόν, έτσι ώστε να «μπορέσει να μείνει στο σπίτι» όταν δεν εργάζεται. Ένας τέτοιος χώρος είναι «το όνειρο κάθε άνδρα, ο στοιχειώδης και απαραίτητος όρος για την ψυχική του ηρεμία και ευτυχία». Ο άνδρας «κουβαλητής» μοιάζει να δικαιούται ξεκούραση σε έναν αποκλειστικά δικό του χώρο του οποίου η μέριμνα ανήκει στη γυναίκα «νοικοκυρά».²⁵⁸

Κάτι ανάλογο μοιάζει να περιγράφει η Σιμόν ντε Μπωβουάρ μιλώντας για την «πατροπαράδοτη μορφή» του γάμου και τον άνδρα «Στη δουλειά του, στην πολιτική του ζωή ζει την αλλαγή, την πρόοδο, δοκιμάζει την πορεία του ανάμεσα στον χρόνο και την παγκοσμιότητα. Κι όταν κουραστεί από αυτήν την περιπλάνηση, ρίχνει άγκυρα, δημιουργεί ένα νοικοκυριό. Το βράδυ μαζεύεται στο σπίτι του, όπου η γυναίκα αγρυπνεί πάνω στα έπιπλα και στα παιδιά, πάνω στο παρελθόν που την κρατά αιχμάλωτη».²⁵⁹

Η γυναίκα που επιθυμεί έναν ευτυχισμένο σύζυγο βρίσκει στο άρθρο τις απαραίτητες συμβουλές και οδηγίες προκειμένου να οργανωθεί ένας τέτοιος χώρος. Η νοικοκυρά μοιάζει να κρατά το κλειδί της ηρεμίας του συζύγου, η ίδια δεν φαίνεται να χρειάζεται κάποιον αντίστοιχο χώρο απομόνωσης μέσα στο σπίτι. Μήπως γιατί το ίδιο το σπίτι είναι το μικρό της βασίλειο; Το

²⁵⁶ «Πώς να οργανώσετε και να διευθύνετε το σπίτι σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 21, (15/11/1950), σ. 32.

²⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 32.

²⁵⁸ «Δεν υπάρχει ευτυχισμένος άνδρας χωρίς μια ήρεμη γωνία», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 3, (1/03/1950), σ. 51-52.

²⁵⁹ Σ. Μπωβουάρ, ό.π., σ. 477.

βασίλειο που έλαβε ως αντάλλαγμα για να παραιτηθεί από τον εξωοικιακό στίβο της ζωής ή το ορμητήριο της; «Καταφύγιο, άσυλο, σπήλαιο, γαστέρα, εκεί οχυρώνεται για να αντιμετωπίσει κάθε απειλή από τον έξω κόσμο»²⁶⁰, κάπως έτσι χαρακτηρίζει το σπίτι και το νοικοκυριό η Σιμών ντε Μπωβουάρ το 1949.

Ο χώρος του νοικοκυριού επιβάλλει την τήρηση της τάξης με τη γυναίκα να οργανώνει τη συντήρηση του σπιτιού με χαμόγελο και καλή διάθεση χωρίς να παραμελεί την εμφάνιση αλλά και τη διάθεση της.²⁶¹ Οφείλει να έχει καλές σχέσεις με τους επαγγελματίες της αγοράς²⁶² και επιπλέον να σκέφτεται την εξοικονόμηση χρημάτων και της καλής διατήρησης των αντικειμένων.²⁶³ Στην προσπάθεια της γυναίκας να φροντίσει το νοικοκυριό της φαίνεται πως εξέρχεται του οικιακού της χώρου και μάλιστα με την αποστολή να αγοράσει τα απαραίτητα σε καλή ποιότητα, σε καλή τιμή αλλά και να προσέχει ακόμα και τις λεπτομέρειες²⁶⁴. Σύμφωνα με σχετική βιβλιογραφία η γυναίκα μεταβαίνοντας στο χώρο της κατανάλωσης επικοινωνεί με τον έξω κόσμο και ξεφεύγει από τα όρια του σπιτιού της, οι πατριαρχικές ιδεολογίες όμως ορίζουν την καταναλωτική συμπεριφορά της. «Αντί να καταναλώνουν για τους εαυτούς τους, μπορεί να ειπωθεί ότι οι γυναίκες καταναλώνουν με στόχο την αναπαραγωγή του καπιταλισμού, καθώς επίσης για να αναπαραστήσουν το αρσενικό κύρος».²⁶⁵

Εκτός από το σπίτι η γυναίκα θα φροντίσει και για την ενδυμασία των μελών της οικογένειας. Για την ανδρική εμφάνιση ο στόχος είναι η κομψότητα.²⁶⁶ Η φροντίδα της νοικοκυράς για την ανδρική και παιδική ενδυμασία θα εξασφαλίσει την καλή διάθεση του

²⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 503.

²⁶¹ «Η νοικοκυρά είχε αρχόντισσα του σπιτιού», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 5, (1/04/1950), σ. 28-30.

²⁶² «Μερικές συμβουλές για να είσθε καλή νοικοκυρά», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 5, (1/04/1950), σ. 61.

²⁶³ «Οικονομίες, κυρίες μου, Οικονομίες», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/2/1950), σ. 36.

²⁶⁴ Ενδεικτικά: «Για το νοικοκυριό σας – Δε βαριέσαι! Ποιος θα το προσέξει!», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 13, (1/08/1950), σ. 7.

²⁶⁵ Α. Σ. Λαδά, ό.π., σ. 155.

²⁶⁶ «Μια σελίδα για τους άνδρες. Ελαφρές πιτζάμες για το καλοκαίρι», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 13, (1/08/1950), σ. 59.

συζύγου²⁶⁷, αλλά και τη κατάλληλη εμφάνιση των παιδιών στο σχολείο.²⁶⁸ Στα άρθρα που προσφέρουν οδηγίες για το ράψιμο γυναικείων ρούχων οι τίτλοι είναι ελκυστικοί και υπόσχονται πως το ρούχο εγγυάται μια καλή και κομψή εμφάνιση.²⁶⁹ Φαίνεται ότι ίσως κάποιες αναγνώστριες κατασκεύαζαν οι ίδιες τα ρούχα της οικογένειας επομένως θα έβρισκαν έναν ακόμη λόγο για να αγοράσουν το περιοδικό.

Η νοικοκυρά οφείλει να φροντίζει την οικογένεια της αλλά να είναι και η ίδια περιποιημένη και κομψή αλλά και έτοιμη για να συμμετέχει σε κοινωνικές εκδηλώσεις με τον σύζυγο της παρά την κούραση του νοικοκυριού. Σε μια έξοδο με τον σύζυγο υπάρχει η λύση του μακιγιάζ «Ένα καλό μακιγιάζ θα κρύψει την κούραση σας»²⁷⁰, σε περίπτωση ασθένειας θα πρέπει να μην εμφανίζεται μπροστά στην οικογένειά της παραμελημένη.²⁷¹ Φαίνεται ότι η εμφάνιση της συζύγου βρίσκεται σε καθορισμένα πλαίσια καθώς το βλέμμα των μελών της οικογένειας αλλά και ο κοινωνικός περίγυρος αναμένουν σύμφωνα με το περιοδικό μια σταθερή γυναικεία εικόνα και η γυναίκα θα πρέπει να παραμένει συνεπής ως προς αυτήν.

Σύμφωνα με το περιοδικό η γυναίκα που θέλει να είναι σωστή νοικοκυρά δεν θα πρέπει να ξεχνά και την εμφάνισή της την ώρα της εργασίας έτσι ώστε να είναι περιποιημένη στα μάτια των άλλων, αλλά και για να της φανούν οι δουλειές του σπιτιού πιο εύκολες. Προτείνονται ιδανικές ρόμπες που συνδυάζουν πρακτικότητα αλλά και χάρη.²⁷² Να υποθέσει κανείς πως η

²⁶⁷ «Το καλοσιδερωμένο κοστούμι κάνει τον άνδρα ευδιάθετο», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 14, (16/08/1950), σ. 43.

²⁶⁸ «Καλοντυμένα παιδιά στο σχολείο», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 23, (13/12/1950), σ. 43.

²⁶⁹ «Αυτή η κομψή ζακέτα τονίζει την ομορφιά σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 15, (1/09/1950), σ. 14· «Τι ωραιότερο για τη ντεμί-σαιζόν από ένα πλεκτό μάλλινο φόρεμα», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 15, (1/09/1950), σ. 16· «Απαραίτητη για τα βράδυα αυτή η κομψή ζακέτα», 15, (1/09/1950), σ. 45· «Αυτή η κομψή ζακέτα τονίζει την ομορφιά σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 20, σ. 14, «Το αδιάβροχό σας», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 20, (1/11/1950) σ. 45.

²⁷⁰ «Εσείς και εκείνος μερικές αλήθειες για τη συζυγική ευτυχία», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 20, (1/11/1950), σ. 61.

²⁷¹ «Χρήσιμες συμβουλές», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 15, (1/09/1950) σ. 9.

²⁷² «Την ώρα της δουλειάς», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 2, (16/02/1950), σ. 37.

ματιά των άλλων, το ανδρικό ή ακόμα και το παιδικό βλέμμα έχει τη δυναμική να διαμορφώσει τις ενδυματολογικές επιλογές της γυναίκας-νοικοκυράς ή να αποτελέσει ένα κίνητρο για να περιποιηθεί η γυναίκα την εμφάνιση της;

Το τεστ «Είστε καλή νοικοκυρά;» με την υπογραφή του/της «Νινόν»²⁷³ ξεκινά με μια εισαγωγή και μια σύντομη εκτίμηση του προσόντος της νοικοκυροσύνης που θεωρείται από τον γράφοντα ως το πιο σημαντικό για μια γυναίκα : «Η νοικοκυροσύνη είναι το πρώτο προσόν για μία γυναίκα. Όλα τα άλλα έρχονται μετά». Ακολουθούν δεκαπέντε ερωτήσεις και τέλος η εκτίμηση μετά από άθροισμα πόντων εάν το αποτέλεσμα δεν είναι ικανοποιητικό και η αναγνώστρια δεν είναι καλή νοικοκυρά. Στην περίπτωση αυτή, σύμφωνα με τον αρθρογράφο θα πρέπει να διορθωθεί άμεσα καθώς ο άνδρας της δεν θα της το συγχωρήσει.

Αντίθετα, ένας άνδρας αρθρογράφος, ο Παύλος Παλαιολόγος παραθέτει τολμηρές απόψεις υποστηρίζοντας ότι η επιβάρυνση της γυναίκας με τα οικοκυρικά καθήκοντα στηρίχθηκε σε ένα μύθευμα «Επινοήσαμε το θρύλο ότι ο άνδρας δεν είναι φτιαγμένος για τις δουλειές του σπιτιού.». Ο αρθρογράφος αναγνωρίζει την άνιση κατανομή των οικογενειακών υποχρεώσεων μεταξύ των δύο φύλων και φαίνεται να προσδοκά σε αλλαγή των ισορροπιών μέσα από τις επιρροές των Δυτικών κοινωνιών. « Η Αμερική έδωσε το σύνθημα. Η Ευρώπη ακολουθεί. Κάποτε θα 'ρθει και η σειρά της Ελλάδας που με το ένα πόδι της Ανατολίτισσα καθώς είνε, καθυστερεί σ' αυτές τις εξελίξεις.»²⁷⁴

Για το τέλος του κεφαλαίου παραθέτονται οι απόψεις του αρθρογράφου Αντρέ Μωρουά²⁷⁵: «Σήμερα η μισή ανθρωπότητα είναι σκλάβοι και δεν θα ελευθερωθεί παρά μόνον όταν η

²⁷³ Νινόν, «Γνωρίσετε τον εαυτό σας, Είστε καλή νοικοκυρά», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/2/1950), σ. 24.

²⁷⁴ Π. Παλαιολόγος, « Στο πλευρό της Εύας. Ισότης στα βάρη», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 12, (15/7/1950), σ. 3.

²⁷⁵ Αντρέ Μωρουά, «Η γυναίκα του 1950 είναι ακόμη σκλάβοι», *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 22, (29/11/1950), σ. 7.

γυναίκα αποκτήσει την πλήρη της ελευθερία απέναντι στον άνδρα, όταν δεν θα εξαρτάται από αυτόν οικονομικά.» και «όταν θα μπορεί να εκλέγει για ερωτικό σύντροφο τον άντρα που πραγματικά ποθεί, τον τύπο του άνδρα που της αρέσει». Ο Μωρουά κάνει μια μάλλον εντυπωσιακή δήλωση για την ανισότητα μεταξύ των φύλων και τις αγκυλώσεις που εμποδίζουν την γυναίκα να συμπεριφέρεται όσο ελεύθερα όσο ένας άνδρας. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι ίσως προσδοκά κάποια αλλαγή στις ισορροπίες των δύο φύλων; Αντανακλά τις απόψεις του περιοδικού; Το μόνο σίγουρο ίσως είναι ότι μια τέτοια δήλωση δεν θα πέρασε απαρατήρητη.

Συνοψίζοντας μέσα από τα σχετικά άρθρα του περιοδικού διαφαίνονται οι πολλαπλοί ρόλοι που καλείται να υποστηρίξει μια νοικοκυρά της εποχής. Το βιοτικό επίπεδο και η οικογενειακή της κατάσταση επιβάλλουν περισσότερα ή λιγότερα καθήκοντα στον οικιακό χώρο. Ο άνδρας ή και τα παιδιά αναλαμβάνουν τον ρόλο του βοηθού στο νοικοκυριό με τη γυναίκα να έχει την επίβλεψη και την ευθύνη.

Συμπεράσματα

Η μελέτη των κειμένων του πρώτου έτους κυκλοφορίας του περιοδικού *Η Γυναίκα και το σπίτι* οδηγεί σε συγκεκριμένα συμπεράσματα για τον τρόπο θεώρησης της γυναίκας αλλά και του άνδρα την περίοδο της ανασυγκρότησης στην Ελλάδα.

Το ζήτημα του γάμου απασχολεί συχνά τους αρθρογράφους, αρκετά άρθρα δίνουν συμβουλές και προτείνουν οριοθετημένη συμπεριφορά και στα δύο φύλα. Το διαζύγιο θεωρείται μεν μια προσωπική αποτυχία αλλά παρουσιάζεται ως επιλογή έστω και σαν έσχατη λύση σε ένα δυστυχισμένο γάμο. Ενδιαφέρον παρουσίασε ο λόγος του περιοδικού μέσα από τα τεστ-ερωτηματολόγια όπου κυριαρχεί το δίπολο καλό/κακό κορίτσι, καλή/κακή νοικοκυρά, καλή/κακή υπάλληλος. Το έντυπο θέτει συχνά τις συμβουλές σε ένα κανονιστικό πλαίσιο διατηρώντας διδακτικό ύφος, στα διάφορα τεστ προς τις αναγνώστριες κυριαρχεί το δίπολο καλό/κακό. Η γλώσσα των τεστ είναι απλή, άμεση και κατανοητή, το βλέμμα του αναγνώστη διατρέχει ευχάριστα τις ερωτήσεις και συνομιλεί με το περιοδικό στα πλαίσια που ορίζει το ίδιο το έντυπο.

Μέσα από τα κείμενα που μελετήθηκαν στην παρούσα εργασία προκύπτει η υποδεέστερη θέση της Ελληνίδας στα πλαίσια του γάμου καθώς απολαμβάνει λιγότερες ελευθερίες και μάλλον είναι περισσότερο ευάλωτη σε κάποια δυσάρεστη αλλαγή της τύχης (ένα ενδεχόμενο διαζύγιο, ένας αρραβώνας με κάποιον ακατάλληλο άνδρα π.χ.), η ελληνική πραγματικότητα της εποχής δεν έδινε τις ανάλογες ευκαιρίες στην γυναίκα να ανεξαρτητοποιηθεί και να επιβιώσει χωρίς την πατρική ή την συζυγική συνδρομή.

Διαφορετικές όψεις πατρικότητας προβάλλονται και οι παλαιότερες θεωρούνται ξεπερασμένες αλλά και επικίνδυνες για την διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Οι συμβουλές του

περιοδικού οδηγούν σε μια γονεϊκή συμπεριφορά περισσότερο παιδοκεντρική, με τους γονείς να αφιερώνουν ποιοτικό χρόνο στα παιδιά τους. Οι πατρικές φιγούρες συνεχίζουν να μεριμνούν για την αποκατάσταση των θυγατέρων και να παρέχουν συμβουλές για τη συζυγική τους ζωή δίπλα σε αυτές όμως προβάλλονται και νέες όψεις πατρικότητας με έμφαση στην ουσιαστική επικοινωνία με το παιδί. Η μητέρα του περιοδικού αγρυπνεί για την υγεία και την διατροφή των παιδιών και είναι επιφορτισμένη με αρκετά καθήκοντα διαπαιδαγώγησης. Ελέγχει με προσοχή αλλά και σεβασμό την έφηβη κόρη, προφυλάσσει το πατρικό κύρος στα μάτια των παιδιών και οφείλει να παραμένει ήρεμη δίνοντας το παράδειγμα στα παιδιά της.

Το περιοδικό υποδέχεται την έξοδο της γυναίκας στον εργασιακό χώρο. Το στοίχημα που θα πρέπει να κερδηθεί είναι ο συνδυασμός εργασίας, οικογενειακής ζωής αλλά και τεκνοποίησης. Αρκετός λόγος γίνεται και για τα κατάλληλα γυναικεία επαγγέλματα. Η κοινωνική και εργασιακή πραγματικότητα της εποχής ορίζει τα πλαίσια στα οποία εντάσσεται η έξοδος της γυναίκας από το σπίτι, το επάγγελμα δεν θα πρέπει να εμποδίσει την προσφορά της στο νοικοκυριό και στο μέγλωμα των παιδιών. Παράλληλα με τα παραπάνω προβάλλονται συχνά περιπτώσεις γυναικών που σπουδάζουν, επιλέγουν επαγγέλματα σύμφωνα με τα ταλέντα τους και σταδιοδρομούν σε ανδροκρατούμενους χώρους με επιτυχία. Στον αντίποδα βρίσκονται οι γυναίκες που δεν ασχολούνται με τίποτα, εκείνες είναι -για να δανειστούμε την έκφραση της Ελένης Βλάχου- απλώς «ντεμοντέ».

Η έννοια της θηλυκότητας απαντάται αρκετά συχνά στα κείμενα του περιοδικού και θεωρείται ένα πολύτιμο γυναικείο στοιχείο που θα πρέπει κάθε γυναίκα να διαφυλάττει ακόμα και όταν εργάζεται εκτός σπιτιού. Η θηλυκότητα στο λόγο του περιοδικού φαίνεται να περικλείει την εξωτερική εμφάνιση της γυναίκας αλλά και την ιδιότητα της μητέρας και συζύγου. Όσον αφορά την εξωτερική εμφάνιση προτείνεται στις γυναίκες να αναζητήσουν μια

χρυσή τομή και να εξισορροπήσουν τα φυσικά τους χαρακτηριστικά παρουσιάζοντας ένα ισορροπημένο αποτέλεσμα. Παράλληλα με τις όψεις θηλυκότητας διαφαίνονται και πρότυπα ανδρικότητας που ξεφεύγουν από τις καθιερωμένες ανδρικές αναπαραστάσεις. Με θετική διάθεση προβάλλεται από το περιοδικό ένας πατέρας ευγενικός, ένας Αμερικανός ηθοποιός που κάνει δουλειές του νοικοκυριού και παίζει με τα παιδιά του και με αρνητική διάθεση περιγράφεται ο «σατράπης» σύζυγος και ο άστατος νεαρός που ταλαιπωρεί τις κοπέλες. Οι άνδρες του περιοδικού θα πρέπει να φροντίζουν τον εαυτό τους χωρίς όμως να «χάνουν» το φύλο τους.

Αρκετά άρθρα του περιοδικού αφορούν τη φροντίδα του σπιτιού. Η γυναίκα είναι η οικοδέσποινα και η νοικοκυρά αλλά αυτό που αλλάζει, επειδή η εποχή άλλαξε, είναι ότι πλέον καθώς εργάζεται χρειάζεται βοήθεια από τον σύζυγο ακόμα και τα παιδιά της. Το περιοδικό προβάλλει με θετικό τρόπο παραδείγματα γυναικών που επιτυχώς συνδυάζουν εργασία και σπίτι όπως επίσης μοιάζει να «εγκρίνει» τον άνδρα που βοηθά τη σύζυγό του και να απορρίπτει τον «σατράπη» του παρελθόντος. Στην προσπάθεια να σκιαγραφηθεί το προφίλ της αναγνώστριας προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα. Διαφαίνεται μέσα από τις σελίδες του περιοδικού η γυναίκα που είχε την οικονομική δυνατότητα να διαθέτει οικιακή βοηθό, η γυναίκα που δεν χρειάζεται να εργαστεί και είναι αφιερωμένη στο νοικοκυριό και στην οικογένειά της αλλά και εκείνη που ήδη εργάζεται ή ψάχνει έναν τρόπο να εισέρθει στον κόσμο της εργασίας.

Η αναγνώστρια είναι ίσως η μητέρα που ψάχνει τρόπους να διαπαιδαγωγήσει το παιδί της με καλύτερο τρόπο, η γυναίκα με την οικονομική άνεση για διακοσμητικές αλλαγές στο σπίτι της, η γυναίκα που αγαπά τον κινηματογράφο και τους ηθοποιούς, η γυναίκα που θέλει να είναι όμορφη με ωραίο χτένισμα αλλά και η γυναίκα που πλέκει και κατασκευάζει τα ρούχα

της οικογένειάς της. Με λίγα λόγια είναι η γυναίκα που μέσα από το περιοδικό βλέπει μια καλύτερη εκδοχή του εαυτού της για αυτό και το αγοράζει.

Το υλικό του περιοδικού παρουσιάζει λύσεις για την καθημερινότητα που ταιριάζουν μάλλον σε αστικό ή ημιαστικό περιβάλλον, άρα θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι απευθυνόταν πρωτίστως σε κατοίκους ανάλογου περιβάλλοντος χωρίς να αποκλείει τις γυναίκες που ζουν σε αγροτικές περιοχές εξ' άλλου η θεματολογία είναι πλούσια και ταιριάζει σε όλα τα νοικοκυριά.

Τα αμερικανικά και ευρωπαϊκά πρότυπα θηλυκότητας αλλά και ανδρισμού έχουν τη δική τους θέση στο περιοδικό. Ηθοποιοί του Χόλλυγουντ, πρότυπα ομορφιάς και κομψότητας, επιτυχημένες γυναίκες που σταδιοδρομούν στο εξωτερικό προβάλλονται μέσα από άρθρα και εικόνες παρουσιάζοντας μια εναλλακτική πολιτισμική πρόταση ερχόμενη από τη Δύση. Έχει υποστηριχθεί από σχετική βιβλιογραφία²⁷⁶ ότι η εισροή αμερικανικής οικονομικής βοήθειας στη χώρα συνοδεύτηκε και από την είσοδο πολιτισμικών προτύπων μέσα από τον κινηματογράφο, την μουσική και τα καταναλωτικά προϊόντα το τελευταίο γεγονός θεωρήθηκε επιβολή του αμερικανικού τρόπου ζωής και δημιούργησε αρνητικές αντιδράσεις από διαμετρικά αντίθετους πολιτικούς χώρους.

Το περιοδικό *Η Γυναίκα και το σπίτι* είναι ένα περιοδικό της εποχής του, μιας εποχής ανασυγκρότησης και αλλαγών. Παράλληλα με τη ζωή μιας νοικοκυράς μέσα από τα θέματα οικιακής οικονομίας παρατηρούνται και υπαινιγμοί για μια διαφορετική στάση ζωής.

Σύμφωνα με την Πόλυ Μηλιώρη κάθε έντυπο διαθέτει ιδεολογικό προσανατολισμό: «Ιδεολογική γραμμή έχουν όλα τα έντυπα, αλλά τη δοκιμάζουν κάθε στιγμή, σε κάθε

²⁷⁶ Ζ. Λαλιούτη, Όψεις του πολιτισμικού αντιαμερικανισμού στη μεταπολεμική περίοδο: Το ευρωπαϊκό πλαίσιο και η ελληνική περίπτωση. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 28, σ. 155-161.

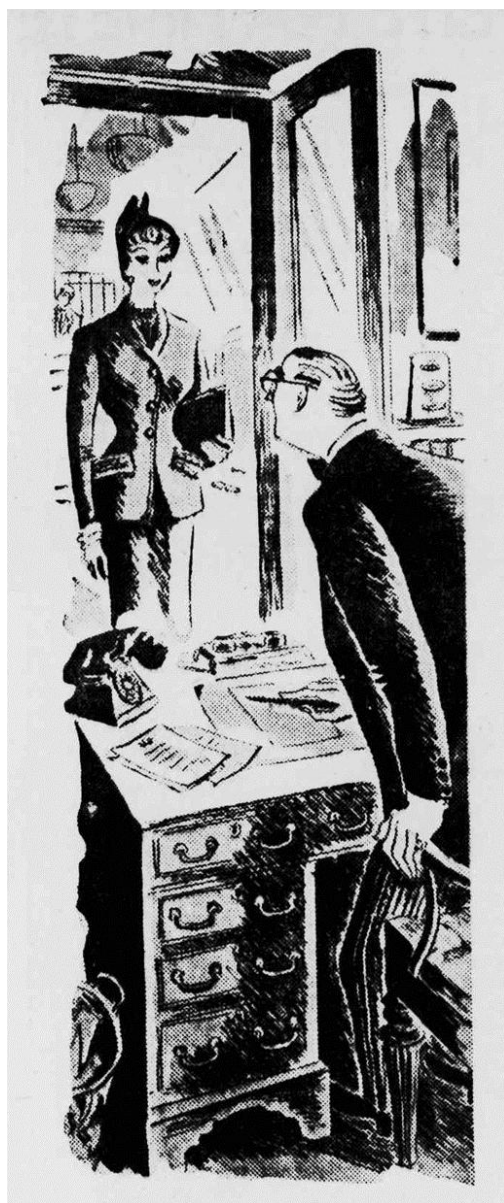
έκδοση.»²⁷⁷ Ίσως το περιοδικό *Η Γυναίκα και το σπίτι* κατά το πρώτο έτος κυκλοφορίας να διερευνούσε την ταυτότητα του με το να προσφέρει στο αναγνωστικό κοινό ποικιλία επιλογών και απόψεων. Δίνει την εικόνα της πραγματικότητας της εποχής, μια εποχή με πολλές πραγματικότητες. Το έντυπο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ένα πάντρεμα οδηγού συμπεριφοράς με ένα οδηγό επιβίωσης για γυναίκες, ένα δεκαπενθήμερο ανάγνωσμα σε ευχάριστο περιτύλιγμα που καταπιάνεται όμως με σοβαρά ζητήματα, το σπίτι, τα παιδιά, τον άνδρα και τη ζωή.

Το περιοδικό προωθεί με τον τρόπο του τα γυναικεία ζητήματα με κεντρικούς προσανατολισμούς την βελτίωση και την ισχυροποίηση της γυναικείας προσωπικότητας μέσα από την πνευματική καλλιέργεια και την εργασία. Κάθε άρθρο αποτυπώνει τις απόψεις των συνεργατών που ίσως δεν συγκλίνουν πάντοτε. Συχνά είναι εμφανής η αναπαράσταση μιας γυναίκας που συνδυάζει εργασία και οικογενειακές υποχρεώσεις χωρίς να χάνει την θηλυκότητά της. *Η Γυναίκα και το σπίτι* είναι ένα περιοδικό ποικίλης ύλης με πλούσιο υλικό, γεμάτο ιδέες, απόψεις και προτάσεις για τη ζωή μιας γυναίκας εντός και εκτός οικιακής σφαίρας.

²⁷⁷ Π. Μηλιώρη, ό.π., σ. 143-144.

Εικόνα 1. Η πρώτη διαφήμιση του περιοδικού *Η Γυναίκα και το σπίτι*

Εικόνα 2. Σκίτσο που συνοδεύει το άρθρο «Το επάγγελμα για μια νέα»,

Η Γυναίκα και το σπίτι, 15, (1/09/1950), σ.7.

Εικόνα 3. Φωτογραφία που συνοδεύει το άρθρο «Είναι πολύ εύκολο να αποκτήσετε και εσείς ωραίο παράστημα. Η χαριτωμένη στάσις και το ευκίνητο βάδισμα», Η Γυναίκα και το σπίτι, 8, (15/05/1950), σ.29. Η λεζάντα γράφει τα εξής: Αυτός είναι ο πιο σωστός τρόπος για να καθήσετε κάπου και να σταυρώσετε τα πόδια σας αν βέβαια οι περιστάσεις σας το επιτρέπουν.

Εικόνα 4. Το 1^ο εξώφυλλο του περιοδικού *Η Γυναίκα και το σπίτι*, 1, (1/02/1950)

Βιβλιογραφία

Έφη Αβδελά, «Το αντιφατικό περιεχόμενο της κοινωνικής προστασίας: Η νομοθεσία για την εργασία των γυναικών στην βιομηχανία (19ος-20ός αιώνας)», *Ιστορικά*, 11, 1985, σ. 339-360.

Έφη Αβδελά, *Δημόσιοι Υπάλληλοι Γένους Θηλυκού. Καταμερισμός της εργασίας κατά φύλα στον Δημόσιο Τομέα, 1908-1955*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1990.

Σάλι Αλεξάντερ, «Γυναίκες τάξη και έμφυλη διαφορά στις δεκαετίες του 1830 και 1840: Ορισμένες σκέψεις για τη συγγραφή μιας φεμινιστικής ιστορίας» στο Έφη Αβδελά / Αγγέλικα Ψαρά (επιμ.), *Σιωπηρές Ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.

Ν. Κ. Αλιβιζάτος, «Καραμανλής και Αριστερά», *Αρχειοτάξιο*, 10, (Ιούνιος 2008), σ. 177-185.

Μαρί Ελίζαμπετ Αντμάν, *Βία και πονηριά, άντρες και γυναίκες σε ένα ελληνικό χωριό*, Καστανιώτης, Αθήνα 1987.

J. Baev, *Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα. Διεθνείς διαστάσεις*, Αθήνα 1997.

Γ. Βαληνάκης, *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική*, Θεσσαλονίκη 1989.

Ελένη Βαρίκα, *Η εξέγερση των κυριών, Η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1987.

Δήμητρα Βασιλειάδου, *Στον τροπικό της γραφής. Οικογενειακοί δεσμοί και συναισθήματα στην Αστική Ελλάδα, 1850-1930*, Gutenberg, Αθήνα 2018.

L. Baerentzen, Γ. Ιατρίδης, O. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο, 1945-1949*, Αθήνα 1992

Τασούλα Βερβενιώτη, «Το δίλημμα και το τίμημα των γυναικών της Αντίστασης», *Τα Ιστορικά* 31 (Δεκέμβριος 1999), σ. 381-418

Πολυμέρης Βόγλης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας. Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον Εμφύλιο πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.

Πολυμέρης Βόγλης, «Ο εμφύλιος των αμάχων» στο *Ο εμφύλιος πόλεμος 1946-1949*, Ηλίας Νικολακόπουλος, Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), Στιγμές της σύγχρονης Ελλάδας Ηλίας Νικολακόπουλος, Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ. σειράς), ΤΑ ΝΕΑ 2017, σ. 169-180.

Ντάνιελ Βόλντμαν κά., «Πολιτισμός και εξουσία των γυναικών», στο Έφη Αβδελά / Αγγέλικα Ψαρά (επιμ.), *Σιωπηρές Ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 353.

Ε. Burns, Ευρωπαϊκή Ιστορία τ. Β' Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της Δυτικής Ευρώπης, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.

Judith Butler, «Παραστασιακές επιτελέσεις και συγκρότηση του φύλου: Δοκίμιο πάνω στη φαινομενολογία και τη φεμινιστική θεωρία», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.) *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, εκδ. Νήσος, Αθήνα 2006, σ. 381-407.

Γ. Γιανουλόπουλος, *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία 1945-1963*, Αθήνα 1992.

Κατερίνα Δέδε, *Ο σύντομος πολιτικός βίος της ΕΠΕΚ*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, 2016.

Λουκία Δρούλια / Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου, 1784-1974*, ΕΙΕ / ΙΝΕ, 2008.

Ελίζα-Άννα Δελβερούδη, *Οι νέοι στις κωμωδίες του ελληνικού κινηματογράφου 1948-1974*, Αθήνα 2004.

Σωτήρης Δημητρίου, «Καταγωγή και διαπραγμάτευση της ασυμμετρίας των φύλων», στο Σωτήρης Δημητρίου κá (επιμ.), *Ανθρωπολογία των φύλων*, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα 2001, σ. 41-70.

Ι. Θεολόγης, *Ιστορία της Ελληνικής Πολιτικής Αεροπορίας, 1930-1956*, Αθήνα 1956.

Γ. Ο. Ιατρίδης (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984.

Χρυσάφης Ιορδάνογλου, «Η οικονομία 1949-1979, ανάπτυξη και νομισματική σταθερότητα», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Νικητές και ηττημένοι, 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη*, τ. 9, Αθήνα, σ. 59-86.

Κυριακή Καμαρινού, *Τα 'Πέτρινα' Πανεπιστήμια. Ο αγώνας για τη μόρφωση στις φυλακές και τις εξορίες, 1924-1974*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005 σ. 145-146.

Κώστας Κατσάπης, *Ήχοι και απόηχοι Κοινωνική ιστορία του ροκ εντ ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956-1967*, Αθήνα 2007.

Ν. Κλόουζ (επιμ.), *Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος, 1943-1950: Μελέτες για την πόλωση*, Αθήνα 1998.

Χριστίνα Κωνσταντινίδου, «Φεμινιστικές προσεγγίσεις των μέσων επικοινωνίας. Από τη βεβαιότητα στη θεωρητική και μεθοδολογική αμηχανία», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 123 Β (2007), σ. 79-112.

Αγαπούλα Κώτση, *Η νοσολογία των παιδικών ηλικιών και της νεολαίας (20ος αιώνας)*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 2008.

Ν. Μαραντζίδης, Ι. Δ. Μιχαλίδης, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η Ελλάδα και ο ψυχρός πόλεμος. Επεκτείνοντας τις ερμηνείες*, Επίκεντρο, Αθήνα 2018.

Αναστασία Σάσα Λαδά, «Φύλο και χώρος. Αρχικές προσεγγίσεις και νέα ερωτήματα» (σ. 147-168) στο Βενετία Καντσά / Βασιλική Μουτάφη / Ευθύμιος Παπαταξιάρχης (επιμ.), *Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στη σύγχρονη Ελλάδα*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010.

Αγγελική Λαΐου, «Μετακινήσεις πληθυσμού στην ελληνική ύπαιθρο» στο L. Baerentzen, Γ.Ιατρίδης, Ο. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο, 1945-1949*, Ολκός, Αθήνα 1992, σ. 111-113.

Ζ. Λαλιούτη, «Όψεις του πολιτισμικού αντιαμερικανισμού στη μεταπολεμική περίοδο: Το ευρωπαϊκό πλαίσιο και η ελληνική περίπτωση», *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 28, (Χειμώνας 2011-2012), σ. 141-165.

Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη, «Κοινωνική αλλαγή 1949-1974. Η κοινωνιολογική οπτική του ιστορικού φαινομένου» στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Νικητές και ηττημένοι, 1949-1974, Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη*, τ. 9, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 181-195.

Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του Εμφύλιου Πολέμου 1946-1949*, 2 τ., Αθήνα 2001-2002.

Μ. Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, ελλ. μεταφρ. Κώστας Κουρεμένος, Αθήνα 2001, σ.281-290.

Πόλυ Μηλιώρη, *Από το Ρομάντσο στο Πάνθεον. Ένα χρονικό του ελληνικού περιοδικού τύπου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993.

«Ρομάντσο» (λήμμα) στο Λουκία Δρούλια-Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Δ', Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ινστιτούτο Νεοελληνικών

Ερευνών, Αθήνα 2008, σ.41-43, *Από το Ρομάντσο στο Πάνθεον, ένα χρονικό του ελληνικού περιοδικού Τύπου*, Αθήνα 1993.

Τζούντιθ Μπάτλερ, *Σημειώσεις για μια επιτελεστική θεωρία της συνάθροισης*, angelus novus, Αθήνα 2017.

Δ. Μπένας, *Η εισβολή του ξένου κεφαλαίου στην Ελλάδα*, Αθήνα 1978.

Σιμόν ντε Μπωβουάρ, *Το δεύτερο φύλο*, μτφρ. Κυριάκος Σιμόπουλος, εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1979.

Ηλίας Νικολακόπουλος, *Κόμματα και Βουλευτικές Εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964: Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2000.

Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, τ. 4, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1982-1988.

Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Ο Αθηναϊκός Τύπος στον 20ό αιώνα», στο Λουκία Δρούλια (επιμ.), *Ο ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002, Αθήνα 2005, σ. 71-80.

Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Αντικρουόμενες αβεβαιότητες και νέοι τρόποι στον πολιτισμό του εντύπου», στο Λουκία Δρούλια - Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τ. Α', Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2008, σ. 46-53.

Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, «Εισαγωγή. Από τη σκοπιά του φύλου: Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας» στο *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα, Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*, Ε. Παπαταξιάρχης, Θ. Παραδέλλης (επιμ.), Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σ. 11-98.

M. Perrot, *Η εργασία των γυναικών στην Ευρώπη, 19^{ος}-20^{ος} αιώνας*, Επιστημονικό και Μορφωτικό Ίδρυμα Κυκλάδων, Ερμούπολη Σύρου 1988, σ.9-15.

Δήμητρα Σαμίου, «Οι γυναίκες στον Εμφύλιο. Πολιτικοί Αγώνες και ισότητα» στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 8, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 261-270.

N. Σβορώνος, *Επισκόπηση της ελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 1976.

Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, *Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1991.

Γιώργος Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Αθήνα 2004.

Νικηφόρος Σταματάκης, *Χρονολόγιο, στο Ελλάδα 20ός αιώνας 1950-1960*, τ. Β', Η Καθημερινή, σ. 120-127.

Θ. Σφήκας, *Το σχέδιο Marshall. Ανασυγκρότηση και Διαίρεση της Ευρώπης*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2011.

Άννα Ταμπάκη, «*Εφημερίς ή περιοδικό*; Προς μια τυπολογία του περιοδικού τύπου εν τη γενέσει», στο Λουκία Δρούλια (επιμ.), *Ο ελληνικός τύπος 1784 ως σήμερα ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*, Αθήνα 2005, σ. 92-99.

Ποθητή Χαντζαρούλα, «*Εμφυλες σχέσεις και αντιλήψεις για την σεξουαλικότητα*» στο *Η ελληνική νεολαία στον 20ο αιώνα*, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Έφη Ολυμπίτου, Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), Θεμέλιο, Αθήνα 2010, σ. 265-273.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Lynne Atwood, *Creating the New Soviet Woman, Women's Magazines as Engineers of Female Identity 1922-1953*, Palgrave Mc Millan, Ηνωμένο Βασίλειο 1999.

Ann J. Cahill, «Feminist pleasure and Feminine Beautification», στο *Hypatia* 18 / 4, σ. 42-64.

Sarah Frederic, *Turning Pages Reading and writing women's magazines in mid war Japan*, University of Hawaii Press, Χονολουλού 2006.

Anna Gough-Yates, *Understanding Women's Magazines. Publishing, Markets and Readership*, Routledge, Λονδίνο 2003.

Douglas Kellner, «Cultural studies, Multiculturalism and Media Culture» στο Gail Dines / Jean M. Humez / Bill Yousman /Lori Bindig Yousman (επιμ.), *Gender, race and class in media*, εκδ. Sage, 2017.

Ellen McCracken, *From mademoiselle to Ms*, Palgrave McMillan 1993.

Linda McLoughlin, *A critical discourse analysis of South-Asian Women's magazines*, Palgrave McMillan, Λονδίνο 2017.

Jennifer Nelson, *Airbrushed Nation. The Lure and Loathing of Women's Magazines*, Seal Press, Berkeley 2012.

Loubna H. Skalli, *Through a local prism: gender, globalization, and identity in Moroccan women's magazines*, Λάνχαμ / Μέριλαντ, Lexington Books, 2006.

Nancy Walker, *Women's Magazines 1940-1960. Gender roles and the Popular Press*,
Bedford, Βοστώνη 1998.

Περιοδικά – Εφημερίδες

Η Γυναίκα και το σπίτι (1950)

Γυναίκα Περίοδος Γ' (2010)

Καθημερινή

Δημοσιευμένα Αρχεία

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (επιμ.) *Κωνσταντίνος Καραμανλής Αρχείο: Γεγονότα και Κείμενα*, Η
ανοδική πορεία τ. 1, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1997.

Ιστότοποι

<http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html>.